
సూక్తులు
సామెతలు,సుభాషితాలు
తెలుగు జాతీయములు - 1

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120035931

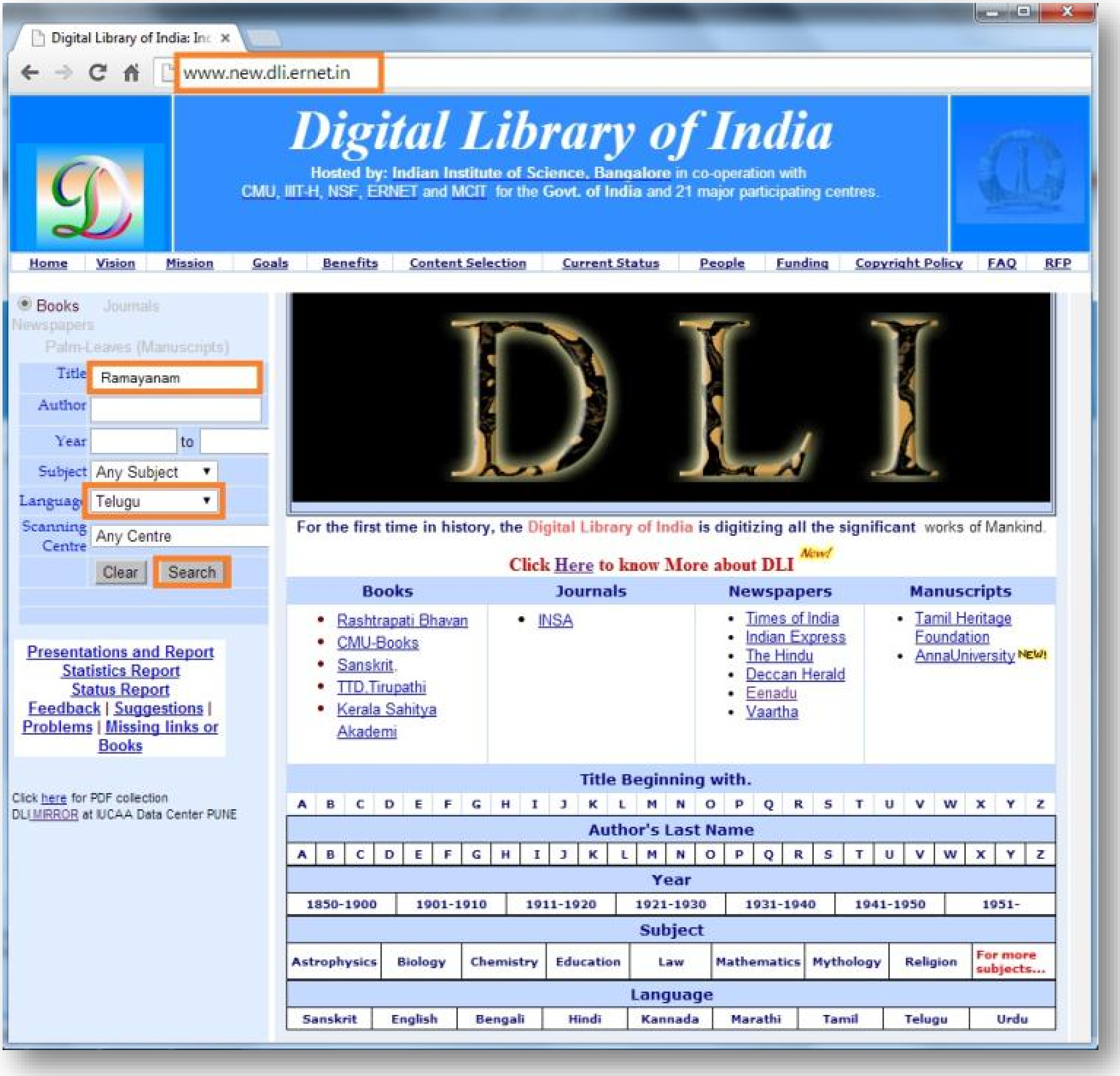
గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, ఐవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

తెలుగు జాతీయములు

ప్రథమ భాగము

సంపాదకుడు :

మధురకవి : నాళము కృష్ణరావు

వ్యాఖ్యాతలు :

కూచిభొట్ల ప్రభాకరశాస్త్రి

ఘట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి

వెల రు. 1—0—0

తెలుఁగు జాతీయములు

అం అనిన ఢం అన నేరఁడు

ఏమియు రాని మూర్ఖుఁడు

ఓ అనిన న రాని అప్రజ్ఞుఁడు

ఉ. ఉక్కట! పొట్ట చించిన నొకక్షరమైనను రాదు కుక్షిలోం
డక్కరములు గాని యమ్మనిన ఢమ్మన నేరఁడు వేదమందు
సాంగ పరిశ్రమన్ మున్ను విద్యల సహితుండ నేనని కాపువారిచే
మ్రొక్కులు గొంచు నాతఁడు సమున్నతగర్వము హత్తి
వర్తిలున్.

శుక. 2 ఆ. 96 పే.

అంకకాఁడు

చలపాది, కలహప్రియుఁడు

తే. ఎలసి యొప్పొప్పు గను పాండవ సీక మరుఁడు
కలహమునఁ గంకకాఁడయి శాలు ద్రవ్వఁ
బాండుబహుళ జన పరంపరలుగా వెడల
నింటిలో నేడుముల్ల మొయ్య నింపుముఖికి.

ఆము. 5. 84

అంకాపొంకాలు

కోపము, విరోధము, తీవ్రము

క. కింకరులచేత నంతఁ
లంకకు వేగం దెనందినఁ విని యంకా
పొంకాలు దరికొనంగని
రంకుశసాహససమర్థుఁ డగు దశముఖుఁడుఁ.

రామాభ్యు. 7. 49

సీ. బెడిదమౌ శృంగార భీభత్సములకు నం
కాపొంకములు.........

కవిసర్ప.

అంకురార్పణము

అంకుర మన మొలక. మొల కెత్తించుట.
ప్రారంభ మని భావము.
ఏవేని శుభకార్యముల జేయఁబోవు నపుడు తొల్దొల్తఁ
గావింపఁ బడు పని.

చ. హృదయము ప్రేఁ గొకింత శమియించెను జెల్వపుఁగ్రొవ్వు
పెంపునం బొదలెడు రంభకుఁ సవతిపోరు గణించుట
కంకురార్పణం బిది యిటు గొంత చేసితి నపేక్షిత మంతయు
నైనయట్లు యాసుదతియ చాలు దానికి నసూయయు
నున్నది మాట లారయఁ.

కళాపూ. 2. 3.

 2/082 3
3.3.73

అంగడిఁ బెట్టు

నలువురు వినునట్లు వీథిలో నెండవేయు.
బహిరంగము గావించు.

చ. తలఁపున నెంత మోహపరితాపము గల్గిన దాఁచుకొందురో
యలఁతుక లేక యీయాకరణి నంగడిఁ బెట్టుదురో వధూటులు

కువల. 3. 43

అంగరొల్లె

ఒకదినుసు భక్ష్యము

వ.........పోగిపిండిగాయములుఁ దేమనంబును బాలకాయలుఁ జక్కిలమ్ములు మినుపచక్కిలమ్ములు మినుపపోకలు మనోహరంబులగు గారెలు బూరెలు మోదుండలంగరొల్లెలు మణుఁగుఁ బువ్వులుం బేణీలు... ... ...

హంస. 1. 105.

అంగలార్చు

దుఃఖించు, వెఱపున నలఁచు

చ. కెళవున నాఁగువాలభుజగిం గని గోత్రజని యంగలార్చుచున్.

ఆము. 3 ఆ.

సీ. భేదతంత్రంబులుం బెనఁచి యవ్వారల
నైకమత్యంబున కంగలార్చి

రామకథా. బాల. 7. 476

సీ. అంగలార్చిరి విచ్చి రారడిఁ బొందిరి
భ్రమసిరి పొక్కిరి పల్లటిలిరి

భారవి. 3. 10

అంగలార్పు

దుఃఖము

తే. కింకిరాటము, రాటమా, కింకిరాట
మా, వరాటము, సీరాటమా, వనాట
మా, తమిస్రాటమా, కవాటమా, లలాట
మా వచింపు మాయింపుమా యంగలార్పు.

ప్రభావత్య. 2 ఆ.

అంగవించు

ఉత్సహించు, అతిక్రమించు.

సీ. తే. అట్టి భవదీయచటులబాహాప్రతాప
విక్రమాటోపమున కంగవించి నిలువఁ
బద్మగర్భాదులకు నీఁతబంటి యనినఁ
జెరుకు మీాటిన వస వల్చు శిశువు లెదురె?

జైమి. 6. 245.

గీ. నింగి నేలయు దాటింప నంగవించు
పగిది.........

నైష. 7. ఆ.

సీ. ఈక్షణజితపద్మ నితని నేత్రమమున
విమతపద్మము లంగవింపఁ జాలు?

నైష. 5. ఆ.

అంచుక యించుక

ఏకార్థియు

ఉ. ఆడదుగాని మాట లొక యించుక యించుక నీవు లొగ్గి నా
యాడిన మాట లెల్ల విను సర్మిలితోఁ దను నేను జూచినం
జూడదుగాని యొందుచెనఁ జూచినఁ దానును జూచుచుండు
నీజాడలు నాపయిం దగులు నంగనము సౌందముఁ జేర్ప
నేర్పగున్.

శృం. శా. 2. 42 పే.

అంజనమున మాటలాడ నేల?

దొంగతనములు మున్నగునవి జరిగినపుడు చోరుల నెఱింగి కొనుట కొకరకపు టంజనము వైతురు. ఆ అంజనమున నెవరో కనఁబడి చోరవిషయమును చేటతెల్లముగ నెఱిఁగింతురఁట. అట్టు లంజనము వేసి విషయ మెఱిఁగి కొను సమయమున వేఱె తాను మాటలాడు టనవసరము గదా.

స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నదాని విషయమై యుక్తులు, కుయుక్తులు, కాకియుక్తులు, ననవసరము లనుట.

ద్వి. అప్పటి నాసాటు లన్నియు మీకుఁ
జెప్పంగ నేల యీ శివునకే తెలియు
నంజనంబున మాట లాడ నేమిటికి
ముంజేతికంకణంబున కద్ద మేల?

సారం. 1. 844

అంజలి గుంజలి యూర్చు

చేతులతోఁ బట్టుకొని నులిమివైచు.

వ. ... .క్రుద్ధకాద్రరససముద్రుం డగు వీరభద్రుండు నరసింహు నంజలిగుంజలి యార్చి దివికి వైచువడువున పాడవుగా నెగఁజైచి.........

బసవ 4. 48

ద్వి. తొండంబు చేపట్టి త్రోఁచి రాఁ దిగిచి
యంజలి గుంజలి యార్చి మై వెంచి

భాగ. 4 సర్గ.

అంట ముట్ట రాని అగ్రహారము

తాఁకుటకు, త్రొక్కుటకు రాని అగ్రహారము. అంతు, పంతు లేక త్యజింపవలసిన విషయము.

అంటి కుంచి యాడు ప్రాయము

చిఱుతప్రాయము

ఆ. అంటి కుంచి యాడు నట్టి ప్రాయ మొకింత
నడచు నంతలోన నాదుసతులఁ
బుణ్యశీలయుతలఁ బోకార్చుకొన్నట్టి
నాకుఁ బుత్రు లనుట నగవు గాదె?

కళాపూ. 6. 75

అంటు సంటు

సంబంధము, పొత్తు, భేదభావము

తే. వొచ్చి చన బట్టుటకు నొక్క మచ్చుకంటి
ప్రోలఁ బఱచిన వేల దద్దరము దాఁటెఁ
దొంటిపుట్టునఁ దన యంటు సంటువారి
మీఁది మమకారి నవి ప్రవ్వ నీదుకరణి.

పాండు. 5. 305.

తే. ఎలయు సీతాకరములతోడ సిబ్బు గ్రుక్కి
యంటుసంటులు పరికించి యంట్లఁ బొడిచె
గోరుముక్కుల దిగదువ్వి తూఁగుపిల్లి
నెఱులఁ గలిగిన పేల సన్నింటి దిగిచె.

పాండు. 3. 30.

అంటు సంటు లేక యుండవచ్చు మున్నగునవి.

అంద దంద

దిక్కు, దాపు; ప్రాపు.

సీ. తే. బుద్ధిమంతుఁడ నీవు మదోద్ధతమ్ము
బ్రహ్మమత మాశ్రయింపుము బహుమతమ్ము
నొందెద నాదింపుమొందెద నే నోడితి నను
మొందెద యను సద్గురుండె మా కంద దంద.

శంకరవిజయ కథా......4. 10.

ఉ. మానిమనోవిహారి! పరి మానకరాళిమృగాగ్రతుండనై
తా నసు దుర్వ్యమత్సరనిదాఘము సంసరణంబు నా నర
ణ్యాని ముసకర్తిఁ గ్రుమ్మరుచు నందయు దండయు లేక

యుంటె లక్ష్మీనరసింహా! నాకు దయసేయుము నీదుకరావ
లంబముఁ.

శ్రీవిద్యా. 3. ఆ.

అంతలపొంతలవాఁడు

పరంపరాసంబంధముగలవాఁడు

సీ. చనును బరంపరాసంబంధి యంతల
పొంతలవాఁ డంది పొందినట్టి
వాఁడనంగను.........

ఆంధ్రభాషా.

తే. అంతపొంతలదాన నటన్న నేమి
దానవారికి నీవంటిదాన నేను
గాన నీతోడి వంతుకు రా నటంచు
గర్వమును జెంది కలహింపఁ గార్య మగునె?

వేంకటే. 3. 228

ఉ. ఆపురపంచకంబు తన యంతలపొంతల యిండ్లపిండు సూ.

కతుత్థ్న. 4. 177

అంతు పంతు

తుది, మొదలు

ఈ అంతు పంతు లేని అఱవచాకిరికే జనియించితిం
గాఁబోలు.

అందని మ్రానిపండ్లకు నఱ్ఱులు సాఁచు

తన, కందక, ఎత్తుగ నున్న పండుకోసమై మెడ యెత్తి
ప్రయత్నించు.

అలభ్య మైన దానికై దేవులాడు అని భావము.

ఉ. కందిన యన్యకాంతయెడఁ గామము దక్కఁగము నన్నుఁ
జేరరా దందని మ్రానిపండులకు నఱ్ఱులు సాఁతురె ......
భాస్క. సుంద. 192

ఉ. సుందరి! రాజనందనునిఁ జూచినచూపులపజ్జఁ బోయి నా
డెందము పూవుఁదూఁపులఁ దోడింబడి మన్మథరాగవార్ధిలో
డిందె మరల్చి తెచ్చుట కడిందిదురాశలఁ బొందిపొంది యే
నందనిమ్రానిపండ్లకును నఱ్ఱులు సాఁచెద నేమి సేయుదున్?
దశకు. 3. 131

తే. కమలనయనా చకోర రాకాసుధాంశుఁ
డైన యతఁ డేడ? నే నేడ? నని తలంప
కకట! యందని పంటికి నఱ్ఱు సాఁచెఁ
జిత్త మిటమీఁద నే నేమి సేయుదాన?

విక్ర. 1. 129

అందని మ్రానిపండ్ల కాస వహించు

అందని చెట్ల పండ్ల నాసించు.

ఉ. అందనిమ్రానిపండులకు నాస వహించినరీతి దివ్యసం
క్రందనపట్టణద్వారదగామినిపొం దెదఁ గోరి వేడ్కమై
నిందుల కేగుదెంచుట కొకించుక నెయ్య మెలర్ప నీజగ
త్సుందరి దా ననుం గవయఁ జూచునొ లేదొ కదా
సుహృద్వరా!

రసిక. 3. 14

అందని మ్రాని పండు

అలభ్య మగునది.

ఉ. అందని మ్రానిపం డని మహాత్ములు జెప్పిన ధిఃకరించి
మిమ్మందఱ ఘోరయుద్ధమున ....

పాండవవిజయము.

సీ. అతనిబింబాధరం బందని మ్రానిపం
డని విచారించె మదాలసాఖ్య

కవిరా. 3. ఆ.

ఉ. అందనిపంటి కేమిటికి నఱ్ఱు నిగిడ్చెదు విష్ణుఁ డున్న యా
కందువ చందమామగుటకల్ ......

విష్ణు 2 51

అందచందములు

చక్కఁదనము, తీరు

సీ. వర్ధిష్ణుఁడై శైశవంపుముగ్ధులు గులుకు
తనయుని యందచందములు చూచి

అనిరు 5. 91.

మ. అరవిందంబుల కందచందముల నర్ణాభ్యాస మీనోపుసుం
దర మాస్యమ్ము సితేతరచ్ఛవి వివర్ణం బయ్యె; శుష్కించెఁ
బీవర మంగ మ్మఖిలమ్ము తోఁచె భరమై భాష్యప్రబో
ధంబ; యేసరి కేమర్గతి గల్గునో యను చెదఱ సందేహా
ముద్భూతమై.

శ్రీవిద్యా. 4. ఆ.

వ. ......చేటుకను నటునుండి లేచి తడ బడు నడుగు లెట్టుటో యిల మోఁపుచు మెల్లమెల్లన నిల్లు వెడలి వెలికిం జని ముంగిటం దనకుఁ బండువందొనగుచున్నయలఁ, బడు నిడుమల నుపలక్షించి వినివిని నగఁదొడంగెనో యన నెల్లివిరియు జల్లని వెన్నెలనిగ్గుల నల్లలోకమ్ముల నుల్లసమ్మునఁ దేల్చి పొల్చు జాబిల్లిం గనుంగొని.........

భద్రావత్య. 2 ఆ.

తే. నిగనిగ్గ నలు బాగు నున్నంట రాను
లక్క్ష్మి నా నీర్జ కన్నెనో లక్ష్మి జాని
వయసు నంపదందనములు నవ్వనమ్మ వాడి
మునుకవడిన మనము నునువు నునువ కేను.

భద్రావత్య. 1 ఆ.

ఉ. ఆఁటది నేప్పుడో నగలఁబొందను జందముఁ జూపఁ బూని
కోలలటాము ప్రేయమ్మొగవాఁడిని లాలితదృక్తరళప్రభావళుల్
నాటిననఁ గొంగునొదలివిదిని బాహ్యమ్ములం జరియింప వస్త్ర
ముల్ ధాటిగ సేయు నప్పులుక తట్టునఁ బెట్టు ఖణిల్
ఖణిల్లనన్.

హంస. 2. 13

...ఈకొమ్మలు, తీఁగలు మున్నగువానిలో నన్ను నొక కొమ్మగా భావించినావు కాఁబోలు......ఇట్టివానిని నా అందచందములు, చేష్టలు, ఎట్లు వశము చేసుకొనఁగలవు?

కవిమాయ. అం 1. షే. 2. ఘం. 20,

అందిక, పొంధిక

సరిపోవుట, కలుపుగోలు (సంబంధము)

చాలు, మూల అన్నట్టు.

అందిన సిగ, అందకున్నఁ గాళ్ళు

తనకు లోఁబడున ట్లొనరించుకొనఁ బ్రయత్నించి యను కూలించిన జుట్టు, లేక యెదిరి గడుసరియై తన కొలందికి మీఱిన పాదము లంటి దాసోఽహ మనుట.

ఉన్నతస్థితియే ఆసించి ఎటు వీలయిన నటు ప్రవర్తించుట.

చ. శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయ చేసినచోఁ దల కెక్కు తుగ్ర
వైభవమునఁ జూచు చో నడుగు వట్టితి వే మనవచ్చు నీ
గుణంబవు నవు నందినన్ సిగయు నందక యున్నను గాళ్ళు
పట్టుకొందువు హరిణాంక వేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్
దలంపఁగన్.

విజ. 3. 51

ఉ. కొందఱి భూతకోటి బురికొల్పుదు నం చదలించి లోగొనుం
గొందరి యింట నొక రయి కొల్చి మతుల్ కరగించి
యిష్టుఁడౌ నందిన జుట్టు బట్టుకొను నందక యుండినఁ
గాళ్ళు బట్టు నస్పందవిచారశీలుఁ డగు శైవమహీసుర
శేఖరుం డిలన్.

తెలుఁగునాఁడు. పే. 35

అంది పొందిన వారు

అంతల పొంతల వారు

సీ. చనును బరంపరాసంబంధి యంతల
పొంతలవాఁ డంది పొందినట్టి
వాఁ డవంగను......

ఆంధ్రభాషా.

సీ. అంది పొందిన వార లాచారపరులు సూ
బాగు గా దని బాహ్యపటుతురొక్కా-?
శకుం. (కృష్ణ) 3. 43

అందె వేసిన చేయి

చేతికి తోడా తగిలింపఁబడినవాఁడు
మొనగాఁ డని యర్థము.

అందె వేయు

పేర్పు గలుగు
అష్టాంగ మైన యాయుర్వేదమునం దందె వేసిన వైద్యులను
ధర్మజ. పే. 13. పం. 20

అకటావికటము

వికావికలు, చిందరవందర, చీకాకు, తికమక, అస్తవ్యస్తము

క. అకటా! మరుఁ డిపు డుల్లం
బకటావికటముగఁ జేసి యడలూడ్చె......
రసిక. 3 ఆ.

అకటావికటపు రాజుకు అవివేకి ప్రధాని, చాదస్తపు పరివారము,

అక్కఱగండఁడు

శ్రద్ధ గలవాఁడు

ద్వి. కోరిన ధనములు కొండు కొం డనుచు
నక్కఱగండఁ డై యప్పటప్పటికి
వెక్కసంబున నూర్లు వేలు న ప్పిచ్చి
హరిశ్చం. 2 భా. 477.

అక్కన్నమాదన్నలు

ఒకరి నొక రెడఁబాయక తోడుపడువారు.
(పూర్వము తానీషాయొద్ద మంత్రులుగ నుండిన రామదాసు మేనమామ లక్కన్నమాదన్నలు ఒకరి నొకరు సమర్థించుకొనుచు జంటఁబాయక ఒకకుత్తికగఁ నుండువారఁట.)

అక్షతలు పడు

తథాస్తని యనఁబడు (వివాహ మవు)

అక్షతలు వైచు

తథాస్తను, ఆశీర్వదించు
అందఱు తల కొక యక్షత యా వేదాంతిపై వైచిరి.
సాక్షి. పే. 135.

అక్షరాభ్యాస మొసఁగు

అక్షరములు నేర్పు, (మొదలిటినుండి నేర్పు)

సీ. ఇంపు సొంపులు గ్రుమ్మరింపు మాటల వీణ
పలుకుల కక్షరాభ్యాస మొసఁగు
అని. 2. 31

మ. అరవిందంబుల కందచందముల వర్ణాభ్యాస మొనర్పు
సుందర మాస్యమ్ము సితేతరచ్ఛవి వివర్ణం బయ్యె;
శుష్కించెఁ బీవర మంగ మ్మఖిలమ్ము; తోఁచె భరమై
భాష్యప్రబోధంబు; యేసరి కేదుర్గతి గల్గునో యను చెదర్
సందేహ ముద్భూతమై.
శ్రీవిద్యా. 4 ఆ.

అక్షింత గింజలు పడు

పీటలపైఁ గూర్చుండియున్నపు డాశీర్వచనపు టక్షతలు
నెత్తిపైఁబడు, (వివాహాదు లగు)
ఎట్లో ఒకట్లు ఆ అక్షతగింజలు పడినవి.

అగపు తగపు

కార్యము, కరామతు (అభము, శుభము)

తే. అది విని చెలంగె మత్సతి యటుల గాదె
యల్లుఁ డని యాడుబిడ్డని యగవు తగవు
లంపకము శుభశోభన మని యి వెల్ల
సంతసముఁ జేయుఁ గన్యకాజనములకును.
దశా. (బల) ఆ. 9. పే. 289

తే. అట్టిదకదా వధూటుల కెల్లఁ డంచు
నగవు తగవు లటంచు నెయ్యంబు లంచు

సంపకము లంచు మఱి యెన్నియైనఁ గలవు
కాంక్ష లవి యుండె మీఁదటి కతలు వినుము.

కువల. 3. 65.

అగస్త్యభ్రాత

అగస్త్యభ్రాత యెవరో యాతని యూరు పే రేదియో నెందును గానరాదు.

ఊరు పేరు తెలియని కర్చనగాఁడు.

అగస్త్యమంత్రములు పలుకుట

(బొజ్జ నవరించుకొనుచు) జీర్ణం, జీర్ణం, వాతాపీ ! జీర్ణం అని అనుట.

సీ. కక్కుర్తి మెక్కి యగస్త్యమంత్రము వల్కు
బొడ్డు నంటుచు నొక్కభూతనేత
తనివి తీఱినత్రేఁపు విన్ననకు నిక్కు
శతపదాల్ ద్రొక్కు నొక్కనిశాచరుండు
పలలరాసుల బువ్వంబుబంతివింపు
మించుబోఁడులతో నారగించువేళ.

కువల. 2. 150.

అగ్రతాంబూలము

ప్రథమతాంబూలము (శ్రైష్ఠ్యము) (మొదటిస్థానము)
...తుట్టతుదకుఁ గట్టుకొన్నదానిని బిలుచుటయైన చేత
కాని చచ్చుపెద్దమ్మలతో నగ్రతాంబూలమునకు సిద్ధ
మయినాఁడే !

సాక్షి. 189 పే.

అగ్రతాంబూల మందికొను

మొదటి తాంబూలము పుచ్చుకొను
మిక్కిలి శ్రేష్ఠ మవు; అగ్రేసర మవు
......సంగీతశాస్త్రములో ఏపద్ధతి అగ్రతాంబూలము నందుకొనునో అది సంగీతజ్ఞుల కెఱుక. కాని, ప్రపంచము అనుకరణములలో మునిఁగి తేలుచున్నది......
కవిమాయ (భూమిక) పే iii

అగ్రహారములో తమ్మళి జోస్యము

పండితులకు బహుమానముగ నీఁబడు నూరి కగ్రహార మని పేరు. అట్టి అగ్రహారమున తంబళి జోస్యము చెప్పినట్లు.
అధికునియెదుట నల్పుఁడు ప్రజ్ఞ చూపఁ బోయి పరిహాసాస్పదుఁ డగుట యని భావము.

క. ఎమ్మెలు నాముందఱనా
యమ్మకటా! చెల్ల వగ్రహారములోనన్
తమ్మళిజోస్యము లన్న వి
ధ మ్మిది నీవలన నాకుఁ దథ్య మ్మయ్యెన్.
రుక్మాం. 5. 88

అచటఁ బుట్టిన చిగురుకొమ్మైనఁ జేవ

అచటఁ బుట్టిన లేయిగుళ్ళతో నున్న కొమ్మైనను జాల సారముగలది.

అందలి ప్రతివస్తువు మిక్కిలి సారవంత మైన దని భావన

సీ. తే. అచటి వెలయాంధ్రము రంభాదు లైన నొరయఁ
గాసెకొంగున వారించి కడపఁగలరు
నాట్యరేఖాకళాధురంధరనిరూఢి
నచటఁ బుట్టిన చిగురుకొమ్మైనఁ జేవ.

మను. 1. 50

అచ్చట ముచ్చట

ముద్దు, మురిపెము.

అచ్చనలు

బాలాక్రీడావిశేషములు

అచ్చనలాడు = ఆటలాడు

క. వచ్చిన వానిని నెదురొ్కని
తెచ్చి యుచితరీతి నునిచి దీర్ఘతరంబై
హెచ్చిన శోకము మదిలో
నచ్చన లాడంగ ననియె నమ్మునితోడన్.

జైమిని. 1. 55

(ఇచటఁ 'గలతవారు' అని అర్థము.)

అచ్చనగండ్లు

అచ్చనకాయలంబోలు బాల క్రీడావిశేషములు.

మ. దినముల్ కొన్ని చనంగ నంతఁ గడు నర్థిం బొమ్మపెండ్లింప్లు,
గుజ్జెనగూ, ళ్ళచ్చనగండ్లు, పింపిళులు, కుచ్చీల్, గీరనం
గింజ, లోమన గుంటల్, గనుమూసిగంతనలు, కంబాలాట
లోనైన ఖేలనముల్ మీఱఁగ బోంట్లతో నలరె బాలా
రత్న మెల్లప్పుడున్.

కళాపూ. 6. 202.

సీ. పిప్పిళ్ళు త్రొక్కిళ్ళు బేడిసె తిరుగుళ్ళు
నచ్చనగండ్లు దాయాలు పొళ్ళు
హంస. 5. 155

అచ్చిక బుచ్చిక

కలుపుకోలుతనము, అభేదము; కలుపుకోలుమాటలు

క. అచ్చిక బుచ్చిక లప్పటి
మచ్చిక వెచ్చకుఁడుగామి మచ్చరములపై
యచ్చక యిచ్చిన విటుఁ గని
విచ్చిక మట సొమ్ము సుమ్ము వెలవెలఁబులకున్.
బహులా. 5. 85 వే.

ఉ. అక్కఱఁ జూడ వేటి కల యచ్చిక బుచ్చిక సేయు నంచలన్.
విజయ. 3 ఆ

ద్వి. అచ్చుగాఁ దీర్తు మీ యప్పని కొన్ని
యచ్చికబుచ్చిక లాడి పత్రములు
హరిశ్చ. (2. భా.) 638.

ఉ. చీఁకటియేనుఁగుం గెడపి చెండెడు సింగము తమ్మిలచ్చికిన్
దాఁకు మడుంగు వాయి విటతాటము చేసిన వెజ్జు ప్రోఁడ
యద్దాఁకల నున్న జక్కవల కచ్చిక బుచ్చిక చిందు వేసి బ
ల్లాఁకల వేల్పు ఱేఁడు తొలుగట్టుతుదం జెలువొందె నంతటన్.
సుదక్షి. 5. 25

అచ్చివచ్చు

అయివచ్చు, కలిసివచ్చు, మే లయివచ్చు

సీ. అచ్చివచ్చె ననంగ నై వచ్చె ననఁగ మే
లై వచ్చె ననుటయూ.........
ఆంధ్రభాషా. 3. 91

సీ. తండ్రితద్దినము పెద్దలు వచ్చి చెప్పినఁ
దమ కచ్చిరా దన్న కుమతి వీఁడు
సానం. 2. 29.

అచ్చివచ్చిన భూమి అడిగెఁడే చాలును.

అచ్చు ముచ్చు

దొంగ, దొర.

సీ. తే. చూడ వచ్చిన నచ్చు ముచ్చో యెఱుంగ
కాడ రా దేల యీపాప మనెడువారు
శుక. 4. 182 పే.

అచ్చు బోసి విడుచు

స్వతంత్రించి విడుచు
(స్వేచ్ఛగా వదలి వేయు)

ఆ. నాఁటనుండి వెనుక నసుగు పంతయుఁ దీఱ
జారవృత్తిఁ దిరుగ సాఁగె వెలిక
యిట్లు వచ్చినట్టు లచ్చుఁ బోసి విడిచి
నట్టి యాలపోతు యట్లఁగ నతఁడు.

శుద్ధాద్వై. 1 ఆ.

అజగరోపవాసము

కొండచిలువ కదలక మెదలక యుపవసించువానివలె
యున్నట్లుండి తన సమీపించిన జంతువు
నాకస్మికముగఁ బట్టి మ్రింగివేయును.
చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 4

ఆ. కదిసి చూడ ఘోరకాంతారబహుళాంతరంబు
పెంగ కాజగంబు పెట్టుబోలు
నజగరోపవాస మాలబనంబు
నకట చిలువ మెట్ట నడుము మెట్టు.

ప్రజ. 2. 10.

అనాగత ప్రసవగోత్రులు

మోసి సమర్థించని ప్రేలాపము చేసులకు సమర్పువారు.
ఎంతలకుఁ బనికిరాని వ్యక్తులు.

ఉ. మెచ్చి యొకింత గౌరవము మెచ్చక యుండి లఘుత్వలేశ
మున్ దెచ్చుటకున్ సమర్థులె కృతికిం గ్రియకుం గుకవిత్వ
గర్వితుల్ తచ్చరితం బుపేక్ష కుచితం బగుఁగాక నగంగ
నైన వాఁ డ్రుచ్చి యజాగళస్తనసగోత్రులు వారల నెన్న
నేటికిన్.

కళాపూ. 1. 7.

అటమట (రూ. అటమటము)

వంచన, దుఃఖము, అసత్యము, వ్యర్థము.

చ. కటకట! రాజచంద్ర! యిటు కర్జమె నిర్జరకన్యకామణిం
దటుకున ఘోరమారనిశితప్రదరంబులపాలుచేసి యి
చ్చటి కిటు చేరి నీవును విశంకటతాపభరాలసుండవై యట
మటఁ జెందదేల......

రసిక. 5 ఆ

క. ఇటు చూచినఁ జెలిపైఁ ద
ప్పటు చూచిన సుతునినేర మవుఁ గా దనఁగా
నెటువలె వచ్చునో మీఁదట
నటమటమో లేక నిజము యది యెఱుఁగముగా.

సారంగ. 2 ఆ

క. ఇటువలె వెదకియుఁ దమత్రి
ప్పట గురువిరహితులమంత్రపఠనం బెటు ల
ట్లటమటమై పోఁజూచిన......

శ్యామా. 6 ఆ

అటమటకాఁడు

వంచకుఁడు

రూ. అటమటీఁడు.

అటమటించు

చలించు, వంచించు, అపహరించు

వ. మెఱుఁగుతుమ్మెదవన్నె పెన్నెఱుల నటమటించు నెన్నడుములవిన్ను వెన్నుదన్ని ......

మను. 5 ఆ

ఆ. దండు విడిసినా రుదధియుత్తరపుఁదీర
మందు మందు లగుచు ముందు వెనుక
చూడ కటమటించి చొక్కి యన్నెలవున
నిద్ర సేసినారు నీరజాక్షి!

రామకథా. యుద్ధ. పూ. 4. 334.

తే. యతి ననుచు వేషభాషల నటమటించి
పొంచి తటివేచి కన్నియఁ గొంచు నరిగె

విజయ. 3 ఆ.

క. తమ్ముఁడ వని నిన్నేగతి
నమ్ముంగా వచ్చు నిట్లు నా కొసఁగక ర
త్నమ్మటమటించుకొంటివి
పొ మ్మింక నీతోడిపొత్తు పొరపొచ్చె మగుఁ.

విష్ణుపు. 6 ఆ

అట్టిట్టు సేయు

కలఁచివైచు

సీ. తొ్రొక్కించి గొర్లలోఁ దోడేలు పొచ్చిన
ట్లీగబ్బి వేళ్ళ నట్టిట్టు సేయు
సారం. 1. 92

అట్టుపుట్టు

పుట్టుపూర్వోత్తరం
యావత్తు వివర మని అర్థము

అట్టుపుట్టానవాలు

పుట్టుపూర్వోత్తరం, ఆనవాళ్ళు

వ. అట్టుపుట్టానవాళ్ళతో నాగుట్టంతయు నీవే చెప్పుచుండ నేను లేదని మఱుఁగుపఱచుటవలన నేమిలాభము?
సౌందర్య స. 58

అట్టుడికినట్టు

పెనముపై వేయఁబడిన యట్టు అంతయు నొక్కమాఱుగ పొక్కుచు నుడుకును. ఆమాదిరి.
ఈవార్త విని నేఁ డూరంతయు న ట్టుడికిన ట్టుడికిపోవుచున్నది.

అడపా తడపా

అపుడపుడు

ఉ పాయని మందనుండి యడపా తడపా చనుదెంచుబోయనిన్
బోయినఁ జీర చిక్కదఁట పుణ్యము లేదని మానసంబునన్
ద్రోయకహా! పరస్థలముఁ ద్రొక్కియుఁ జూచినయేని
నాలుగేన్ గాయలు గాయ వచ్చెలువగర్భమునం దెటు
వంటిపాపమో!

పంచ (వేం) 1. 56 పు.

అడకొత్తున నొత్తు

అడకొత్తున నిడి యొత్తఁబడిన పోక యిరువైపుల నలుగుడు
వడును. అట్లే అన్ని విధముల అన్ని ముఖముల నొత్తిడి
పెట్టు అని భావము.

ఉ. ఓర్వదు బంధుజాల మడకొత్తున నొత్తును మామగారి దే
బర్వసమాత్ర పంటఁ బగఁబట్టును బావ, మగం డటువంటిమా
దుర్వ్యవహారోపభీషణతఁ దోడనె చంపఁగఁ జూచుఁ గావునన్
సర్వవిధంబులన్ సతికి జారసమాగమకాంక్ష చెల్లునే ?

తారా. 3. 67

అడకొత్తులోని పోక యట్లు

అడకొత్తున నొత్తఁబడిన పోకవలె
అటు నిటు నన్నివైపుల బాధ ననుభవించుట సూచించును.

ఉ. వెట్టగ మందమారుతము వీవఁగఁ దోడనె వ్రాలెఁ బై విరుల్
మిట్టిపడంగ వేఁడెఁ దవిలెం బథికుం డడకొత్తులోని పో
కట్టుల నంచు గాలి గల యప్పుడె తూరుపుపాలఁ బట్టుకొ
న్నట్టిప్రకార మేర్పడ ననంగుఁడు నించిన తూఁపులో యనన్

సారం. 2. 166

అడపొడ

జాడ (పులుగు)

చ. కడు నుతి కెక్కినట్టి యధికంపుఁగులీనతచే సతంబు స
ద్గడల జనాధిపుల్ దమకుఁ గన్యల నిచ్చెదమంచు నెంపగే
బడిబడిఁ జెప్పి పంప నది పాటిగఁ బట్టక వారియాసుచే
నడపొడ లేక పోయె నఁట యల్పము లయ్యెఁ గులాభి
మానముల్.

కళాపూ. 7. 41

ఉ. తోఁకఁబడఁ బాఱి పై కుఱికి ధూర్జటికంటికడిందిమంటలోఁ
నడపొడ గానరాక తెగటాఱియుఁ గాలినయట్టి మ్రోడు క్రొ
వడి రతిలోచనాంబువులవాన నిగిర్చితి పాంథబాధకై
మడియ కనంగ! యవ్వెలఁదిమంగళసూత్రమహత్త్వ
మెట్టిదో!

మను. 3. 46

వ. తా నెక్కడ నడంగెనోకాని యడపొడ గనరాఁడు.

ప్రబోధ. 5. 2

అడవియామలకము, అంబుధిలవణము

అడవియుసిరికాయ, సముద్రపుటుప్పు కలిసినట్లు.
ఎక్కడెక్కడివారికో ఒకచో సమాగము గలుగుట.

ఆ. తడవు దినములకును ధరణీసురశ్రేష్ఠ
మాకు మీకు సంగమంబు గలిగె

నడవి మృగములకును నంబుధిలవణంబు
గూడినట్టు లయ్యె నేఁడు నూఁడ.

కుచే. 2. 78

లవణామలకీన్యాయము.
చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 101

అడవిలోఁ గాచిన వెన్నెల

అడవిలోఁ గాచిన వెన్నెల యనుభవించి తనకు సార్థక్యము గూర్చునా? లెవరు నుండమి ను సంపృక్తివలె వ్యర్థమగును. కావున నిరుపయోగ మని భావము.
వనచంద్రికాన్యాయము.
చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 110

ఉ. వెన్నున కిచ్చు నంపు బలు వేడుకలు సీతాను తండ్రి యాగ్రి
టిక్ గన్నులఁ జూచియుఁ జూడఁడయె కావలె నంచుఁ
దలంచె నూని కే కన్నులఁ బంబు కాఁ డడవిఁ గాచిన వెన్నెల
చేసె యయ్యయో! నన్ను నుకు సీ జనకునిం గుతిగుంచిన
పెట్టె యిద్ధరన్.

ఉ. రా. 3. 116

సీ. కలయంగ నడవిలోఁ గాచిన వెన్నెల
చె ట్టాగమహాసంబు లవధిఁ బోవ

స్వసిం. 2. 90

తే. మనుజు నోరికి నత నవ్వ ధారామయంబు
కువలయాక్షిరో! చాల్చాలుఁ గూటిపేద

త్రోడు దప్పిన జాడ సిద్ధుండు చనినఁ
గానఁ గాచిన వెన్నెల గాదె బ్రతుకు.

సుదక్షి. 2. 74

ద్వి. చక్కని నాతండ్రి సరి నీకుఁ గలదె
నిను బాయలేనురా నీవెంట నేను
జనుదెంతు భోగంబు చాలు నా బ్రతుకు
నడవిఁ గాచిన వెన్నె లాయె......

సారంగ. 2. 579

ఉ. కామదురాపతాపతతిఁ గ్రాఁగుచుఁ జక్కని కోడెకాఁడెదన్
వేమఱుఁ బ్రేమ ముల్లసిల వేఁడు కొనంగ ననంగసంగరో
ద్దామవిహారలీలల ముదం బొనరించి కలంచలేని యా
కామినిసోయగం బడవిఁ గాచిన వెన్నెల గాదె చూడఁగన్.

రసిక. 3. 98

తే. అడవిఁ గాసిన వెన్నెల యయ్యె నాదు
జవ్వనం బక్కమారుతో సరసలీల
భావజోపభోగంబులఁ బడయనైతి
నీనితాంతతాపంబు నన్నెల సైచు?

మార్కం. 5. 8

అడుకులు తిన్నట్లు

అడుకులు తినునప్పుడుమాత్ర మేపాటికష్టమును లేక మధురముగ నుండి, తినినకొలఁది తిన మనసుపుట్టించును. కాని, అరుగక కడుపులోఁ గుట్టుచేసి వానివలన ననుభవింపవలసివచ్చు బాధ దేవుఁడే యెఱుఁగు.

తొల్దొల్త సుఖముగ, నుల్లాసముగ నుండి, తుదకు విషమ
ముగ పరిణమించుట అని భావము.

క. అడుకులు తిన్న ట్లగునే
కడుపునఁ గుట్టెత్తినపుడు కడుఁ బఱచితి నాఁ
డోడ లెఱుఁగక పాండుసుతుల
నుడిగి మడుఁగ వలసె నిప్పు డొకసాత్యకిచేన్.
భార. ద్రోణ. 4. 89

అడుగు దప్పక

అనినదాని కెదురాడక, శిరసా వహించి
లోఁబడి అని భావము.
'గీచిన గీటు దాఁటక' ఇదియు సమానభావబోధకములు.

క. పతిభక్తితోడ జరిపెడు
వ్రతములు వల దనెడునట్టి వనితలు గలరే!
పతిమాట కడుగు దప్పక
సతులకు ననుకూలబుద్ధిఁ జరియింపఁ దగున్.
రుక్మాం. 4. 79.

అడుగు పొడుగు

క్రింద, పైన
ఏమాత్రమూలనైన అని భావము.
ఇది అనుభూతశేషమును సూచించును.
అడుగు పొడు గింకేమైన దొరకునేమో వెదకిచూడుము.

అడుగు మాలి పోవు

సమూలముగ నశించు.

తే. అనుజతనుజులుఁ జెలులు వియ్యములు నడుగు
మాలిపోదురు నీకుఁగా మనుజనాథ!
దొరకుఁ గులనాశనుం డను దూఱు మేలె
పాండవులతోడ నొడఁగూడి బ్రదుకవయ్య.
భార. ఉద్యో. 3 341.

అడుగులకు మడుగు లొత్తు

నడలో నడుగులు గసుగందనీక మడుగు లిడి యొత్తు.
మిక్కిలి గారాబమునఁ జూచు, విధేయతతో సేవించు,
అనువర్తించు.

సీ. రమణి! నాబాంధవరాజహంసాళి నీ
యడుగుల కేవేళ మడుగు లొత్తు
సారం. 2. 201.

క. అడుగులకు మడుగు లొత్తుచు
నుడిగంబులు చేయఁ జెలువ లున్న రటంచున్
వడ దాకి యంచ నడిచిన
వడుపునఁ జెలి నడుచు మేను వడవడ వడఁకన్.
సుదక్షి 2. 98.

తే. పీడకను వారి లడుగుకు మడుగు లొత్త
ఘనయశోదయు గారవమునను జూడ

గరిమ నందుండు గన్నులఁ గప్పుకొనఁగ
రాధ శోషింపఁ దగు నిళారాజవదన.

రాధి. 1. ఆ.

వ. ...ముందఱ భూభాగంబు నావరించు సమంచితరత్న నూపురపారిహార్యనిర్యాతనూతనప్రభాపటలపరంపరలచేత నడుగులకు మడుగు లొత్తుట దోఁప......

కళాపూ. 7. 69. 181 పే. పం. 5.

రూ. అడుగులకు మడుగు లొడ్డు.

వ. ...అడుగులకు మడుగు లొడ్డుచు నడుగునెడఁ బులిజున్నేనియుం దెచ్చి యిచ్చును.

పాండు. 2. 25.

అడుగనివానిదే పాపము

త న్నడిగిన ప్రతియొకవ్యక్తికిని దానము చేయు ననుట.

క. అడుగనివానిదె పాపము
పాడఁగని పద్యంబు చదివి పొగడఁగ నిడుఁ దా
నడుగనియీవులు వలరా
నడగని నడుగులమిటూరినను పెట్టిదోకో.

బహులా. 5. 82.

అడుగుగులాము

పాదదాసుఁడు

క. రమ్మని పొమ్మని తెమ్మని
యిమ్మని కాని మ్మనంచు నేఁ గొమరుంబ్రా

యమ్మాన నానల నిడు సమ
యమ్మాన నీదృశులు నాదునడుగుగులాముల్.

భద్రావత్య. 2 ఆ.

అడుగు తప్పినచో బిడుగు తప్పును

ఒకచో నున్నపుడు సరిగ తలపైఁ బడనున్న పిడు గట నుండి యొక యడుగు తప్పినఁ దనకుఁ బ్రమాదము కలి గింపకుండునుగదా.

తలపై నున్న యరిష్ట మొకించుక యెడ గలిగిన తప్పి చను ననుట.

తే. అప్పు డాదారి గడ తేఱ నగు ప్రయత్న
మెట్లు చింతింపవలయు రాకేందువదన !
యడుగు దప్పినచోఁ దప్పుఁ బిడు గటంచు
నాడువ మును వింద వేగద పుడమిలోన.

శుక. 1. పే. 27

అడ్డగట్టలు

అడ్డగాళ్ళు (అడ్డంకులు)

సీ. ఒకొ్కకరె ప్రసంగ మొసఁగెడుచోఁ గొంద
అడ్డగట్టలు వల దత్రిమాని
శాస్త్రసాహిత్యములు మాకె చాల జీత
మంచు కలగూరగంప నేయకుము బాద
రాయణకవిత్వసందర్భరసము నిలుపు
మనుచు దౌవారికద్వార మపుడు దాఁటి.

బహులా. 1. 110

క. నీయష్టగట్టుమాటల
కీయెడఁ బని లేదు నిల్పు మెప్పటివలె నే
చేయన్నఁ గడమ రాగము
జేయుదురా యెఱుక గల్గు చేడియ లెందున్?

రుక్మాం. 5. 90.

అష్టగాలు

అష్టగట్టు (అష్టకుమాటు)

క. తల గొరిగినఁ గుఱ్ఱ్రయగు
గల నీ వగ్రైన నీవు గొరిగినఁ దాన్ప్రు
కల లరవము లెన్నిట్లును
గలిగెనుఁ బోను మని యష్టగా ల్వ్యయమాగన్.

సారం. 2. 15.

క. ఒక నిక్క చెలియుగా వేఱొక
నికఁ జెలికానియుగాఁ గార్యనిష్టయు మీఱఁ జే
యక సప్తగాళ్ళ ప్రవనో
యనకటా! యది యుల్లఁ జెలియ సరుగన్ వలయున్.

శుక. 3. ఆ. ప. 151.

అష్టపట్టులపాప

తగుల్వ వెనెలల పిల్లలను బట్టి సాష్టముగ పరుండఁ బెట్టి ఎప్పట్టుకొనుట, లాలించుట, తలంటు చేయుచుందురు. దానిని బట్టి అష్టపట్టులపాప యనఁ జిక్కిలి పసికూన యని యర్థము. దీనినే 'అష్టాలపాప' అనియు వాడుదురు.

అడ్డపుల్లలు (అడ్డుపుల్లలు)

అడ్డుమాటలు, (అడ్డగాళ్ళు, అడ్డగట్టలు)
లేని పోని యీయడ్డుపుల్లలతో నీఁకేమి పని? యూర
కుండుము.

అడ్డవాటు

అడ్డగట్ట, అడ్డపుల్ల
అడ్డవాట్లు వేసి చెఱచినం గాని నీకుఁ గునుకు పట్టదు.

అడ్డబాస

బులాకి.

అడ్డాదిడ్డులు

అక్రమములు, వ్యతిక్రమములు, తల్లక్రిందులువ్యవ
హారములు.

సీ. నిలుచుండి చంక చేతులు కట్టుకొనువాఁడె
కొలువ రా రేమొచుఁ గెలయ సాఁగె
వినయంబుతోఁ జేరి పని యేమి యనువాఁడె
యరయ కడ్డాదిడ్డు లనుప సాఁగె
తనవచోదోషము క్షమింపు మనెడువాఁడె
యే మనిన లేనివాతప్పు లెంచ సాఁగె
వినుము మహీకాంత! కొండంతపనికినైనఁ
బలుకు లేటికి కిల్లాకు పనుప సాఁగె.

కువల. 2. 24

అష్టావిష్టములు

సరిగాని తలక్రిందగు మాటలు

క. సతులు సేయుచు నాగేంద్ర
గోష్ఠి ... వన్నెగఁ గొట్టుచు నమ్మిరియున్
వదరుచు నగుచును గునుకుచు
నష్టావిష్టములుగఁ బలుకుదు రంతటిలోనన్.

బసవ. 6. 191

అష్టావిష్టము చేయు

ఆటపాటలు అస్తవిస్తముగఁ జేయు

క. అష్టావిష్టము చేసెన్
... ఇష్టములుగను ... .

వేమన.

అతనిచేతులలోఁ దెంగలమ్మ గొట్టె

అసాధ్యుని చేతిలో చిక్కిన అనుటకు.
తన కడ ... కలిగినపుడు ... పలుకునది.

సీ. ... నాటుచు నిలువఁ జేయు
... నను, నిరాయము గాక
... గాఁ గఁ జూ మ్మనుచుఁ గొట్టె
నతనిచేతులలోఁ దెంగలమ్మ గొట్టె.

శుక. 3 ఆ. 153 పే.

అత్తకోక తొలగినట్లు

అత్తకోక తొలఁగిన అత్తకు చెప్పుటకు వీలు లేదు; అట్లని ఊరకుండుటకు వీలు లేదు. లోలోన బిసికికొన వలసివచ్చును.

ఏమియు జేయ వీలు లేక లోలోనఁ దహతహపడుస్థితి.

ఆ. నక్క యురులలోనఁ జిక్కుకొన్నవితానఁ
గోరి మనము చేసికొన్న పనికిఁ
బేగులోని తీట వెత మాయె ననరాదు
అత్తకోక తొలఁగి నటుల చిలుక.

రాధికా. 3. ఆ.

అత్తమీఁదఁ గన్ను లంగటిపైఁ జేతులు

చిత్తము శివునిమీఁద, భక్తి చెప్పులమీఁద అన్నట్లు ఏకోన్ముఖముగఁగాక అస్తవ్యస్తముగ నుండుట.
ఒకటి యనుకొని మఱొకటి చేయుట మున్నగువానివలె.
కన్ను లత్తపైఁ దగిలించి చేతులుమాత్ర మంగటిపై నుంచిన నవి యభిమత వస్తువుపైఁ బడక మఱొకదానిపైఁ బడును గదా.

ఆ. నందసుతుఁడు మున్ను నామీఁదిప్రేమచే
నొకటి సేయఁ బోయి యొకటి సేయు
అత్తమీఁదఁ గన్ను లంగటిపైఁ జేతు
లాయె ననుచుఁ జెలియ లరసి నవ్వ.

రాధి. 3. ఆ.

అదవద

గజిబిజి (కలఁగినది,) కలఁత, వ్యత్యస్తము

చ. ఉదరమునకా భరించి ప్రసవోద్భవవేదనఁ గాంచి పెంచ్చటకా
మదనసుమాని ద్దాను పేరెఁ బసి మాతృప్రేమునఁ బడి లజ్జ వాసు
గా నదవద ద్దును తల్లికిఁ బ్రియాంబా సుతులను వ్యత్యస్తి
మానసుర్తగఁ దగు తల్లికిఁ బ్రియునం మానసస్థితిఁ
దలంచి చూడుమా.

సాగరి. 2. 58.

తే. కీలిఁ గబళించి యాత్మనిర్మూలి మించి
తాలిఁ గదలించి యుద్రగ్రహాళి నొంచి
గొంతు నున్నను దెస్తు నిండుదనము
నదన నునుఁ జూడు మదవదల వదలి యుడుపు!

రామా. 5. ఆ.

వ. ...వాపిసుఖ చికురు వడి, ఏదాడిపదవడ్డ, పలితి చెవి
సొల్లునడిగ్గు, గోపు దెగి యొప్పులగ్గ, యాకప్పు దప్పి
యదవదగ్గు, యంతంత నిచ్చి యొరవగ్గ, పాలిసిన పల
పల్లన, నెఱిగునడి నెల్లెల్లన, చిగుసుమాడిపడి చెల్లాచె
దర్రై, పొడ వడంగి ప్రొన్నన నాల్కలగ్గ, బొంగిడి బొంగుడు
బొక్క బోయనం గని......

ఉ. హా. 1. 148

వ. అదవదలైన నాయ్యలగు నానను తప్పి నాదవ్వులకా...

పిల్ల. 5. ఆ.

అదవదపడు

కలఁతపడు

సీ. భేతాళుఁ బురికొల్పి పృథివీశు నసిధార
నాతండుఁ దెగి కూల నదవదపడి
రామకథా. బాల. 7. 476.

అదను పదను

తగు తరుణము

తే. అదనుపదనునె కూర్చి మాయప్పు దీర్చి
పొమ్ము నీ వన్నఁ బోమె యీపోరు మాని
హరి. 4. 37.

అదురు బెదురు

జడుపు, గిడుపు

అదురుగుండె, పిక్కబెదురు

భయము, పాఱఁబోతుతనము

ఆ. అంటి పొడిచి పోటుఁ గంటు వెంబడి దూరు
వీరవరులు పురుషకారపరులు
మేర మీఱుఁ సంఖ్య మెఱయుదు రవ్వేట
నదురుగుండె పిక్కబెదురు లేక
రంగా. 1. 13 పే.

అదుపు ఆజ్ఞ

నియమింపు

అనుపు, ఆజ్ఞ లేక ఆకతాయివై తిరుగు నీవా బాగు పడునది?

అద్దములో నీడ కాసపడు

యథార్థమైన వస్తువును త్యజించి అయథార్థ మగు వస్తువుపైఁ దవులము గొను.
కలిగినదాని వదలి లేనిదానికి దేవురించు

ఉ. ముద్దియ ముద్దరాల్ వెనుక ముందట నొండొక కీడు
వేదనం బెద్దల కెల్లఁ బాటు నయి పెట్టినపీటన యుండనైతి
నా బుద్ధులు తప్పె నేమిటికిఁ బోయిన నీళ్ళకుఁ గట్ట వెట్టి
నీయద్దములోని నీడ కెటు లాసపడం బొసఁగుం దలోదరీ!
ఉ. హ. 5. 157.

అద్దములోని ముడుపు

తనకుఁ గలిగిన యరిష్టము తొలఁగుటకుఁగాను దేవునకు మ్రొక్కుకొని తత్ప్రమాణముగ గట్టఁబడు వస్తువు ముడుపనఁబడును. అది వస్తురూపముగ నుండ నొప్పు. కాని అద్దములోఁ గట్టఁబడిన ప్రతిబింబము వెంటనే తొలఁగి మాపటలుఁగదా.

మాపటికి, ఏమియు లే దనుట.

అద్దమరేయి

అర్ధరాత్రి

సీ. నడిరేయి యనఁగఁ గాందారి మాందారిప్రొ
ద్దన సరిప్రొద్దన నద్దమరేయి
యన నిశీథాఖ్య దగు......

ఆంధ్రభాషా. 1. 94.

ఉ. అద్దమరేయిదాఁక పొలమారసి మారశిలీముఖాహతిన్
నిద్దురఁ గాచియున్న మగనిన్ జగనీలిపిసాళిజంత యు
మ్మద్దియు సేవ సేయ దొక ముచ్చట యాడకు మూఁగ
బోలె నేసుద్దియు లేక కన్మొగిచి చూచు మనోగతిం
దోఁచు చెల్వునిన్.

పాండు. 3. 71.

సీ. అద్దమరేఁబ్రొద్దు ప్రొద్దు దీండ్రింపించఁ
గుందేటికాదమకుఁ గొమ్ము సూప......

సుదక్షి. 4. 25.

చ. అడుగఁగఁ బీడరాక బలు నంగదమైఁ గడుఁ గ్రుస్సి యూతఁ
డే వసువున రక్కసు ల్తోడరి వారక యద్దమరేయి దొచ్చి. .

రామకథా. యుద్ధ. పూ. 4. 376.

అడ్డు, వడ్డు

హద్దునుండి వాడుకగా వెలువడిన రూపము అడ్డు.
నియమితపరిమాణములో నుండునది.
దానినిబట్టియే ఈగుడ్డ అడ్డు రూపాయి యనుట.
కావున—పెద్ద, చిన్న, భేదము లేక అనవచ్చును, అన
రాదు అనునియమము, అవధి, హద్దు.
అడ్డు వడ్డు లేక నోరట్లు పాఱవైచికొనెద వేల ?

అష్టు, ముష్టు

ముద్దు, మురిపెము

క. హా స్త్రీలెఱిఁగిన ప్రాఁజదువుల
ముద్దియలకు సిగ్గుముద్దు ముఱుపు వాసఁగెనువాఁ
పద్దిర! తలిదండ్రుల కెల్ల
ముద్దులు చూపంగఁ దోడితెర మోహముఁ బెనుపన్.

రామకథా. బాల. 5. 353

ఆ. అష్టు ముష్టు మీఱక యాఁడది మగఁ డంచు
గూడి మాడి యూప జూడఁ దలఁచి
బలిమి వింటఁ బట్టి పగఁ గొన్నచందానఁ
బెగ్గిల్లి చేసి సెన బేల నైతి.

రాధి. 3 ఆ.

అప్యాయము

చాదస్తము

అసఁగి, పెసఁగి

కలసి మెలసి యుండి

తే. పనిమిటియు నీవు నొప్పైక యసఁగి పెసఁగి
మగువ! నామాఁటి పట్టింపు మఱువకమ్మ

రాజశే. 3. 134.

తే. అనితంబిని మక్కువ నసఁగి పెనఁగి
యింపు పెంపిరివోవ న న్నేలికొనఁగఁ
దలఁచి పొందిన నది జన్మఫలము గాదె
యనుచు వలరాజుబారికి నగ్గమయ్యె.

భార. విరా. 2. 87.

సీ. తే. ఉరమరలు లేని కూరిమి నసఁగి పెనఁగి
కొదలు దీఱని కోర్కులఁ గూడిమాడి
కపటు మెఱుఁగని మమతలఁ గలసిమెలసి
యున్న విభుఁడిట్లు సేయునే యోలతాంగి?

పారి. 1. 94.

వ. ...ఒక్కనాఁ డేనునుం గామమంజరియునుం బ్రేమం
జెరింపఁ గలసి మెలసి కూడిమాడి పొంది పెనంగి యనఁగి
పెనఁగి చొక్కి చొక్కి యుండి.............

క్రీడాభి. 1. 58

అనాఘ్రాతపుష్పము

వాసనజూడనిపూవు
అననుభూతము. (అదివఱ కెక్కడను నలుగుడువడనిది.)
"అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయ మలూనం కరరుహైః"

కాళిదాసీయశాకుంతలమ్.

మ. సుముఖాంతఃకరణంబు మత్సరము నౌత్సుక్యంబునుం బాసి
ఘాతము నీదర్పణరీతిఁ జెన్నుగఁ దదంతర్లగ్నమై యాదిత

త్త్వము దీపింపఁ దపం బొనర్చు జటిలవ్యాఘ్రుం బనాఘ్రాత
పుష్పముచందం బగు మేన నూన నియమభ్రాష్ట్రాగ్నిఁ
దగ్గించుచుణ్.

పాండు. 5. 186

అనుము, మినుము

కిమ్మనక గూండ మహానుముగ్ర వహించుట
అనుము మినుము లేదు.

అనుపు దప్పు

పస చెడు

సీ. అనుపు దప్పిన నొచ్చి నలసి రాపద నొంది
ననవనలైరి చీకాకుపడిరి
మొగలార్చిన విచ్చి ముగడిఁ బొందిరి
భ్రమసిరి పాలిరి పల్లటిలిరి

హరవి. 3. 10

వ. ...వాహినులు చిక్కువడి చిందఱవందలై, మతి చెడి
మ్లానముపడ్డిగను, యోపు దెగి యుపురుసన్నలై, యనువు దప్పి
యదవదలై, యంతంత విచ్చి యరవరలై.........

ఉ. హ. 1. 148

అప్పదమ్ములగు

ఒకేరకమునసనుండునవి (వారు) యగు

సీ. క్రేఁగంటిచూపున గిఱికొన్న సన్న 'గే
దంగి జేకుల కన్నదమ్ము లగుచు
ఉ. హ. 1. 151.

అన్నమో రామచంద్రా యను

దారిద్ర్యము ననుభవించుచు క్షుధాతురులయి గోలెత్తు నపుడిది యూఁతగఁ బ్రయోగింపఁబడును.

దారిద్ర్యంబు తట్టుముట్టాడ, అన్నమో రామచంద్రా యనుచు ....

ధర్మజ. 6పు. 2 షం.

అన్నెము పున్నెము

అన్యాయము, న్యాయము; మంచి, చెడ్డ; పుణ్యము, పాపము.

సీ. ఎవ్వరిమన మెవ్వఁ డెఱుఁగు నన్నెము పున్నె
మును దేవుఁడె యెఱుంగు ననెడువారు
సారం. 3. 82.

ఉ. ఉన్నది యున్నయట్లు మధురోక్తులఁ జెప్పిన కబ్బ మొప్పుగాఁ
బన్నము నొంద దందఱును బాగని మెత్తురు, లేనిపోని దం
దన్నలు కొన్ని పన్నుక కతల్ వెద బెట్టిన నేమి యన్నెమా
పున్నెమ, పూరుషార్థమ బుభుక్షువు సేసిన బ్రాహ్మణార్థమా?
తెలుఁగునాఁడు షే. 2

...ఇంతకు ప్రారబ్ధ మెవరికిని తప్పదు. రావలసిన వేరు వచ్చినదిగదా! పున్నెమో, అన్నెమో, అనుభవించి తీరవలెను.

కవిమాయ అం. 3. పే. 49

అన్ని యున్న విస్తరి

నిండుగ శాకపాకాదులు వడ్డింపఁబడిన విస్తరి గాలి కెగురక యణగిమణగి యుండును.

ఎగురుపాటు లేక అణగియుండువాఁడు.

అప్పు సప్పులు

ఋణఫణములు

సీ. అప్పుసప్పులు చేసి యడిగిన నియ్యక
బహుఋణంబుల పాలు పడెను పిదప

సానందో. 2. 32 పే.

ఉ. లేవడిమీఁద బానిసలు లేనికతంబున నూరకుండిరో
బోవమి నప్పుసప్పులకుఁ బోవుట వేఱుగఁ దోచెనేమొకో.

శుక. 2. 88 పు.

అబ్బిగాఁడు

(రూ. అబ్బకాఁడు) మూర్ఖుఁడు

క. అని చింద రేగిన ట్ల
చ్చెనఁటి ధరాసురుఁడు చెంతఁ జేపడినిధిన్
మునిగాలఁ దన్ని చనుగతి
ఘనజఘనం బాసి యబ్బిగాఁడుగఁ బోయెన్.

పంచ. (వేం.) 4. 169

అభ్రపుష్పము

గగనకుసుమము
శూన్య మని భావము.
చూ. గగనకుసుమన్యాయము.
సంస్కృతన్యాయములు పే. 18

ఉ. పాపదురాపరూప మగు పద్మసమాహ్వయ తీర్థమాళి నీ
రే పురుషుండు గ్రోలు నొక యించుక యెన్నఁడు నేని వాని
కిఁ బాపము లభ్రపుష్పములు, బంధనముల్ శశశాబ
శృంగముల్, తాపవికారముల్ మరుజలంబులు, పుట్టువు
లశ్మతైలముల్.

పాండు. 5. 72.

సీ. ఆ. కలలు కల్ల లయ్యెఁ, దలఁపు లభ్రసుమమ్ము
వలపు లయ్యెఁ, గానివావియయ్యెఁ
గోర్కు లెల్లఁ, జెల్లెఁ గూఁకటిగ్రేళ్ళతో
జీవనద్రుమమ్ము దేవదేవ !

వ్యాఖ్యాతలచాటువులు.

అమ్మచెల్ల

ఔర! (సంభ్రమాశ్చర్యసూచకము)

ఆ. అమ్మచెల్ల యిట్టి లనకుము గొండలు
లోనుగాఁగఁ బవనుచే నసాస్త
మహిమ ... .

భార. శాం. 3. 387

అమ్మకచెల్ల

అమ్మచెల్ల

ఉ. అమ్మకచెల్ల! నాహృదయ మమ్మక చెల్లదు వీని కియ్యెడన్

విజ. ఆ. 1

ఉ. అమ్మకచెల్ల! యుల్లమున నంగన యెవ్వతెయున్ రవంతయున్
నమ్మఁగ నొప్ప దెప్పుడు ననామకులం బురుషగ్రహమ్ములన్
నమ్మనుబో, లబో యని యనారతమున్ వగ మీఱి వారి
వాక్యమ్ముల పేటెంగలమునందున బూఱియ కాక తక్కునే?

భద్రావత్య. 2 ఆ.

ఉ ......కిమ్మనసిదు మోము గిరిక్రేఁపులు మూఁపులు కాను
గానరా దమ్మకచెల్ల! వానివికచాంబకముల్ శతపత్త్రి
జైత్రముల్.

మను. 3. 6

అమ్మను బట్టి వసంతము జిమ్మినట్టు

బావమఱఁదులవావి గలచోట వసంతములాడుట చెల్లుఁ
గాని మాతృస్థానమున నట్టివి కూడనివి, పాపఫలప్రదములు.
కూడనితావునఁ బ్రవర్తించుట అని భావము.

క. కమ్మని తేనెలు జడిగొన
నమ్మల నిటు నింతురయ్య యజ్ఞాలయపై
నమ్మనుబట్టి వసంతముఁ
జిమ్మెద మను పలుకు నిజము చేసి మనోజా!

లక్ష్మీవి. 4 68

దీనినే మఱొకరకమున అవ్వను బట్టి వసంతము లాడుట అందురు. అపుడు తనకన్న పెద్దలయెడ తగనట్లు ప్రవర్తించి అగౌరవించుట అని భావము.

అమ్మయ్య

మిక్కిలి శ్రమచేసి అలసి యున్నపుడుగాని, ఏదేని యొక పని చేసి అది ఫలించినవెనుకఁగాని, తాఁ దనుమనశ్శాన్తి నొందునపు డుపయోగింపఁబడు పదము.

"అమ్మయ్యా ! ఇప్పటికి గట్టెక్కినట్టే."

కవిమాయ. అం. 1. పే 20. పం. 22

అమ్మలక్కలు

వరుసకు అమ్మ, అక్క అని పరస్పరము పిలుచుకొనుచు నుండుస్త్రీలు.

ఇరుగు పొరుగున అమ్మలక్కలు జేరి మొగమోటము పెట్టి అడిగిన తప్పించుకొనలేక ఆమె సర్వము వారలతో చెప్పివైచెను............

కవిమాయ. అం. 4. పే. 65. పం. 7.

అయిదు పది సేయు

నమస్కరించు, ముందడుగు వెనుక వేయు

తే అయిదు పది చేసె నన ముందరడుగు వెనుకఁ
బెట్టె ననుటకుఁ బేరుగా వెలయుచుండు.

ఆంధ్రభాషా. 3. 105

అయ్యవారులగారి నట్టిల్లు

ఏదినమున కాదినము సంపాదించుకొనవలసియుండుచుండును గాన అయ్యవారినట్టిల్లెప్పుడు చూచినను శూన్యముగనే యుండునట.

ఏమియు లేక శూన్యముగ నుండునది.

అయ్యవారులగారి నట్టిల్లువలె మీ యాశ్రమము లిట్లు వట్టివై యున్న వేమి?

సాక్షి. 91 పే.

అరణ్యరోదనము

అడవిలో నేడ్చు నేడ్పునకుఁ బ్రయోజనమేమి? ఆర్చువారా? తీర్చువారా అచ్చట?

దిక్కులేనితనము, నిష్ప్రయోజనము.

ఉ. తేరు హుటాహుటిం గదివి దృష్టికగోచరమై యయోధ్యకుం జేరె నరణ్యరోదనము చేయుచు నమ్మిథిలేశుపుత్త్రి మూర్ఛారభసంబునన్ ధరణి వ్రాలె మృగావలితో నుపాంతకాసారవిహంగముల్ తమపచారవిధుల్ ప్రకటించుచుండఁగన్

జైమి. 6. 77

వ. అని యనేకప్రకారంబులం బ్రలాపించి తనయరణ్యరోదనమునకు నొండు గతి లేకునికిం జేసి తన్నుం దా నుపశమించుకొని,

భోజ. 5. 56

చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము
సంస్కృతన్యాయములు. పే. 6

అరటిపండు ఒలిచి చేతికిచ్చినట్లు

ఒలిచి చే నిడిన కదళి ననుభవించుట మిక్కిలి సులభము గదా.

సులభగ్రాహ్య మగునట్లు.

పైపొరను తొలగించి యంతరార్థము విస్పష్టముగఁ దెలియ వచ్చునట్లు.

చ. పలుకఁ దలంప దవ్వులగు భారతరామకథార్థముల్ విభా
సిలఁగ నరంటిపం డొలిచి చేతికి నిచ్చిన రీతి నాంధ్రవా
క్సులలితశక్తి నందఱకు సుప్రథితంబులు సేసినట్టి ధన్యుల
నుతియింతు నన్నయబుధోత్తముఁ దిక్కన నెఱ్ఱనత్కవిన్.
కళాపూ. 1. 6.

అరదేశి, పరదేశి

అతిథి, అభ్యాగతులు మున్నగువారు.

అరవరలు

శుష్కము, సన్నము

క. విరహాగ్నివలన దేహము
లరవరలై హస్తభూషణావళు లెల్లన్
హరిఁ గోరి జాఱిపడఁగా
నరుదుగ నొకచోటఁ గూడి యందఱు దమలోన్.
విష్ణుపు. 7 ఆ.

వ......వాహనులు చిక్కు-వడి చిందఱవందఱై, మతి చెడి మల్లామడియై, సొపుఁదెగి యుపురుసవ్వురై, యనువు దప్పి యదవదయై, యంతంత విచ్చి యరవరలై, పాఱలేక పలపలనై, వెఱఁగుపడి వెల్లవెల్లనై ....

ఉ. హ. 1. 148

క. పరుసైన యెండ మెండున
సరవగలై హాయి లేక యులజడి పడఁగా

కువ. 1. 101

అరిగాఁపులు

కప్పము గట్టువారు (సామంతులు)

సీ. వైదేహపాంచ్రాడాదివసుధేశు లెవ్వాని
కడిమిసొంపున నరిగాఁపు లైరి.

భార. స్త్రీ. 2. 178

ఉ. చతురంభోధిపరీతమైనధరణీచక్రంబు శాసించి భూ
పతివర్గం బరిగాఁపులై కొలువ సేవాసన్నరాజేంద్రమా
ళితలాలంకృతరత్నదీధితిసరోలీనుండవై యొప్పు నీ
స్థితి యీరీతిగ నేఁటికిం బరిణమించెంగాదె దుర్యోధనా!

పాండవవిజయము.

అరువు తెరువు

దోవ, డొంక; దిక్కు, మొక్కు

సీ. ఉభయభారతికి సహుత్తరం బిడనినాఁ
డద్వైతమత మిల నరుపు తెరువు
లేనిదై పోవదే......

శంకరవిజయకథా. 4. 44

అఱకాళ్ళకు నఱచేతు లొగ్గు

అతివిధేయతతో మెలఁగు, గారాబమునఁ బెనుచు.

తే. చెమరు నెత్తురు నవు బంధుసమితి గరముఁ
బ్రీతి నఱకాళులకు నఱచేతు లొగ్గ
నునికి యెక్కడ నీక్రూరదనుజుబారి
కగ్గమై వచ్చు టెక్కడ నకట! విధియ

నిర్వ. రా. 5. 104

సీ. అతిభక్తి నఱకాళ్ళ కఱచేతు లొగ్గడి
యత్త లేగతి నిర్దయాత్మలైరి

పద్మపు. 9. 17

అఱగాలఁ గన్ను వచ్చినట్లు

అఱకాలిలోఁ గన్నున్న నెంత యంధకారమున నైనఁ ద్రోవ గుర్తెఱిఁగి యెట్టివస్తువు నైనఁ గాలే కనుఁగొని తనకార్యము చక్కఁగ చక్కఁబెట్టుకొనఁ గలదు.

చెదరక సరిగ గమ్యస్థానమును చేర నరుగుట నిది సూచించును.

సీ. తే. చెదర కఱకాలఁ గన్ను వచ్చిన విధాన
నాథసంకేతముల కేఁగు నడికిరేలు
కాయసంభవబాధాసహాయ మగుచు
స్వైరిణీకోటి నిర్భయస్వైరధాటి.

పాండు. 4. 28

అఱకాల ముల్లు గొనక

మెత్తని అఱకాలిలో ముల్లైన గ్రుచ్చుకొనక
నిరపాయముగ, నిరాటంకముగ అని భావము.

క. అఱకాల ముల్లు గొన కిటుఁ
దిరిగి రఘుస్వామి యేఁగుదెంచుఁ మదిలోఁ
దరుణీ! వెఱవకు విపినాం
తరమున నిను విడిచి పోకఁ దగ దిఁక నాకుఁ.

రామాభ్యు. 5. 172

అఱకాలఁ బెట్టి నేల రాయు

అఱకాలిక్రింద వైచికొని మట్టిలోఁ గలిసిపోవునట్లు రాచివైచు.
సమూలముగ రూపు మాయునట్లు చేయు.

తే. కాని పదరకు మిఁకమీఁద దానిమోము
గనఁగవద్దని శౌరినిఁ గట్టిపెట్టి
బింకములు కూల నఱకాలఁ బెట్టి నేల
రాచకున్నను నాపేరు రాధ గాదు.

రాధి. 3 ఆ.

అఱకాలిమంట నడునెత్తికెక్కు

కోప మతిశయించు

చ. ముని యెదు రౌనొ యంచు సురముఖ్యుఁడు భీతిని బోవు నంతలో ఘనఘుని గౌతముం గనియె నక్షిపదుండును వేష ధారి నింద్రునిగ నెఱింగి యిట్టు లను రోషసముజ్జ్వలి తాక్షుఁ డౌటఁ జెందిన యఱకాలిమంట నడునెత్తికి నెక్క ఘుటఘుటంబునన్.

దశా. రామా. 288 పే.

అఱచేతి యుసిరికాయ

అఱచేతిలో నుంచఁబడిన యుసిరికాయ తా గ్రహింపదగినదై విస్పష్టముగఁ దెలియవచ్చును. అట్లే—స్పష్టముగ ననుట.

చూ. హస్తామలకన్యాయము, కరతలామలకన్యాయము.
సంస్కృతన్యాయములు పే. 186. పే. 13
సంపగిమన్న శత. 7

అఱచేతిలో వైకుంఠము చూపినట్లు

చాల అందుబాటులో, దగ్గఱగా, చాల తేలికగా.

అఱచేతి నిమ్మపండువలె

అఱచేతిలో నిమ్మపం డిముడ్చుకొనుట మిక్కిలి సుకరము అట్లే.—తనలో నిముడ్చుకొని వికారము లేక అనుట,

మ. ఖరభానుప్రియసూనుఁ డిప్పుడు నినుం గారించునేకా, విభుం
డటుచేతోపలి నిమ్మపంటివలె నత్యాసక్తి మన్నింప సౌ
ఖ్యరసైకస్థితి నుండి కావరమునం గన్గాన కాపత్పరం
పర రాఁ బ్రాక్కృదవేలయో విధి దరింపన్ నీతరంబే మహిన్
సారం. 2. 111

అఱచేతఁ బ్రాణము లిడుకొను

ప్రాణములు బిగఁబట్టుకొను

క. వెఱచిరి గురుఘటజోపతి
ముఱచేతం బ్రాణములుగ నభయాతిబలం
బుఱ్ఱని తెగువ నుండటఁ బెన్
గోఱలుట చిత్తమునఁ బెట్టుకొని విహరించెన్.
భార. స్త్రీప. 2 ఆ.

అఱచేతఁ బండ్లు వచ్చు

అఱచేతిలోఁ బండ్లు వచ్చునా ? రావు.
అంత శక్తి వచ్చు అని భావము.

క. అప్పు లుడిగి ప్రొ ప్రొ నీ
యఱచేతం బండ్లు వచ్చినప్పుడు మమ్మున్
గొనవచ్చు గాని తగునెడ
మునుపు మది యెట్టిదై వనులు వినియెడినో.
కళాపూ. 3. 218

క. ... చెప్పుచేతలఁ
బాలిటి యుప్పు ...డినట్టి పాలఁతుకఁ దే నీ

యఱచేతఁ బండ్లు వచ్చినఁ
గుఱుతువు గా కిక్షుకార్ముకప్రతిపక్షా!
నిరం. 3. 32

అఱచేతి మాణిక్యము

అఱచేతి యుసిరికాయవలెనే అఱచేతి మాణిక్యము సయితము సుస్పష్టముగ నుండును.

సుస్పష్టమైన దనుట.

సీ. శీతాంశుధరుఁ డఱచేతి మాణిక్యంబు
కద్రూజకటకుండు గాదె కొలుచు
శృం. శా. 4. పే. 82

అఱవ చాకిరి

అఱవలు చేయు చాకిరికి అంతు పంతు చాలు మూల యుండదఁట.

అంతు పంతు లేని యీ అఱవచాకిరికే జనించితిం గాఁబోలు.

అఱవ యేడుపు

అఱవలు డబ్బు కాసించి తమ కేలాటి సంబంధము లేని పీనుఁగులం గుఱించి తెచ్చికోలుదుఃఖమున నేడ్తురఁట.

సంబంధము లేనిచోట సంబంధము తెచ్చిపెట్టుకొని వ్యవహరించుట.

అఱ్ఱులు చాఁచు

మెడ చాచి యాసించుచుండు

ఎప్పుడెప్పుడా అని కాచుకొనియుండు

క. ఆవిప్రవతంసుఁడు ని
త్యావహితుఁడు సమరము లన నట్టులు సాఁచున్
భావం బుల్లాసమయం
బావిధమునవాఁడు నిలుచునా యట్టియెడన్
రామకథా. ఉత్త. కాం.

మ. సారిదిం గోమలకోకిలారుతము నైష్ఠుర్యమ్ము, రాకావిధు
స్ఫురదంగారత, దక్షిణానిలుఘృణాపూర్ణత్వ, మాతన్వినిం
బారిగో నట్టులు సాచుచున్నయవి రేపున్ మాపుఁ బత్రాది
ముర్మ్మరజాతమ్ము త్వదాగమభ్రమను నిరోధించుఁ
దదృత్నముల్.

పుష్పబాణవి. వే. 13.

అలిగి తన్నినఁ బఱుపుపయిఁ బడినట్లు

తనపై నలిగి పెరవాఁ డొకరుఁడు కాలఁ దన్నఁ గ్రిందఁ
బడక పోయి మెత్తని దూదెపఱుపుపైఁ బడినట్లు.
త్రోల్దోల్త అనిష్టమే అయినను అది మేలుగా మాఱుట.

క. వెఱవకు కలలోఁ జేసిన
కొఱగామికి వగచుచోట గుణరత్నము చే
కుఱె నీకు నలిగి తన్నినఁ
బఱుపుపయిం బడినయట్లు పద్మదళాక్షీ!
ఉ. హ. 5. 153

అలో లక్ష్మణా

ఏడ్పునం దూఁతగఁ గొనఁబడు పదము.
అల్లో లక్ష్మణా యనియేడ్చుచు.

"అల్లో రక్షణా" యనియుఁ బ్రయోగములు గలవు.
"ఓఅల్లా! రక్షించవయ్యా" అని దాని యర్థము.
దిక్కు లేక దేవుఁడా యని పలవించుట.

శా. అల్లోనేరెమసుఁడో యీయది మదన్వర్ణంబౌ ఫలంబంచుఁ
చా నుల్లంఘించెను బావమాని దివి రాహుం బట్టి బ్రిం
గంగ నై యల్లో రక్షణ యంచుఁ బాఱె నతఁడయ్యాఖుం
డలుం జూచుచుఁ బెల్లె భీభర మేఁచ నింద్ర! మహీ
భృద్భేదీ! యటంచుఁ వెసన్.

రామకథా - ఉత్త. కాం. పూ. భా. 8. 48

అల్లముతాడే బెల్లమయినది

అల్లము బెల్లముగా మాఱునా? మాఱదు. కాని అదే కాలవశమున బెల్లముగా నయినది.
దిక్కులేనపుడు అలుపపు వస్తువే ఉత్కృష్టవస్తువుగ నుపయోగించుట అని భావము.
గతి లేనమ్మకు గంజే పానకము అన్న సామెతరకమున.

అల్లపొల్లెఱుఁగని

రట్టు లేని.
ఎట్టి కళంకము నెఱుఁగని.

సీ. అల్లపొల్లెఱుఁగని నాకులం బను మంచి
మడుఁగుఁజీరకుఁ జాల మైల సోఁకె

ఉ. హ. 5. 92

అల్లాడి ఆకులు మేయు

దిక్కు మొక్కు లేక నలుగెలఁకులఁ బలవించుచుఁ దిరిగి నానాగడ్డి కఱచు.
నుడువరా సంతటి గోడు గుడుచు.

ఈ కఱవుదినములలోఁ బ్రజ లందఱు అల్లాడి ఆకులు మేయుచున్నారు.

అల్లారుబెల్లము

మిక్కిలి ప్రియము

క. అల్లారుబెల్లమై గలు
గల్లున సందియలు మొరయఁగా వేడుకపె
న్వెల్లి మునిఁగించె ధరణీ
వల్లభనందనుఁడు చూచువారలచూడ్కుల్.

రాజశే. 2. 5

అ. ఎల్లబంధువులకు నల్లారుబెల్లమై
యరిది గారవంబు నతిశయిలఁగఁ
దల్లిప్రేమ కరముఁ దనరారె ముంగిటి
ముత్తె మగుచుఁ గ్రొత్తక్రొత్తసిరుల.

కళాపూ. 6. 197

అల్లారుముద్దు

అల్లారుబెల్లము, మనోహరము,

మ. అనుఁగుంగ్రీడల నెల్లవారలకు ని ట్లల్లారుముద్దైనకూఁతు
సకుఁ ....

వసు. 3. 32

క. అల్లారుముద్దు మేకొన
ముల్లోకము లేలు జాణ మురు విది యనుచుఀ
దల్లియుఁ దండ్రియు నిచ్చయు
నుల్లము లుల్లసితములుగ నుండిరి వేడ్కన్.

రామకథా. బాల. 5. 355

అల్లిబెల్లిమాటలు

ఒద్దికమాటలు
లోభింపఁజేయు కల్లబొల్లిపలుకులు

వెంకటే. 3. 161

అల్లానేరేడు

(రూ. అల్లోనేరేడు)
రాజజంబూవృక్షము, సంగీతవిశేషము, బాలక్రీడావిశేషము

సీ. లవణపాథోధివేలావేష్టితంబైన
యల్లానేరెడుదీవి యతికరించి

కాశీఖం. ౯. 281

సీ. హాలాహలం బన్న నల్లోనేరెడుఁబండు
ఖిన్నిమంతుఁడును గాక మ్రింగినాఁడు

భీమఖం. 1 ఆ.

క. ఎల్లెడయుం జీఁకటిచే
సల్లన యయి తోఁడిమపట్టు నాఁ దూర్పునఁ బా
టిల్లెడు చిఱుగెంపున నభ
మల్లోనేరేడుఁబోలె యాకృతిఁ జూపెన్.

కవిక. 4 ఆ.

శా. అల్లోనేరెడుపండో యీయది మదర్హాంబా ఫలంబంచుఁ
దా నుల్లంఘించెను.........

రామకథా-ఉత్త. కాం. పూ. భా. 8. 48.

శా. నీకే వచ్చు సువాలముల్ ధవళ మింతీ యల్లోనేరేళ్ళు గా
నీకళ్యాణము లంచు..............

పాంచా. 4 ఆ.

క. ఎల్లసుఖంబులఁ జేకొనఁ
జెల్లుట యౌవనమునందె చిక్కిన మఱి పా
టిల్లును నన్నిలదినముల
నల్లోనేరేళ్ళుగాక యావలఁ గలవే ?

రామా. సుం. కాం.

గగడ. మాయాస్థలిలో మధుసూదనునకు
నిరతం బల్లో నేరేళ్ళనుకొని

హంస. 4. 213

అవాకులు, చవాకులు

ఏవో నోటికి వచ్చిన అడ్డదిడ్డపు మాటలు
ఏవేవో అవాకులు, చవాకులు నాలుగు వాగి......

అవుఁగాములు

రూ. ఔఁగాములు

అగుట, కాకపోవుట; మంచిచెడ్డలు; మేలుగీళ్ళు; కలిమి లేములు.

సీ. తే. బంధమై ప్రాణముల వెలువడఁగ నీక
యాఁగి పెంచెడు మదనాగ్ని నహరహంబు
నీవు చని యవుగాములు నిశ్చయించి
యాశఁ దెగఁగోయు మదియు మత్ప్రాణరక్ష.

ప్రభావతీ. 3. 107

తే. దీనియాఁగాము లన్నియుఁ దెలిసి శిక్ష.........

పరమ. 3. ఆ.

క. చనునే వగవఁగ నొకయెడ
ననయము నగు నలువకైన నౌఁగాము లొగిన్.

యయాతి. 3.

క. అన నయ్యంగన నాకే
మన నో రున్నయది మీర లనినంతయుఁ జె
ల్లును మీ కౌఁగాములు దె
ల్ప నుపాయం బొకటి కానఁబడునందాఁకన్.

కళాపూ. 3. 180

వ......నలకూబరుండును దత్కాలం బెట్టిదియొ కాని యవాఁ గాములు వివేకింపలేక యిది యిట్టి శాపంబునకుం దగు నని పలికి.........

కళాపూ. 3. 234

తే. అట్లు పోద్రొబ్బుటయు నతఁ డాత్మ నిచ్చ
గింపకొని యుండెఁ గాని తా నెంచఁడయ్యె
రంభ యాఁగాము లా ప్రతిరంభమీఁది
ప్రేమఁ గాముకుల్ నూతనప్రియులు గారె?
కళాపూ. 3. 237

అపురు సపురు

నిస్సత్వము, నిస్సారము

సీ. అనువు దప్పిరి నొచ్చి రలసి రాపద నొంది
రదవదలైరి చీకాకుపడిరి
యఁగలార్చిరి విచ్చి రారడిఁ బొందిరి
బ్రమసిరి పాఱిరి పల్లటిలిరి
బెగ్గడిల్లిరి వికావికలైరి సొలసిరి
కులకులఁ గూసిరి కుతిలపడిరి
గగ్గలకాఱైరి కలఁగి రోటాఱిరి
వెలవెల్లనైరి నివ్వెఱఁగుపడిరి

అపురుసపురైరి గుజగుజలైరి డస్సి
సొల్లుబోయిరి వెగ్గిరి తల్లడిలిరి
సిగ్గువడి నొచ్చవడిరి యుస్సియుసిరైరి
తారకునిచేత మునులు బృందారకులును.
హరవి. 3. 10

వ.... వాహినులు చిక్కువడి చిందఱవందరలై, మతి మడియై, యేపు దెగి యవురుసవురై, యనయదవదయై, యంతంత విచ్చి యరవరలై....
ఉ. హ. 1

అసిమిలోని దొకటి, అమ్మోడి దొకటి

సంచిలోని దొకటి, అమ్మిన దొకటి.
లో నొకటి, వెలి నొకటి అనుట.

ద్వి. అమ్మోడి దొకటియు నసిమిలో దొకటి
ఆడుమాటలు పరమార్థస్వార్థములు
కూడదు నడువడి కొంతైన నిందు
ప్రభులిం. 14. పే.

అ. అసిమిలోని దొకటి యమ్మోడి దొక్కటి
నీచరిత్ర మెల్ల నేఁడు తెలియ
వచ్చె మాకుఁ గపటవర్తనుఁడవు నీవు
చేరి నిన్ను విశ్వసింపఁ దగునె?
హరి. 2.

అసురుసురు

సార ముడిగి తూలు; శ్రమమందలి ధ్వన్యనుకరణ

సీ. ఆయాసపడితిరి యాదిత్యవరులార
యసురుసు రయితిరి వసువులార
లక్ష్మీనృ. 2.

క. ముసురుకొను జరభరంబున
నసురుసురై యున్న మమ్ము నడకించితివి......
మను. 4.

వ. ......విన్నంబోవుచు, వీణం బాణుల ముట్టక, బట్ట కట్టక, బోనంబు మెసవక, సురాపానంబు సేయక, ప్రాఁతబాజుంగులం బలుకరింపక, సుడివడుచు, స్రుక్కుచు, నసురుసురనుచు, నడునెత్తి మొత్తుకొనుచు, నాయాసంబు నొందుచు, నారాటంబునఁ గుందుచు......
చంద్రరేఖా. 2. 56

వ. అత్తెఱంగునఁ దత్తరంపడుచు నంతకంతకు నంతుమీఱిన కంతుసంతాపమ్మునఁ దల్లడిల్లు నుల్లమ్మున గొల్లుమనుచు నల్లోలత్తని యసురుసు రనుచుఁ గసరికొనుచుఁ గిసుక్కునఁ బింగు పిసికికొనుచుఁ దటాలునఁ గపోలమ్ముఁ గేల నూని..
భద్రావత్యభ్యు. 2. ఆ.

క. కళవళపడు చేద్పుచుఁ జిం
దులు ద్రొక్కుచుఁ దన్నుకొనుచును బరుగిడుచు ది
క్కులు గనుచు రోజు చార్చుచు
నలయుచు సొలయుచుఁ దడఁబడు చసురుసు రనుచున్.
భద్రావత్యా. 2 ఆ.

ఆకతాయి

తిప్పగాయ

సీ. ఆకతాయి బికారి యడిబంకగుండఁడు
మొండికట్టై గులాము మొప్పె గోపు
హంస. 5. 113

ఆకాశపంచాంగము

పుక్కిటిపురాణము, లేనిపోని గాలి ప్రోఁగుచేయుట.
సి యాకాశపంచాంగము నాచెంగట విప్పఁజనదు.
ధర్మజ. 62 పు.
ధర్మజ. 11 పు.

...వ్యాసలేఖనము పదునాలు, పదునేడు సంవత్సరముల
బాలునకు నిరాధారముగ, నిష్ప్రయత్నముగ, నిస్సాధన
ముగ నాకాశపంచాంగముగ రాఁగలదా?......
సాక్షి. పే 24. పం. 12

ఆకాశరామన్న అర్జీలు

చేవ్రాలు లేకుండఁగా పంపు అర్జీలు.
ఊరు, పేరు, గుర్తు లేనివి.

ఆకాశచిత్రము

ఆకాశమున గీయఁబడిన బొమ్మ
అది గీయఁబడిన వెనువెంటన జలలిపివలె అప్పటికప్పుడు
కనుపడక నశించును.
శూన్యము అని భావము.

సు. అని ధాత్రీవిభుఁ డంత కొంతవడి చింతాక్రాంతుఁడై
క్రమ్మఱం దనచిత్తమ్మున నిశ్చయించె నిటు లేఁ దరిఁజింప
నింకేల కణ్వుని లోకమ్మున నూర్ధ్వరేతుఁ డన వింధుం
గాదె యచ్చోట నాయనఘుం డీచెలి నెట్లు గాంచుఁ గలదే
యాకాశచిత్రం బిలన్.

శకుం. (కృష్ణ) 2. 24

ఆకు, అలము

ఆకులు మున్నగునవి

క. ఎక్కడి వెక్కసం బిది
యక్కటకట! యడవిలోని యాకును నలముల్
ముక్కంటి చెవులు మాన్పనె
గ్రక్కున నే నౌషధంబు......

బసవపు. 3. 230

ద్వి. ఆకులు నలములు నూరిమీఁద వైచి

ప్రభులిం. 7. 53 పు.

చ. వనమున నాకలంబు దిని వంతలఁ గుందుచు నింత కెన్నఁడే
ననుజుఁడు దాను బచ్చు నడియాస లిఁకేటికి.........

భాస్క. సుంద. 186

ఆ. ఆకు నలము మెసవి యడవిలో వసియించు
తపసు లేడ రాజతనయు లేడ
నంచు నించుకైన నెంచక యక్కటా!
యుసుగవలసె నిట్లు వెడగుతపసి.

దశా. పరశు. 186 షే.

ద్వి. పుడమిని మాకు నీ భోగముల్ చాలు
నడవులలో నాకు నలములఁ దెచ్చి
కుడిచియుండెదమయ్య కువలయాధీశ !

సారంగ. 2. 454

క. ఇటుఁ బూజింతము నేర్చిన
యటుల గిరీశు నొక యాకు నలమునఁ గొండం
తటి దేవరకును గొండం
తటి పత్తిరి పెట్టువారు ధరణిం గలరే ?

సారం. 1. 7

చ. అకలుషభక్తియుక్తిఁ దిని యాకల ముగ్రవనమ్ములందు వా
రక తప మాచరించెదు నరప్రకరమ్ముల కీప్సితార్థముల్
సకలము లీయఁ దోయరుహాసంభవు మధ్యమ మాస్య
మందుఁ జేర్చుకరుణామై జనిం గనిన రుద్రుఁడు భద్రము
లిచ్చు హెచ్చుగన్.

వైశాఖమా. 1 ఆ.

ఆకుమఱుఁగుపిందెలరీతి

ఆకుమఱుగుననున్న పిందె లెండ, గాలి తగులక నిరపాయ
ములై కోమలములై యుండును.
అర్థ—మృదువుగ, సుకుమారముగ, గారాబముగ

సీ. ఈరీతి బాధల నెన్నఁడుఁ బొందక
నీచల్లఁదనమున నిండు వేడ్కఁ

దల్లితండ్రులయొద్దితనయులగతి నాకు
మఱుఁగుపిందెలరీతి నెఱి వహించి
హరిశ్చంద్ర. 1. 212

ఆ. అనుడుఁ దపతి పలికె నరుగండు మాతండ్రి
యతనియాజ్ఞ మీఱ నడుగెఁ డైన
నాకుమఱుఁగుపిందె నైన నా కేరీతి
నిను వరింప నగును నిర్మలాత్మ ?
తపతీ. 4. 88

ఉ. ఆకుమఱుంగుపిందె యయి యంతిపురంబునుబోలెనున్నరా
కాకుముదప్రియాస్య భయగాఢతరత్వర నేఁగుఁగాని లో
నాఁకలి నిప్పియుఁ రవికరార్తియు నెన్నఁడు మన్మథాస్త్రకీ
లాకులతప్రచిత్తలకు లక్ష్యమె తక్కిన నొప్పు లెవ్వియుఁ.
పాండు. 3. 82

ఆకుచాటుపిందె

ఆకుమఱుఁగుపిందె

సీ. నయగుణశీలురైన సుజనస్తవనీయులు మీర లెప్పుడుఁ
దయ నలి రొత్త భూభరము దాల్చి ప్రజావళిఁ బ్రోచి
కీర్తి నకుఁడుగతి నిల్పు మీపదయుగంబులదాఁపున నాకు
చాటుపిందియువలె నుండు నేను ధరణీతలభారముఁ బూన
నేర్తునే ?
నలచ. 2. 69

ఆగవేగము

అతివేగము

ఆహా కి

జాడ

ఆజోలి త్రవ్వ నేల ?

ఆవిషయమును గుఱించిన ప్రస్తావన యెందుకు? దానిని స్మరించరాదు అనుట.

తే. అనఘ! వేశ్యావిడంబవర్తనము లెన్న
నిసుకపాతఱ యాజోలి యేల త్రవ్వ
నప్పుడుపుఁగూటిపై నసహ్యత జనించి
నామనసు రోసినట్టి చందంబు వినుము.

ఆటవిడుపు

వీథిబడులలో వారము దినముల కొకమాఱు (అష్టమి, అమావాస్య, పూర్ణిమ మున్నగుతిథులు) విశ్రాంతికై సెల వొసంగు నలవాటు గలదు. దానిని ఆటవిడుపు అందురు. అనఁగా—వరుసగ ఏడెనిమిది దినములు కష్టించి చదివిన బాలుర నాట లాడికొనుటకై ఆరోజున విడిచి వేయుట అని అర్థము. దీనిని బట్టి పైపదము విశ్రాంతి దినము, సంతోషదినము మున్నగు నభిప్రాయములఁ బ్రావర్తిత మగుచున్నది.

సీ. తే. ఉడిగములవారలకు నాటవిడుపు గాఁగ
క్షుపళ. 4, 101

శా. దిగ్దంతుల్ నిదురించె, నిర్భరతఁ జెందెన్ భూధరంబుల్,
మరుద్భృద్దేవేంద్రుఁడు భోగిసీరతిసుఖంబుల్ గాంచె,
యజ్ఞాంగతిర్యగ్గ్రాహంబు శమించెఁ, నాటవిడు పైకెల్లుంజెఁ
గూర్మంబు, సమ్యగ్గోర్దండమునన్ ధరాభరము రామ
క్ష్మావరుం డూనినన్.

ఉత్తరా. 1. 137

ఆటు, పోటు

సముద్రప్రాంతములవా రిది యనుదినము నుచ్చరించుచుఁ జూచుచునుందురు. చంద్రోదయాస్తమయములసమయమున సముద్రము అలలు పొంగి పోటు పొడుచును. ఆపోటువలన దరినున్న చింకలు మున్నగునవి నిండి దాదాపు నలుబది యేఁబది మైళ్ళవరకు నాటియున్న నదులలోని నీ రుబుకును. అపుడు ప్రవాహ మెదురు తన్నును. మఱల కొలఁదిసేపటి కది తగ్గిపోవును. ఈ తగ్గిపోవుటను ఆటు అందురు. దానిని బట్టి—

వృద్ధిక్షయములు (హెచ్చుతగ్గులు); ఒకరి ఒత్తిడి, గిత్తిడి మున్నగునవి అర్థములుగఁ గైకొనఁబడుచున్నవి.

తే. ఆటు పోటు దాకని ఘనయోధకోటి

భార. విరా. ౫. ఆ.

ఆగ్రహము, అనుగ్రహము అనునర్థమునఁగూడ వాడుదురు. వాని దంతయు ఆటు, పోటు.

ఆటపాటలు

ఆటలు, పాటలు
ఉల్లాసకరములగు క్రీడలు

తే. అట్టి హరికీర్తనములు నీ కాటపాట
లిందిరాప్రాణవిభుఁడు నీకిష్టదేవ
మతనిదాసవ్రజంబు నీ యాత్మబలము
లిట్టి నీకోర్కె చేకూఱ కేలయుండు!

నలచ. 2. 27

ఉ. ఆటలుఁ బాటలుం జెడు, నొయారము లాగుఁ, గళల్
దలంగు, సంచూటము లొత్తిగిల్లు, సతులాదురు మృత్యువు,
లంగ మెల్లెడం బీటలువాఱు, సౌఖ్యములు పెం పడఁగుఁ,
శిశిరాతపాదులం బాటులు సంఘటిల్లును దపంబు ఘలిం
చుట నోటిమాటయే.

త్రిశంకు. అం 2. పే. 21

ఆట మాని యొడ్డించుకొను

ఆటాడుట మానివైచియు ఓడించుకొను.
మధ్యలో నాట మానినను ఓడిపోయెనను నడి మాత్రము
తప్పక పైఁబడుట.

చమ. 2. 77

చ. సకియలు జాగు మానుఁ డికఁ జాలును బోవుద మాట
మాని యొడ్డుకొనఁబడెఁ నృపాత్మజ కడున్ బరితాపము

నొంది కుంద నేఁ డకట యి దేల వచ్చితిమి యాశికలం
బడ నింక నొక్కనాఁటికి చెలి దేర నాయపసశం బడ
కుందుమె యంచు నెంచుచున్.

నలచ. 3. 264

ఆటలో అరటిపండు

బాలు రాట లాడికొనునపు డొకవేళ దెబ్బతగిలినను దాని లెక్కింపక అరటిపండు దొరకినటుల సంతసము నొందుదు రేగాని విచారింపరు.

ఆడఁ బోయిన తీర్థ మెదు రగు

తాను మునుఁగునాసతోఁ బ్రయాసల కోర్చి పోవుచుండఁ దన కభిమతమవు తీర్థము తనను వెదకికొనుచు నెదురుగ వచ్చు.

అభిమతము తనంతన తా సమకూఱు.

సీ. ఎదురయ్యె నాడఁబోయినతీర్థ మద్భుత
మావహిల్లంగ నీయవసరమున

హరి 4. 102

శా. చూడం బోయిన తీవ కాళ్ళఁ దవిలెన్ శూరోత్తమా!
సంగర క్రీడారోపితచాపటంకరణమూకీభూతలోకత్రయా!
యీడా నీకొక? రంశుమంతుఁడవె నీ వీడేర నాకోర్కి నేఁ
డాడం బోయెడు పుణ్యతీర్థ మెదురై యబ్బెం బురోధారుణిన్

సుదక్షి. 2. 64

క. మది నూఱడు మిఁక సీతలఁ
పుఁ దలంపక గూడె నాడఁ బోయినతీర్థ
మెదురుగ వచ్చిన క్రియ ని
మ్మదిరేక్షణ తాన వచ్చె మనకడ కర్థిన్.
దశకు. 3. 142

ద్వి. పుడమిపై మరుఁడ! నీపొందు నేఁ గోరి
తడవాయె నేఁటికి దైవయోగమున
నాడఁ బోయినతీర్థ మరుదెంచినట్లు
నేఁడు మోహము దీఱ నినుఁ జూడఁగంటి.
సారంగ. 1. 571

ఉ. ఆడఁగఁ బోవు తీర్థ మెదురైనవిధంబున నల్లి [illegible]
పాడియ చంద్రశేఖరు నుపాస్తి యొనర్చి........
హరవి. 7. 123

ఆడుచుఁ బాడుచు

ఉల్లాసపడుచు ననాయాసముగ

ద్వి. ఆడుచుఁ బాడుచు నభిమతార్థములు
వేఁడుక భక్తులు వేఁడిన నిత్తు
ప్రభులి. 14. 112 పు.

ఆతతాయి

దుడుకువాఁడు, అల్లరివాఁడు, దుష్టుఁడు, చంపఁ
దయారయినవాఁడు.

గీ. శీతకరుఁడ వైనఁ జెప్ప శక్యము గాని
చుఱుకుమినుకు లేల వఱలు నీకు?
మాఱుమాట లేల మాదృశజనతాతి
భీతికరుఁడ వౌదు వాతతాయి !

ఆతఁ డేయూరు ? సత్యగరిమ యేయూరు ?
అతఁ డెక్కడ ? సత్యప్రశస్తి యెక్కడ ?
పరస్పర మతిదూరము గల దని భావము.

సీ. తే. నీవ కాని హరిశ్చంద్రు నే నెఱుఁగనె
యాతఁ డేయూరు? సత్యవాక్యప్రశస్త
గరిమ యేయూరు? నీమాట గట్టిపెట్టు
వాక్పరిశ్రాంతి పొందంగ వలదె నీకు.

హరి. 1. 152

ఆతనిపేరికూర నంజు

ఆతనిపేరు గల కూరను తిను
ఆతనిపేరు స్మరించు

క. పుడమిం గ్రోధుల కానతి
వడిఁ బెట్టినవాఁ డతండు పరికింపంగాఁ
గడుఁ గుటిలవర్తనుం డె
న్నఁడు నాతనిపేరికూర నంజకుము నృపా!

హరి. 2. 38

ఆదమఱచి నిద్రించు

నిర్విచారముగ నిదురించు

క. లే దింకం బగ యని ధను
రాదులదెస వాహనములయందును సంత్యా
క్తాదరులై పగతురు నేఁ
డాద మఱచి నిద్రవోదు రది తఱి పోదువణ్.

భార. సౌప్తి. 1. 51

క. పొదిగిళ్ళలోన బిడ్డల
ముదమున నిడి యాదమఱచి ముందటిరేతిణ్
గొదకొని నిద్రింపఁగ రా
దిది మిగులఁ బ్రమాద మయ్యె నిఁక నిప్పటిణ్.

హరి. 5. 131

ఆదరా బాదరా

హడావిడితో అయినట్టు, కానట్టు.
ఆదరా బాదరా నాలుగు మెతుకులు కొఱికి......

ఆనుపాను

పుట్టుపూర్వోత్తరం

ఆపసోపములు

అసురుసురులు. (అలసట సూచించును.)

మ. పలుతాపంబున నాపసోపములు చూపట్టంగ నిట్టట్టుగా
నలసెం బంటవలంతి దీని కిఁక శైత్యప్రక్రియల్ జేయఁగా
వలె......

భద్రాయు. 3. 191

ఆపేరికూర నంజు

అది స్మరించు

సీ. తే. భీమధన్వ్యుండు దినిన నాపేరికూర
సంజ నే నిది వెలిగాఁగ నాకు నొక్క
నిమిష మేనియు గడపంగ నేరరాదు
ప్రాణములతోడిపొం దిఁకఁ బాయువాఁడ.

దశకు. 10. 18

ఆయెంబోయె

ఐన దేమో అయినది

క. నీయంతవాని కిటు లా
నా? యాయెంబోయె నిప్పు డైనం దపసి
డాయక నీ నా యుసురుల
నేయనువున నేటుసేయ నెంచెదొ యనుచున్.

రామకథా. బాల. 4 ఆ.

భక్తవిధేయా! ఆయెం బోయె. నాచరితము నీ వెఱుంగ నిదియా! పిష్టపేషణ మేల?

కవిమాయ అం. 5. పే. 85.

ఆరంభశూరత్వము

కార్యారంభమునఁ బెద్ద పూనిక; రాను రాను నిరుత్సాహము.

ఆరుదూఱు

అల్లరి

సీ. అత్తమామలపోరు నారుదూ తెలుఁగక
పొందొంద నిచ్చు కాఁపురము దనరె
హంస. 4. 146

ఉ. ఆరును దూఱునుం బడియె నాచెలి యేమిటి కంటివేని నే
వీరును వారునుం బలెను వెట్టిదయర్ణ వలపింపలేను ...
రాధా. 2. 18 పు.

తే. అంత నయ్యింతి యారుదూ రైనదాన
నైతినేకద తగువాని హత్తుకొన్న
నింతకన్నను నన్ను వీ రేమి సేయ
నేర్తు రని నెమ్మనమ్మున నిశ్చయించి.
శుక. 3. 141 పు.

ఆర్చు పేర్చు

విజృంభించు

ఆ. ఆర్చి పేర్చి మారుఁ డారీతి నేయంగఁ
గూర్చి కూర్చి చొల్లు గార్చికొనుచు
మూర్ఛ దెలిసి తనదుముంజేయి నోటిలోఁ
దూర్చి యతనిఁగూర్చి దుఃఖపడియె.
చంద్రరేఖావి. 2. 42

ఆర్చు, తీర్చు

విచార ముడుఁగ నూరార్చు, కోరిక తీర్చు (ఈడేర్చు)

క. ఆర్పఁగఁ దీర్పఁగ మిక్కిలి
నేర్పు గల వయస్యలట్లు నెలఁతయు మీ మీ
నేర్పునఁ బలికెద రక్కట
యేర్పడ మీకీ విచార మేటికిఁ జెపుఁడా.

ఆము. 5. 65

ఉ. 'ఆర్చెదొ, తీర్చెదో తెలుప నయ్యెడి దే'మని యంతఁ
జేరి పూర యోర్చుటలుంగ కంటి సదయోత్తమ! నీ వెవ
రయ్య? నన్ను నీ వేర్పఁ దలంచి మానవుని తేవను వచ్చిన
శంకరుండవో కూర్చిన ప్రాణబంధుఁడవో కూరిమి రాఁగత
మెయ్య దియ్యెడన్ ?

సారం. 3. 185

ఆర్చు, తేర్పఁ దలఁ బెట్టు
ఊరార్చి తేర్చను తలలోఁ బెట్టు.
మంచి చేయు టాసి కీడు చేయు.

ఉ. ఏల చలంబు నీ వడిగెదేని వచించెద నాదుగోప్యముల్
బేలవ మార్చి తేర్పఁ దలఁ బెట్టి......

ప్రభా. 3. 147

ఆఱితేఱు

గడితేఱు

తే. నాఁటనానాఁటి కభివృద్ధి వడలఁ బెఱిఁగి
కాఁకలను దేఱి గడిమొఱి గట్టిపాఱి

రాలుఁగాయతనాన బేరజప్పుదారి
నాటితేటియుఁ బలుగుంటమారి యమ్యె.

హంస. 5. 110

ఆఱుమూఁడగు

కార్యము చెడు

తే. ఆఱు మూఁ డయ్యె గచ్చువి చ్చయ్యె ననఁగ
బెడసె బుసివోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య మయ్యెననుటకు

ఆంధ్రనామశేషము

చ. కనకము బిచ్చ మెత్తు చెలికానికి నీయఁగ లేని లోభికిన్
ధనదసమాఖ్య చొప్పడునె తన్నిధు లెన్నఁగ నాఱు
మూఁడు నై పనులకు రా వటంచు ధనపాలుని మెచ్చరు
మిత్రబంధుసజ్జనుల సుదాత్తవిత్తనిధిశాలులఁ జేతురు వైశ్యు
లప్పురిన్.

రామవిలాసము. 1 ఆ. 57. పు.

"విధి చలపట్టి తన్నుఁ జిన్నచూపునఁ జూచుచున్న చోఁ
దలఁచుకొన్న పని యాఱుమూఁడు కాక మానునా?"

ధర్మజ. 73 పు. 10 పం.

ఆఱు మూఁడు చేయు

చెఱచు, పాడుచేయు

సీ. తే. అనిన మమతల నానాఁడె యాఱు మూఁడు
చేసి మఱచెను నే నేమి సేతునమ్మ

కలువాయిశ. 29.

నందక. 122 పు.

ఆఱు మూఁడైనను సరే, మూఁడు ఆఱైనను సరే

'6' అంకెలో ఒక సున్న. '3' అంకెలో సుమారుగ రెండు సున్నలు కానవచ్చును. కావున పరిణామము సగము పూజ్యమైనను సరే, లేక పూర్తిగ పూజ్యమైనను సరే అనుట; లేక, తలక్రిందులైనను సరే అనుట. మొత్తముమీఁద— ఏది యెట్లైనను అని తన మనోనిశ్చయమునకు తెగించుట నిది సూచించును.

ఆవగింజలో అరసగము కాలేదు

అరసగ మన నాలుగవవంతు. ఆవగిం జెంత? దానిలో నాల్గవవం తెంత? అదియుఁ గాలేదఁట.
కావలసిన దంతయు మున్దే యున్న దనుట.

ఆవులించినఁ బ్రేగులు లెక్కపెట్టు

ఆవులించిన నాకాలములోఁ గడుపులోఁ గల ప్రేవులను లెక్కించి తెలిసికొను.
ఎంత కఠినవిషయమైనను చూచినంతమాత్రమున కనిపెట్టు అసామాన్య ప్రజ్ఞ గల అసాధ్యునివిషయమున నియ్యది వాడఁబడును.

ఇంచుమించు

ఎచ్చుతగ్గులు (సుమారు)

ఇంటఁ గుడిచి యింటివాసములు లెక్కించు

ఇంటిలో భుజంచి ఆయింటికిఁగల వాసములు, దూలములు మున్నగువానిం గుణించి, ఆ యిల్లు నాదని వాదించు.
కుడిచినకొంపకే ఎసరు తెచ్చిపెట్టు.
పాలు ద్రావి ఱొమ్ము గ్రుద్దినట్లు.

ఆ. రాక రాక వచ్చె రాజు శిష్యుఁడు నని
గారవింప సపరివారుఁ డగుచు
నింటఁ దిని గణించె నింటివాసము లిట్టు
లేటి శిష్యు లింక నేటి గురులు?
త్రిశంకుస్వర్గం. అం. 2. పే. 15

ఇంట బల్లియుఁ జౌక సేయు

ఇంట బల్లియుఁ దక్కువగఁ జూచు.
ఇంటెల్లిపాదికి చాల తేలికవు.

క. ఇల్లిల నుండ నింటం
బల్లియు నను జౌకసేయుపలుకులు వినరే
యెల్లెడ లోకములో మఱఁ
డొల్లని యా సతిని మారి యొల్ల దనంగన్.
శుక. 2. 64 పే.

ఇంటికి నిల్లు గట్టుకొను

ఇంటింటికి

ఉ. ఇంటికి నిల్లు గట్టుకొని యేలఁగ వచ్చు మురారివెంట నా
యింటికి వచ్చి పూజగొని యేఁగుట నన్నుఁ గృతార్థుఁ జేఁత
కకుత్థ్స. 2. 4

ఇంటిలో నేదుము ల్లగు

ఇంటిలో నేదుము ల్లున్న ట్లగు
ఇంటిలో శల్యమ్ము గరోమమున్నఁ గలహకారణ మవు
నందురు. కావున, కలహకారణము అని పైవాక్యము
నభిప్రాయము.

తే. ఎలసి యెప్రొద్దు గను వొంద నీక మరుఁడు
కలహమున కంకకాఁ డయి కాలు ద్రవ్వఁ
బాండుబహుళ కీపాపరంపరలు వెడల
నింటిలో నేదుముల్లయ్యె నిందుముఖికి.

ఆము. 5. 84

ఇంటిల్లిపాది

ఇంటిలోనివా రందఱు.
ఇంటిల్లిపాది నను జౌకఁగఁ జూతురు.

ఇంటు ర మ్మన్న ని ల్లెల్లఁ గై కొనినట్లు

ఇటు ర మ్మని పిలిచినంతమాత్రమున వచ్చి ఇల్లంతయుఁ
దానే స్వత్వముగ గ్రహించినట్లు.
(దుర్మార్గున కొక యంగుళము మేర నిలువ స్థల మొసఁ
గిన నెదురఖు వాఁ డిల్లంతయు లాఁగివేయును.)

సీ. తే. కామినీ మూర వాఁడు నికృష్టముగఁ జేసె
నింద ర మ్మన్న చోట నిల్లెల్లఁ గొనుట......
కువల. 2. 23

సీ. తే. కపట మింతేని తెలియదు గాన మేక
వన్నె పులి యయి యింద ర మ్మన్న నిల్లు
గైకొనుట గాన లేక యాకాంక్షపురముల
గారవింతు నె నమ్మి నే వీరిఁ గైతి.
కువల. 5. 44

ఇచ్చకములు

ముఖప్రీతిగాఁ బలుకు మాటలు.

ఇచ్చకబుచ్చకములు

ఇచ్చకములు

నలచ. 6. 162

ఇచ్చి పుచ్చుకొన్న యీలగ్రద్ద

ఒకరి కొక వస్తువు నిచ్చి లోభమున నద్దాని మఱలఁ గైకొనిన లోభి. (ఈలగ్రద్ద = లోభి.)

ఆ. ఏము నలువురందు నెవ్వాఁడు గాఁజాలు
నిచ్చి పుచ్చుకొన్న యీలగ్రద్ద
మాకు నింపుగావు మాను మీా సుద్దులు
కలహములమొగంబ కలియుగంబ !
నైష. 7. 107

ఇడుమలు గుడుచు

కష్టము లనుభవించు

తే. బ్రహ్మరాక్షసుఁ డింతిపైఁ బాయకున్న
మంత్రవాదుల వెదకుచు మందు లెఱుఁగు
వారిఁ దడవుచుఁ గనుకలి వంతఁ జింత
నొంది యిడుమలు గుడుచుచు నున్నవాఁడు.
దశ. 11. 36

క. అనుచుఁ దగ డాసి చేష్టలు
కనుఁగొని ప్రజ విరియ నడచి గారుడమంత్రం
బున దోషంబుం దీర్చెద
నని యిడుమలు గుడిచి మంత్ర మఫలం బైనన్.
దశకు. 5. 98

సీ. అడవుల నిడుమలు గుడుచుచుఁ దిరుగు రా
ఘవుఁ డింక నిచటి కేకరణి వచ్చు?
అచ్చ. తె. రా. సుంద.

ఇడ్డబొట్టువోలె

మొగమున నిడుకొన్న బొట్టువలె.
కదలక, మెదలక నిరపాయముగ, పొంకముగ.

ఆ. ఇడ్డబొట్టువోలె నింటిలో నుండక
యూడుదాన వింత యడవిబాస

నడవిలోనఁ దపము వడఁ బోదు నను నింత
జలుభితనము లెందుఁ గలచి తీవు ?

కుమార. 6. 673

ఇనుపకచ్ఛడములు

లోహకాపీనములు

సీ. తే. వారికంటెను నీమహత్త్వంబు ఘనమె ?
పవనపర్ణాంబుభక్షులై నవసి యినుప
కచ్ఛడాల్ గట్టికొను మునిముచ్చు లెల్ల
తామరసనేత్రలిండ్ల బందాలు గారె ?

మను. 2. 73

సీ. విషయాంకురము గిల్లివేయనివారికి
నినుపకచ్ఛడమున కెంత దవ్వ ?

పాండు. 4. 278

ఆ. ఆలతాంగి చూపు లల్లార్చి చూచిన
నతనుమహిమచేత యతులకైన
దెమలి యినుపకచ్ఛడము లూడి వడు నన్న
నున్నవారి నింక నెన్ననేల ?

విక్ర. 8 73

ఇనుపగజ్జెలతల్లి

లోహపుగజ్జెలు దాల్చు తల్లి యెంత సమర్థయై యుండ
వలయు !

చాల అసాధ్యురా లని భావము.
గద్దఱితల్లి, పెద్దమ్మ. (నిర్భాగ్యదేవత)

చిన్నచూపు

చులకన

అంత చిన్నచూపు చూచెదేల ?
(అంత చులకనగా నెంతు వేల అని భావము.)

ఇరుసెవి యెఱుఁగక

ఇతరుల చెవి యెఱుఁగకుండ.
ఒరులకుఁ దెలియక, గుట్టుగ.

క. ఇరుసెవి యెఱుఁగక యుండం
ధరణీసుఖ మనుభవింపఁ దలఁచినఁ బరివే
వురకన్ను లెదుటఁ బడితిని
సరివా రెల్లిదము సేయ జాణత నయితిన్.
ఉ. హ. ౫. 197

ఇరుసున కందెనఁ బెట్టక

ఇరుసులో తారు, ఆముదము మున్నగువానితో తయారు
చేసిన మసి బెట్టక.

క. ... ...
ఇరుసున కందెన బెట్టక
పరమేశ్వరుబండియైన పాఱదు సుమతీ!

సుమతీశ.

ఇల్లలికినఁ బండు గగునా ?

ఇల్లలికినంతమాత్రమున పండు గగునా? (ఏ అవాంతరములు రాక యెంత యయినఁ బండు గగుట?)

క. త్రుళ్ళఁగఁ నేటికి నిలు నిలు
మి ల్లలికినఁ బండు వగునె యింతటిలోనే
వల్లభునకుఁ గడు నచ్చిన
యిల్లాలివె? యేను లాఁతినే పోఁదోలఁగా?

కళాపూ. 3. 190

ఇల్లు బొల్లు

కొంప, గోడు

శా. లోలత్వంబున మత్తకాశినుల కిల్లుం బొల్లునుం జెల్లఁగా
నేలా వెచ్చము సేయ నెవ్వలన మన్నీలాధ్యులుం జాలరే
కోలంబో జనియించు వేఁడినను వీడోఁ లాభమే తండ్రి,
దుశ్శీలాగారము వారయావతము నిస్సీ!మేటి వాటించునే.

పాండు. 3. 42.

ఇల్లును వాకిలి జూచికొను

ఇల్లు, వాఁకిలి చెడక కనిపెట్టుకొని చూచుచు నింటియొద్దనే సుఖముగ జీవయాత్ర చేయు.

శా. ......సంపల్లాభంబున వేగ వత్తు నిపు డాత్మన్ ఖేదముం
జెందకే యిల్లున్ వాఁకిలి జూచికొమ్ము మదమత్తేభేంద్ర
కుంభ స్తనీ!

తారా. 2. 125.

ఇల్లు గుల్ల చేయు.

ఇంటనున్న సొమ్మంతయు వెచ్చించి పాడుచేయు.

(గుల్ల యన లో నేమియు లేనిది.)

సీ. ఇల్లు గుల్లగఁ జేసి యిల్లాలి నెద రోసి

వేశ్యకై యూరూరు వెడలువారు

చింతా. 4. 37. పు.

ఇల్లు నెత్తిఁ గట్టుకొని పోవు

ఇల్లుఁ బాయక తా నేదేని యూరికేఁగునపుడు దాని

నైతము నెత్తినఁ గట్టుకొని పోవు.

(గృహముపైఁ దీరని మమత)

క. ఇలు నెత్తిఁ గట్టుకొని పోఁ
గలుగుదు రే దివికిఁ దాము కడపటఁ బొరుగూ
రుల వెంటఁ జనరె యపుడీ
యలమట వాటిల్లదే దయాస్థితి వలదే?

శుక. 3. 130 పే.

ఇసుకతక్కిడి, పేడతక్కిడి

ఒండొరుల కెదు రెదురుగ గ్రామాంతరముల కరుగుచున్న
ప్రయాణీకు లిరువు రొకచోఁ గలిసిరి. ఒకనిదగ్గఱ నొక

కావడి యిసుకయు, రెండవవానియొద్ద నొక కావడి పేడయుఁ గలదు. మాటలసందర్భమున నొకఁడు తన కావడిలోని వస్తువు ముఁడిబియ్య మని నుడివెను; రెండవ వాఁడు వండినయన్న మనెను. తమవస్తువుల యాథార్థ్యము నెఱిఁగిన వారౌట వారు పరస్పర మొండొరుల యుత్తమద్రవ్య మపహరించు తలంపున నట్లె మాటలు సాఁగించి తమ కావడులు మార్చుకొనునట్టు లనుకొనిరి. అట్లె వా రవి తీసికొని కొంత దూర మరిగిన వెనుక కావడి దింపి విప్పిచూచిరి. ఇసుకవానికిఁ బేడ, పేడవానికి ఇసుక వచ్చెను. అంత మోసగింపఁబోయి పరస్పరము మోసగింపఁబడినందులకు వారు విచారించుచుఁ జనిరి. తాఁడిఁ దన్నువాని తలఁ దన్నువాఁ డన్నట్లు ఒకమోస గానికి మించినమోసగాఁడు అని భావము.

ఇసుకపాతఱ

ఇసుకపాతఱ త్రవ్వుటకు వీలుగాక, అంతుపంతు లేక యుండును.

అంతులేనిది, కదల్ప వీలు గానిది.

తే. అనఘ! వేశ్యావిడంబవర్తనము లెన్న
నిసుకపాతఱ యాజోలి యేల త్రవ్వ?
నప్పడుపుఁగూటిపై నసహ్యత జనించి
నామనసు రోసినట్టి చందంబు వినుము.

ఇసుము చల్లినను రాలదు

ఇసుక పైనఁ జల్లినను క్రింద రాలదు.
అంత దట్టమని భావము

తే. ...ఇసుము చల్లిన రాలని బిసరుహాప్త
కరనితాంతదురంతభీకరవనంబు.

రామాభ్యు. 2. 24.

క. కేలెత్తి యిసుము జల్లిన
రాలని యొకకానలో......

పంచ. (వేం) 1. 53 పు.

ఇసుక చల్లినను రాలదు

ఇసుము చల్లినను రాలదు

వ......అరుణగభస్తికికిరణపరంపరలకుఁ బ్రవేశింపఁ దరంబు
గాక కరంబు సాంద్రం బయి యిసుక చల్లినం గ్రింద రాలక
యిరులు గలియుచుం బసరుడాలు వింధ్యవసుధాధర పరి
సరారణ్యంబు దరిసి.

హరి. 2. 15.

ఈకకు ఈక, తోకకు తోక

ఏభాగమున కాభాగము విడివిడిగా

ఈఁగకంటనైనఁ బడకుండ

ఈఁగక న్నతిసూక్ష్మతరముగదా. అద్దానికైనఁ గనరాక.
మిక్కిలి రహస్యముగ ననుట.

ఈఁగకంటనైనఁ బడకుండునంత రహస్యముగఁ దీసికొని వచ్చితిని.

చింతా. 4. 44 పు.

ఈఁగకుఁ బోక పెట్టినట్లు

బెల్లము మున్నగువస్తువులు బెట్టిన నీఁగ వాని ననుభవించునుగాని తీపిలేక గట్టిదగు పోకను గని దాని నంటకయే మిన్నకుండును.

తే. మిన్నకున్నార లిది యేమి మీరు మువుర
యీఁగకును బోక వెట్టిన యిట్టిభంగి
హెచ్చుగుం దింత మాత్ర మిందేని గలదె
మిగులఁ గోపంబు మీకు లేమియును దోఁచె.

క్రీడాభి. 1. 246

ఈఁగకు విసురు, పాముకు బలి పెట్టక,
మిక్కిలి పిసినితనముతో

క. సామీ! పలుమఱు దేవర
కేమని వినిపింతు నింక నీఁగకు విసురుం
బాముసకు బలియుఁ బెట్టక
యీముసలిగరాసు పిసినియై వర్తించుఁ.

విప్రనా. 3. 16

ఈఁగకుఁ గాటు, పామునకు బలి పెట్టఁడు
మిక్కిలి పిసినీ యనుట.

ఉ. ఈభువిఁ బాముకుం బలియు నీఁగకుఁ గాటును నీక
యెంతయుఙ్ లోభపరాయణాత్మకులలోనఁ బ్రసిద్ధుఁ డితం
డనంగ.........

హరి. 4. 100.

సీ. తే. ముంచి యీఁగకుఁ గాటు పామునకు బలియు
నోసఁగఁ డని భర్తకై పొక్కు నువిద మదిని.

పాండు. 4. 149

ఈచెవిగాడ్పు పాచెవిఁ బోవు-

వేగముగ నీచెవిం జొఱఁబడిన వేఁడిగాడు పచో నాగక
ఆచెవిన దూసికొని పోవు.

ఎండలు మెండుగ నుండి వేడిగాడుపులు తీవ్రముగఁ గొట్టు
చుంట నిది సూచించును.

సీ. ఏచి యీచెవిగాడు పాచెవిఁ బోవంగ
నుబ్బి లింగమువోలె నుండు నెండ

పాండు. 2. 29

ఈటారు.

తడియారు
ఇంకను అన్నము కొంచె మీటారవలెను.

ఈటార్చు.

వ్రేళ్ళతో సవరించుచుఁ దడి యార్చు

సీ. తే. తేట నులివెచ్చ నీరునఁ దీర్థ మాడి
వేణి యీటార్చి సురపొన్న విరులు ముడిచి
మడుఁగు కట్టి కాటుక యిడి తొడివి పూసి
భసితరేఖాత్రిపుండ్రంబు నొసటఁ దీర్చి.
హరవి. 2

ఈడుబండాడు

పాఱు

ద్వి. కుందేళ్ళఁ గన్నట్టి కుక్కలభాతి
నెందును నిలువక నీడుబండాడు
నింద్రియంబుల గెల్వ నెవ్వరివశము?
ప్రభులిం. 13. 106 పు.

ఈడు, జోడు

సరి, సమానము

తే. వసుధఁ బుట్టెడు పెరిగెడు వారిలోనఁ
గని విని యెఱుంగ మంతటి ఘనుని నౌర
యీడు, జోడును, సరి, సాటి, యెందు లే ద
తం డమర్త్యుండు గాక మర్త్యుండె తలఁప?
సారం. 1. 55.

ఈడుజోడాడు

సరితూఁగు

తె. అట్లు మామయు నల్లుండు నఖిలబంధు
సమితియును నీడుజోడాడి సంభ్రమింప...

రాజశే. 3. 190

ఈఁతబంటి

అరిది, అశక్యము

వ. ...నాచేఁబడిన జంతువుం గృతాంతకునంతవానికైన బల వంతంబున విడిపింప నీఁతబంటి......

జైమి. 7. 211

సీ. ప్ర. అట్టి భవదీయచటులబాహాప్రతాప
విక్రమాటోపమున కంగవించి నిలువఁ
బ్రహ్మగర్భాదులకు నీఁతబంటి యనినఁ
బెక్కు మాటిన వస వల్చు శిశువు లెదురె?

జైమి. 6. 245

ఈఁతలు, ప్రోఁతలు సగు

గాలి విసరుచున్న ఈఁతచెట్లు మిక్కిలి ధ్వనిచేయుచుండును. అట్టి ఈఁతలు ప్రోఁతలు సగు. ఆర్భాటమగు.

క. ప్రోఁత యగు మంత్రి తనకుం
జేఁతలకొసఁగు జేసె ననుచు శిక్షించి యొరుల్
లోఁతిం బెట్టిన నీఁతలు
ప్రోఁతలు నై రాజు విడుచుఁ బొందక ఘూకల్.

పంచ. (నారా.) (మి. భే.) 290

ఈఁదా డన్నఁ గోఁ దాడను

(ఈఁదాడు = గిఱకతాఁడి, కోఁదాడు = పెద్దతాడి)
గిఱకతాడి, అనినఁ గాదు, పెద్దతాడి అనన ట్లు.
ఏటికి లాగిన కోటికి, కోఁటికి లాగిన నేఁటికి నను విధమునఁ
గలిసిరాక యుద్ధతిఁ జూపుట.

క. మీఁదఁ బియోగసాగర
మీఁదంగలవా లతాంగి! యే మెఱుఁగ వయో
యీఁదా డన్నను మదనుఁడు
కోఁదా డను వాఁడు బిగువు కొనసాగు నొకో.
విజ. 2. 192

ఈనిన పులి

అపుడే యీనిన పులి ఆఁకటిచిచ్చున దహింపఁబడుచు
నేది కనఁబడిన నోర్వక భగ్గున మండి వెనువెంటన పై
కుఱుకును. అట్లే—అప్పటి కప్పుడు చుఱ్ఱున నలిగి మండి
పడుట నియ్యది యెఱిఁగించును.

సీ. ఏణాక్షి యది విని యీనినపులిబోలె
పదరి భగ్గున మండిపడిమె నొకొ—
రాధి. 3. ఆ.

ఈపాటి చదువు చదువదా?

ఇంత నేర్వదా ?

క. ఆరయఁ గూఁతుం గవయుట
వారల కది యొప్పవచ్చు వసుమతి నిజుం

ఈరీతిఁ జేసెఁ బూర్వము
శారద యీపాటిచదువు చదువదె చెప్పుమా.

నలచ. 4. 122

ఓరతార

వంకరదైనది, సరిగానిది, పరుషమైనది.

తే. మోరకునిచందమున నోరతారచూపు
పాండవేయునిపైఁ బార్చి బ్రాహ్మణుండు
పలికె నిష్ఠురం బైన భాషణములఁ
బరమనాస్తికభావంబు పరిమళింప.

హరివి. 7. 14

ఓఱతారలు అని శకటరేఫముగఁ బ్రయోగములు గలవు.

తే. బహువిధంబులఁ బలుకునా పలుకు లెల్ల
జీవక న్నిడి తన పెదచెవులఁ బెట్టి
యోఱతారలు మొఱయుమాటలిచ్చి యుపహా
సించె దుర్యోధనుఁడు వేయుఁ జెప్ప నేల ?

భార. ఉద్యో. 4. 76

ఆ. బాల ముద్దరాలు పసిగాపు గసుగందు
కూన ముద్దుగుమ్మ గోల యబల
యోఱతారలాడ నెట్లు నో రాడెనో
రామ రామ నిరపరాధ సుమ్ము.

శకుం. (కృష్ణ.) 3. 24

తే. మరలె దుర్మర్షణుఁడు త్రోన తెరలె సేన
యపుడు సమ్మెట కోలన నంకుశములఁ
జేటుకోలల వ్రేటుల నీఱతాఱ
యదలుపుల వాహానంబుల చెదరి పఱచె.

భార. ద్రో. 3. ఆ.

తే. వంక యైన తలం పెల్ల వసుమతీశ!
యరయ మృత్యుపదం బగు నార్జవాన్వి
తంబు బ్రహ్మపదం బింత తథ్య; మేల
యీఱతాఱతలంపులు బీఱు వాఱ.

భార. అశ్వ. 1 ఆ.

ఈరు దివ్వఁ బేను వచ్చు

ఈపి యున్న దని తల దువ్వఁగాఁ బేను వచ్చినట్లు. ఒక ప్రత్యవాయమును దొలగించుకొను, నిచ్చఁ దత్పరి యత్న మొనరింప నంతకన్న పెద్దదియే సంభవించుట.

ఆ. మీర లూరకుండ దీరు దివ్వఁగఁ బేను
వచ్చు ననుట వినరె వనితలార!
యూన పెట్టి యడుగ మానరా దిఁకఁ జెప్ప
వలసె మీరహాస్యవర్తనములు.

ప్రభా. 5. 78

తే. చాలకుండిన నగుఁ జెట్ట బాలుఁ డితఁడు
కొసరి గొంతెమకోరికల్ కోరెనేని

యుడుకఁ బోఁ బోల దిశఁ బోల దీరు దివియఁ
జేను రాకున్న ప్రార్థికుల్ పెలుచు లండ్రను.

పాండు. 4. 166

ఇలకఱచు

ప్రాణము బిగబట్టు (ఇలకఱచు = నేలకంటుకొనిపోవు)

వ... అప్పు డప్పాండవసౌత్రుబాణంబులఁ బీడితుండై సూత పుత్రుండు కుంభసంభవు నాలోకించి నాదెస చూడుము, నీవు నొప్పింపు, నిలువ దగు నెల వగుట నను మిందపక యూఱడించుకొని యున్నవాఁడ.

భార. ద్రో. 2. 104

క. సోమకనృపుఁడు నగినఁ బుష్పకేతి
హసనమునకుఁ దన నిగిడి సింగముఁ బఱచినఁ గూడం
గనుఁ గనుమనుమనఁ జని యొంచం
గడవఁగ లే కిలకటించి కాకము పాఱున్.

భార. కర్ణ. 2. 68

ఈశ్వరివేరు

వశీకరణౌషధులలో ఈశ్వరినే యొకటిగ నుడువఁబడి యున్నది.

ఈశ్వరివేఱు సర్పవిషమును బోఁగొట్టి నానికి బాధాజనక మగుచున్నది.

పై వానింబట్టి—వశముచేసికొనఁగలది, తలకంటగింపఁ జేయునది యవ్వానియం దిది యుపయోగింపఁబడును.

ఉ...వీ రే కవిభోగిభోగముల కీశ్వర వేఱు లటంచుఁ గొం దఱీ లోకులు పలుక–చుంద్రుఁ గుణాలుబ్ధులు కావున......
రామకృష్ణకవులచాటువులు.

ఉంగరాలచేతి మొట్టికాయ

సామాన్యులు చెప్పిన వినక తిరస్కరించి, ఏధనికుఁడో, అధికారియో, నియమించినఁ జప్పున నాయాపనులలోఁ బ్రవర్తించుట నిది తెలుపును.

ఉక్కు మడఁచు

కల బల మడఁచి యడఁగించు

సీ. తే. తల విఱిచెఁ గాలయవను మైందద్వివిదుల
ను బ్బడఁచె జాంబవంతుని యుక్కు మడఁచె
ఉ. హ. 2. 64

ఉక్కుతుక్కులు

మహాశూరులు

ఉ. ...గాళకు లాపురీభట శిఖామణు లెక్కటి యుక్కుతుక్కులు...
విజ. 1. 75

ఉగ్గుతోఁ బెట్టు

ఉగ్గుపాలతోఁ గలిపి పెట్టు
పుట్టినప్పటినుండియు నేర్పు

సీ. తే. ఆతులాసత్యవ్రతంబు చిన్నపుడె తల్లి
యుగ్గుతోఁ గూర్చి పెట్టె నా నోఱపు మిగులు.
షట్చక్ర. హరి. 2. 6

ఉచ్ఛ్వసితములు ·

గౌరవాగౌరవములు

మ. కుసుమం బొప్పును బ్రాహ్మణాగ్రములు బెక్కుల్ రాజకీ
యోద్యోగముల్ సమ్మదం జూచును యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ధరన్
సామోచ్ఛ్వసితంబులం బడ లేక స్ఫుటియించుఁ గాలము
గాలహరణ జోస్యు సేయుచున్ జా గోవుగుం బట్టు ధనార్జనంబు
నకు సిగ్గౌ ముద్రిత తగ్గేనుసుకన్.
తెలుఁగునాడు. పే. 41

ఉచ్ఛ్వసితములకు, వానికి నూఱామడలదూరము.

ఉట్టి గట్టుక యీఁదు -

ఎంత బరువైనను మోయుచు వ్రేలుచుండు నుట్టి కాధా
రము ప్రేఁగ వగిలించి యుంచిన త్రాఁడొకటియే. కర్మము
చాల కది తెగెనా ఉట్టి అంతయు తనలో నున్న సామా
నుతోఁ బాటు అధోగతి నొందవలసినదే. దీనింబట్టి పై

వాక్యమునకు 'అ దొకటియె లక్ష్యముగఁ జేసికొని ప్రవర్తించు' అని భావము నొందుచున్నది.

ద్వి. చెప్పఁగాఁ గల వెల్లఁ జెప్పితి దేవ
చెప్పినమాటలు చెవిఁ బెట్టఁ డయ్యె
గట్టిగాఁ జావుకుఁ గడు తెంపు జేసి
యుట్టిగట్టుక నూగుచున్నాఁడు దేవ!

రంగనా. యుద్ధ. 357. పే.

ఉట్టి కట్టుకొని వ్రేలు

ఉట్టి గట్టుక నూగు

మ. కులధర్మం బెడలించి శ్రీగురునకుం గోపంబు పుట్టించి మిత్రుల సౌభ్రాత్రనివాసదేశముల నీతోఁబుట్టులం బాసి నిశ్చలతన్ వ్రేలెద వుట్టి గట్టికొని దుస్సాధ్యంబుసుమ్మీ స్మరజ్వలనజ్వాలిక సోఁక నీక నిలుపన్ జ్ఞానామృతస్వాదమున్.

పాండు. 5. 211

ద్వి. నెట్టన సత్యంబు నెఱపెద ననుచు
నుట్టిఁ గట్టుక వ్రేలుచున్నాఁడు వానిఁ
గలఁచి బొంకింప నెక్కడ సందు లేక
తలపోసి యీరీతిఁ దపము సాలించి
తిట్టున కొడిగట్టి తిరుగుచున్నాఁడ.

హరిశ్చ. 2 భా. 1758 పే. 257

ఉట్టిచేర్లు దెగు

ఉట్టికి పై వ్రేలాడఁదీయు త్రాళ్లు తెగు.
ఆత్రాళ్ళు తెగిన నది నిరాధారమై అథఃపాతి యగునుగదా.
నిరాధారమై కూల నుండు.

తే. ఉట్టిచే ర్లన్నియుం దెగె నుదిలపడుచుఁ
దొంటిదర్పంపుటుయ్యాలఁ దోఁగఁగలవొ
వ్యసనపర వయి నీకు నీవ యిఁక నాకు
భార్య వగుదువొ ప్రార్థించుపనియు లేదు.
రామకథా. యుద్ధ. పూ. 4. 329.

ఉట్టిలోఁ బెట్టిన గుమ్మడికాయవలె

కదలక, మెదలక, పొంకముగ; మట్టముగ, కుదురుగ.

క. అమ్మగువ కనుంగొని యో
ముమ్మరముగఁ బట్టినామములు మే నెల్లం
గ్రమ్మికొన నుట్టిఁ బెట్టిన
గుమ్మడికాయయునుబోలెఁ గూర్చున్నతఱిన్.
వైజ. 2. 56.

ఉడిగి మడుగు

అడఁగు, గోడుపడు

తే. ఉపవసింతుము గాక నేఁ డుడిగి మడిగి.
కాశీ. 7. 153

గీ. అనిన ధౌమ్యుఁ డిట్టు లనియె నీవత్సర
మొకఁడు నెట్టు లయిన నుడిగి మడిగి
సంకటముల కోర్చి చరియించి యాపద
ని స్తరించి పిదప నెగడవలయు.

భార. విరా. 1. 142

సీ. భూరిదోషాగమస్ఫూర్తి వాటిల్లంగ
నుదితధర్మక్రియ లుడిగి మడఁగ

భాగ. 3. 83

క. అడుకులు తిన్న ట్లగునే
కడుపునఁ గుట్టెత్తినపుడు కడుఁ బఱచితి నాఁ
డోడ లెఱుఁగక పాండుసుతుల
నుడిగి మడుగ వలసె నిప్పు డొకసాత్యకిచేతన్.

భార. ద్రో. 4. 89

వ...కంసక్రౌర్యంబునకు నందగోపాలాదు లగు ఘోషజనంబు
లందఱు తల్లడంబున సందంద మేనులు వడంక నొక్కెదెస
నుడిగి మడిగి యుండిరి.

హరివం. పూర్వ. 8. 218 పే.

ఉడుతభక్తి

పూర్వము శ్రీరామచంద్రుఁడు దక్షిణవారాశికి వానరు
లచే సేతువు గట్టించుచుండ నొక యుడుత తానును
శ్రీరామునియందలి భక్తిభావమున నాతనికిఁ గొంత
సాయము సేయు తలంపున దరినున్న యిసుకపైఁ బొరలి

తన మేనున నంటిన యిసుకను వానరులు గట్టు సేతు భాగమున విదిర్చి, మఱల పొరలాడి, మఱల విదిర్చి యీతీరున నొక చిన్న యిసుకదిబ్బ తయారు చేసెనఁట. అది చూచి దాశరథి దాని భక్తిపారవశ్యమునకును, దత్ప్రయత్నమునకును గడుంగడు సంతసించెనఁట.

ఈకథనుబట్టి పై 'ఉడుతభక్తి' యనునది 'ఏకొంచెమో తనశక్తి చాలినంత' అను భావమునఁ బ్రయోగింపఁబడు చున్నది.

ఉత్తరకుమారప్రజ్ఞలు

కురుసైన్యమును జూడకమునుపు ఆడువారలదగ్గఱ నే నొకరుఁడన కురుపతిం బట్టి గోవుల మఱల్చుకొని రాఁ గలనని యుత్తరుఁడు పలికిన డంబవాక్యములు.

పనికిరాని డాంబికపు పలుకులు.

ఉద్యోగరాఘవుఁడు

ఉన్మత్తరాఘవుఁ డట్లుగాక రావణాదిసంహారోద్యోగమున నున్న రాఘవునివలె నట్టిపురుషకారరతుండవు వానిం జూచినఁ దమతమపనులు సాలించి జను లెల్లఱు వానిపనికిఁ సాయపడ నుంకింతురు.

క. ఉద్యోగరాఘవుం డని
పద్యంబుల నొకఁ గేరి పంచలఁ జదువన్

విద్యాధికులకు వల్లము
చోద్యంబుగ విడిచి లంజ చూడఁగ నిచ్చున్.
బహులా. 5. 83 పే.

ఉప్పకుఁ జప్పకుఁ గాఁ జూచు

ఉప్పనకుఁ జప్పనకుఁ గాఁ జూచు
అలక్ష్యముగాఁ జూచుట.

క. ఒక తెవలె నాడి యాడిం
చుకొనుట నేయిరుగుపొరుగు చూచెనో కో యు
ప్పకుఁ జప్పకుఁగా నరు జూ
చుక నడువఁగవలెఁ గులీనశుకసల్లాపల్.
నిరం. 2. 59

ఉప్పనబట్టెలు

ఒకరకపు బాలక్రీడలు

ఉ. అప్పన మెంతగా వలె నహంకరణంబు దొలంగి యిచ్చిసం
గప్పము పేర నేఁడు నొడికారితనంబున మోసపుచ్చఁగా
నుప్పులు దెత్తురే సమరయోగ్యతలంబున వైరికోటితో
నుప్పనబట్టె లాడునెడ నుప్పులు దెత్తురు గాక యాదవుల్.
ఉ. హ. 4. 155

సీ. పడఁతి ! నీచూపు లుప్పనబట్టె లాడించి
చెలులవక్త్రములఁ బూజించుఁగాక
ఉ. హ. 5. 141

ఉప్పిఁడి యుపవాసము

ఉప్పు లేని కటికి యుపవాసము. (ఉప్పు లేనిదే మనవారు అంటుగ పరిగణించరు.)
కటికి యుపవాసము

ద్వి. ఈపండుకోస మే నిన్నాళ్ళదనుకఁ
గాపాడితిని బహుకష్టాల నోర్చి
ఉప్పిడి యుపవాస మున్న నాయాస
తప్పించుకొని పోవ ధర్మంబు గాదు.

సారం. 2. 357

సీ. ఓర్పుమై నుప్పిండి నుపవాస ముండనీ
మగనాలి సరి వోల్పఁ దగదు విధవ

కాశీ. 2. 83

ఉప్పు, పత్రి

అద్దు, పద్దు.
ఆనోటి కుప్పు, పత్రి లేదు.

ఉప్పుకుఁ పత్రికి కాక

పనికి మాలి
వాఁ డుప్పుకుఁ బత్రికిఁ గాకపోయినాఁడు.

ఇఁక నీకత అంగడిబెట్టి నిన్నుప్పుక్కుఁ బత్రికి గాకుండఁ జేయుదు,

ఉప్పు లేక ముప్పందుము త్రాగు

కించుఁదన మనుభవించు.

అగ్గిరా! మీయొడళ్ళు మీయొద్ద లేవుగదా. ఉప్పు లేక ముప్పందుము త్రాగుచు గర్దభాంకములు చాల దిద్దఁగలరే!

ధర్మజ. 46 పు. 14 పం.

ఉప్పుగల్లువోలె నిలుచు

ఉప్పుగల్లున కేదియు నంటుకొనదు.

సంబంధించినవా రెందును లేక ఏకాకియై యుండు.

సీ. సుతుల నేడ్వురను బ్రింగితివి తోడ్తో నిల్చెఁ
గడపట నొకఁ డుప్పు గల్లువోలె
జైమి. 4. 73

ఉప్పు తిను

సొత్తు దిను

వ......నీయుప్పు దిన్నవారము గావున నీతోడివారము.

ప్రబంధరా. 788

ఉప్పుతోఁ దొమ్మిదియును బెట్టు

నవరసభరితమవు మృష్టాన్నముం బెట్టు.

సీ. ఉప్పుతోఁ దొమ్మిదియును బెట్టి కృపణర
క్షణము గావించు నేగుణసముద్రుడు........
రామాభ్యు. 1. 107

ఉప్పుతోఁ దొమ్మిది యింట నుండ నిచ్చు

నవరసము లింట నుండ నిచ్చు

సీ. తే. అత్తమామలసేవ లాసక్తిఁ జేయు
వైరమున నేమి నొచ్చిన నోరఁ బలుక
దుప్పుతోడఁ దొమ్మిది నింట నుండ నిచ్చు
మంగళద్రవ్యరాజి నేమరక పూను.

బసవపు. 1. 68

ఉప్పుపిటికి

ఉప్పువలె నీరు నీరవు పిటికి.
చాల పిటికివాఁ డనుట.

ఆ. ఇక్కు ముట్టి చకిత నెక్కొంగ మఱచి సం
భ్రమము నొంది పిఱుఁదఁ బ్రమథగణము
లార్వఁ బోతుమీఁద నడ్డంబు పడి యుప్పు
పిటికి వోలె వెఱచి పఱచె జముఁడు.

కుమార. 2. 206

ఉప్పెనఁ బోవు

ఉప్పెనలోఁ బడి కొట్టుకొనిపోవు.
తనకుఁ గాకపోవు, పాడగు.

సీ. కట్టుకొయ్యకుఁ జేరి కామధేనువు దప్పెఁ
గానవచ్చిన పెన్నిధాన మడఁగెఁ

గరతలంబున నున్న సురమణి పడిపోయెఁ
బండినతపము నిష్ఫలతఁ బొందె
ప్రోల వచ్చిన కల్పసాల ముప్పెనఁ బోయె
వచ్చిన భాగ్యదేవత దొలంగె
కాళ. 4. 111

ఉమ్మాయ

కృత్రిమము (మాయమైనది)
ఉమ్మాయముత్తియము (మాయముత్యము)

ఉమ్మాయ జగ్గాయలు

కొంటెపిల్లగాండ్రు

ఉమ్మెత్తకాయకుఁ జిలుక పొంచి యున్నట్లు

మధురఫలములం దిను చిలుక యుమ్మెత్తకాయపైఁ దవిలిన మనసునఁ దినఁ గోరి పొంచియున్నట్లు.

తగని దాని నాసించుట.

ద్వి. రాతికి సరివచ్చురా వీనిమనసు
కరఁగఁబో దుమ్మెత్తకాయకుఁ జిలుక
పొరసినవిధ మాయెఁబో తనవలపు.
సారం. 1. 551

ఉయ్యాలో జంపాలో

శిశువులం బరుండ నునిచి యూయెల లూచునపు డను నూఁతపదము,

క. జోలల్ వాడిరి యమృతపు
జాలుం జోక్కొట్టఁ జాలు సరసపుజూపుల్
డోలాయమానముగ ను
య్యాలో జంపాలో యనుచు నాలోలాక్షుల్.

సారం. 1. 48

శా. నైలింపాంగన లగ్గిరీంద్రతటబృందంబుల౯ గ్రీడింప సు
హేళి౯ మేఘము లెక్కి వచ్చి యట యాతాయాతసంతా
హాతి౯ డోలాఖేలమున౯ సుఖింపఁ గని హృన్మోదాంబు
సంధింప నుయ్యాలో జంపము లంచుఁ బాడుదురు భిల్లాం
భోజపత్త్రేక్షణల్.

తపతీ. 4. 93

ఉరిసినపుండ్లపై నుప్పుఁ జల్లు

మానక యేపైన పుండ్లపై నుప్పు చల్లు.
పరితపించుచున్నవారి మఱింత తపింపఁజేయు.

ద్వి. ఉరిసినపుండ్లపై నుప్పును జల్లి
కెరలఁ జేసెదవు నేఁ గినిసితినేని
చకటఁ బెట్టఁగ లేరు సాధువు రేఁగఁ
బాకి నిల్వదు తల పోలమునఁగాని.

హరిశ్చ. 2 భా. 1255

తే. అరులు మసమీఁద సురవడి సరుగుదేర
నేము సిడిముడి పడుచుండ నిట్టు లనుట

యొప్పు దురిసిన పుండుల నుప్పు వెట్టె
దరయ దీనికి నిన్ను నే మందుఁ బార్థ!
భార. ద్రోణ. 5. 358

క్షతే క్షారన్యాయము
చూ. సంస్కృతన్యాయములు. పే. 247

ఉల్లము పల్లవించు

హృదయము చిగుర్చు
హృదయ ముల్లాసము వహించు.

సీ. ఆచంద్రతారార్క మైననిర్వాహముల్
గాంచి యుల్లము పల్లవించువారు
విక్ర. 5. 124

ఉ. ఉల్లము పల్లవింప నెవఁ డొకఁడు పరిణ .... భాగవతము.

...అది విని దుష్టబుద్ధి నిప్పు ద్రొక్కినరీతిని బొక్కి పడియుఁ గళవళంబు దక్కి కపటప్రీతి నల్లునియుల్లంబు పల్లవింపం జేసి యనిపి పుచ్చె...........
జైమినిభారతం (వచనం) 146 పే.

ఉల్లల నుడుకు

ఉల్లల అను ధ్వనితో నుడుకు
(ఉల్లల = ఉడుకుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.)

సీ. ....కర్ణభీతి
నుల్లల నుడుకుచు నుండుదుఁ గర్ణుండు
విడువక మోమున వ్రేలు నాకు
భార. కర్ణ. 3. 33

క. ధనము గలవాఁడు మృత్యువ
దనమున నున్నట్లు భయము దనచిత్తమునం
దనుకఁగ నుల్లల నుడుకును
విను శిఖచోరాదిముఖ్యవిషయాపదకున్.
భార. శాం. 4 ఆ.

ఉల్లము ఱాయి చేసికొను-

గుండె ఱాయి చేసికొను

ఉ. కల్లరివేష మూని యతికాముకుఁడై సురరాజు వేఁడుచో
నుల్లము ఱాయి జేసికొని యారక నుండక నీవు లోను
గాఁ జెల్లునె యిట్టిదుష్కృతముచే రఘురాముపదాప్తి
దాఁక మే నెల్లను ఱాయి గాఁగ వసియింపుము నిర్జన
మివ్వనంబునన్.
దశా. రామా. 228 పే.

ఉల్లకుట్టుమాటలు

మర్మము భేదించు పరియాచకపు పలుకులు.

క. సమరమునకుఁ బురికొల్పుచు
మముఁ దలఁచిన నుల్లకుట్టుమాటలఁ దచ్చి

త్తము లుడికించుచుఁ బాండవ
సమితిం గడఁగించువా రచట నెవ్వరొకో.
భార. ఉద్యో. 2. 242

చ. విను మరిఁ జంపనుం జెఱుప వేచుట లెస్స ప్రతాపభాష
ణంబున వెడ నుల్లకుట్టులను బొంకుల వానిఁ గలంగఁజేసి
రేఁచినఁ దనపూఁపు దప్పు నఱసేయనిచందము నమ్మి
యున్నచాడ్పును మెఱయంగఁ బలుకు-చుఁ గడుఁ మది
నమ్మక యుండఁగాఁ దగుఁ.
భార. శాంతి. 3. 20.

ఉల్లి తిన్న కోమటివలె

సహజముగ నేవగిం పొదవించు కోమటి ఉల్లిగడ్డలు చెడఁ
దినిన దుర్వాసనకు సిగ్గిలి నోరుతెరువక యూరకుండును
గదా.

తే. ఘుటిక మ్రింగిన సిద్ధునియటుల నుల్లి
దిన్నకోమటివలె నూరకున్న వాఁడు
సారం. 3. 165

ఉసురుమను

నిట్టూర్పు పుచ్చుచు "ఉస్సు" అను; మిక్కిలిశ్రమమున
నుస్సురను.

క. అడుగులకు మడుగు లొత్తుచు
నుడిగంబులు చేయుఁ జెలువ లుస్సు రటంచుఁ

వడ దాఁకి యంచ నడిచిన
వడువునఁ జెలి నడుచు మేను వడవడ వడఁకన్.

సుదక్షి. 2. 98

క. వసుధేశ! ముక్కు డుస్సిన
పసరముక్రియఁ గెరలి తిట్టెఁ బక్కున ఋషి వా
రుసురుమని వెడలిపోయిరి
ముసలిగదా పుట్టినిల్లు ముఖోష్ణతకున్.

మను. 6. 47

ఉస్సురను

శ్రమచే నుసురను, పరితాపమున నసురసురను.

చ. సురవరుఁ డంత నుస్సు రని స్రుక్కుచుఁ జొక్కుచు నొక్క
నాఁడు రాత్రిరి రయ మార మారకృతతిగ్మశరక్షతి కోడి
కోడివైఖరిఁ గని తాపసాశ్రమముఁ గాంచి తదంచితవేది
నూఁది కుక్కురో యని కూసె సిగ్గడలి కుత్సిత మిట్టిద కా
రఘూత్తమా !

రామకథా. బాల. 4 ఆ.

ఇట్లు నిదురించుచున్న సుధవదనారవిందమును గన్నుల
కఱవు దీఱ నవలోకించి శరశ్చంద్రుఁ డుస్సురని వేఁడి
నిట్టూర్పులఁ బుచ్చుచు నావలికిఁ జనెను ... ...

ప్రేమసా. పే 20 పం. 21

ఊఁచముట్టుగ

నిశ్శేషముగ

తే. ఎంత దుర్బుద్ధి యెంత దుర్భ్రాంతి యహహ
సర్వధనములు నద్దురాచారశీలుఁ
డూఁచముట్టుగ నిలు దోఁచి యుఱికి చనుట
యెఱుఁగరో గాక యవ్వేళ యెఱుక గలరె.
పాండు. 3. 50

తే. కొడుక తమ్ములు దోడ్పడఁ గడఁగి శత్రు
వరుల గెలిచెద నంటి వ్రేకఱుఁడు దకఱ
కుండ నీతమ్ముగుఱ్ఱల నూఁచముట్టు
గొనియె నేవిధి యేగతిఁ జనుదుఁ జెపుమ.
భార. శల్య. 1 ఆ.

గీ. ఉద్దవిడిన పసుల నూఁచముట్టుగఁ దెత్తు
భార. విరా. 3 ఆ.

ఊఁటాడు

చలించు, సంభ్రమించు

మ. కలగెం దోయధిసప్తకంబు, గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె, సం
చలతం బొందె వసుంధరావలయ, మాశాచక్ర మల్లాడెఁ,
గొందల మందెం ద్రిదశేంద్రుపట్టణము, పాతాలంబు

ఘూర్ణిల్లె, నాకుల మయ్యెఁ గ్రహతారకాకులము, సంక్షో
భించె నవ్వేధయుఁన్.

(భార. విరా.) నిర్వ. రా. 5. ఆ.

వ. వేఁటపైఁ గల తీవుట నూటాడుచు...

పాండు. 3 ఆ.

ఊడనిఁబాడు

పాఱిపోవు, తొలఁగు.

క. ఒకనాఁటిరాత్రి పడు పడు
కకుఁ జెప్పక యిల్లు వెడలి గాఢతరతమో
నికరము తన దగు తోడుగ
నాకరుఁడు బేరడవి ద్రోవ నూడనిఁబాడెన్.

పాండు. 3. 49

...వేటకాఁ డిదె వెంబడించి పొంచికొని వచ్చుచున్న వాఁడు. మాటల కెడలేదు. సత్వరంబుగా నూడనిఁబాడుఁ డని హిర ణ్యకుఁ డొక్కొ లాఁగఁ దూఱెను...

నీతిచంద్రిక. పే. 41 పం. 6

వ. మన కింక దీనితోడిపొత్తు వల దనిన నవి యన్నియు నేక
గ్రీవంబుగా దానిమాట విశ్వసించి బిడాలంబుం బెడఁబాసి
యెటయేని యూడనింబాడె.........

శ్రీకృష్ణ భార. ఉద్యో. 6. 123. పం. 21

క. అక్కాంతామణినెచ్చెలు
లొక్కొక కపనిపేరు జెప్పి యూడనిఁ బాడన్....

కవిజ. 3 ఆ

క. ఆడుదునఁట లేకుంటే
యోడితి నందునఁట యనక యుండిన మునుపే
యూడనిఁబాడుదు నఁట యీ
వేడబముల నేడ నేర్చె వీఁడు తలంపన్.

నలచ. 5. 123

ఊఁతకోల

ఊనుకొనుకఱ్ఱ (ఊఁతగఱ్ఱ)

సీ. అనృతోక్తి వాని జిహ్వారంగనర్తకి
ఘాతుకత్వము వాని కూఁతకోల

రామలిం. 12

ఊలమాలగుడుచు

తహతహపడు

ద్వి. చిడిముడి బొందుచు సిగ మిట్టి మిట్టి
పడఁగఁ బలుకులు తొట్రుపడ నూలమాల
గుడుచుచు..... ....

నవ. 3. భా

ఊవాడు

చలించు, ఆందోళించు (ఊఁగాడు)

క. అలరుంబోఁడులలోపల
నలరుం బోఁడుములు నీకు నగ్గల మగుచుం
దల పూవాడక యుండుము
తల పూవు ధరించి వికచతామరసాక్షీ!

పారి. 1. ఆ

క. తల పూవాడక యుండఁగ
బలుసేన జయించి తిట్టి భార్యయుఁ గలదే!

విక్ర. 6. 98

ఋణము తీఱు

సంబంధము తీఱిపోవు

తే. ఇప్పటికి నాకు నీపీట ఋణము దీఱె ....

నందక. 141. పు

తే. నన్ను గైకొని యేనాఁడు నాతి సుఖముఁ
జెంద దేనాఁటి కిక్రితి సేయవలసెఁ
గా ఋణము దీఱె నాకు నాత్మజ కనుచు
బాష్పసంపిహితేక్షణపద్మఁ డగుచు.

రామకథా. ఉ. కాం ఉ. భా. 2. 103

ఋణము పణము

అప్పు, సప్పు

తే. పాలు గాఱెడు నీదుకపోలఫలక
మంటఁ గనుఁగొన నిమ్ము నాయకము నేఁడు

మొద్దు లద్దాలు గిద్దాలు మోటుగావె
ఋణమొ పణమో విచారింత మెప్పుడేని.

కవిమాయ. అం. 2. పే. 28

ఎంగిలిచేతఁ గాకి వే(నే)యనివాఁడు

బుద్ధిపూర్వకముగఁ బెట్టకుంట యటుండ నిచ్చు, తాను సుష్టుగ గుడిచివచ్చినవెనుక నాయెంగిలిచేతఁ గాకిని గసరినైననైన వైవఁడు. అప్పుడైనఁ దనచేత నంటియున్న మెతుకొకటి యావలఁ బడి కాకికి లభించవచ్చునుగదా. అట్లును జేయఁడు.

మహాలోభియనుట.

సీ. కసరి యెంగిలిచేతఁ గాకి వేయనివాఁడు
సతతాన్నదానప్రశస్తుఁ డయ్యె

పాండు. 4. 210

సీ. కటకటా! యేట నొకకోటి సహస్రంబులై
ఫలియించు జీవులఁ బ్రతిదినంబు
సంఖ్యమాలినవానిఁ జంపి పొట్టలు నిండ
నాలు బిడ్డలు నీవు నారగింతు
పాతకుఁడకాన నెంగిలిచేతఁ గాకి
నేయఁజాలవు.........

వరా. 2. 146

ఎంగిలిమంగలము

భుక్తశిష్టపదార్థములతో నిండి అమంగళ మైనది.

మ. కులదైవం బని పూని యల్కి గుడి ముగ్గుల్ పెట్టి కైసేయు
లోపలి కిఁ జెంగిలిమంగలంబు లగు దాప్పల్ రాఁ గతం
బేమి? నిర్మలతోయస్నపనం బొనర్చిన శరీరం బేటికి నీకు
వట్టులు గట్టం భవదాత్మశుద్ధి కిది కూడుం గా మహా
హేయముల్.

కాళ. 3. 96

ఎండక న్నెఱుఁగక

ఎండమొగమే యెఱుఁగక
వీధిమొగమే యెఱుఁగక (ఏకష్టము నెఱుఁగక)

ద్వి. ఎండక న్నెఱుఁగక యేప్రొద్దు నన్ను
నండఁ బాయనివాఁడ వయ్యెయో నేఁడు
ఇంతియింటికిఁ బోయి యేమంటి వన్న?

సారం. 2. 531

ద్వి. ఎండక న్నెఱుఁగని యీరాజచంద్రుఁ
డవని శాత్రవులకు నర్పించి పెక్కు
గానల ద్రిమ్మరి కాయంబు డస్సి

పల్నాటి. 92 పే.

సీ. ఎండక న్నెఱుఁగని యింద్రుని యిల్లాలు
పలుపంచలను జాలిఁబడియె నేఁడు.

భాగ. ౮. 469

(ఎండయే లేని అనుట)

సీ. ఎండక న్నెఱుఁగక నుండు పూఁబోఁడరింటి
నీడను బాసిన నిపుడ తెలిసె
మిత్రవిం. 4. 49

ఎండక న్నెఱుఁగడు

ఇలు దాఁటి యెఱుఁగఁడు, కష్ట మెట్టిదో తెలియఁడు.

ద్వి. వెన్నముద్దకు చూపు పెట్టినమాడ్కి-
నున్న మెత్తని మేను నొప్పెడువాఁడు
ఎన్నఁడు నెండక న్నెఱుఁగని శిశువు
కన్నుల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని.
హరిశ్చ. 2. 924

చ. వయసున బాలుఁడయ్యుఁ బరువంబగు తెల్విని బాల పెద్ద
యెంతయు గృహకృత్యవర్తనలన్ నడపించుననిచ్చలున్
సుఖోదయమున నెండక న్నెఱుఁగఁ డారయఁ జూచినఁ
గందు మేను సత్ప్రియహితవర్తనుం డితని వేఱుగ నెంచ
కుమా తలోదరీ!
తారాశ. 2. 129

ఎండకన్ను నీడకన్ను నెఱుఁగఁడు

ఎండ యెట్టిదో, నీడ యెట్టిదో యెఱుఁగఁడు.
వీథిమొగమే యెఱుఁగఁడు. (ఎట్టికష్టము నెఱుఁగఁడు.)

సీ. తే. ఎండకన్నును నీడక న్నెఱుఁగకున్న
పుట్టుభోగికి నయ్యోఁబో యిట్టి వెతలు
కడుపు దరికొనదా వీనిఁ గన్నయపుడె
యన్న యెటులోర్తురా ననుఁ గన్నతండ్రి!

సారం. 3. 87

తే. కావున రమేశుకృప నేను కడుపుచల్ల
కదల కెల్లపుడును నెండకన్ను నీడ
క న్నెఱుంగక యుంటిమి గాన నిపుడు
జగడములు పుట్ట విచ్చుట సంయమీంద్ర!

నలచ. 4. 40.

సీ. భవనంబులను వెండి పైఁడియుఁ దడఁబడ
గుఱి లేని పాడియుఁ గూడు గలిగి

క్రీడమై నెండకన్నును నీడకన్ను
నెఱుఁగకన్నలఁ దమ్ముల హితుల సుతులఁ
గూడి సుఖ మున్నవారము కోర్కు లొదవ
సత్యసల్లాప, యోహరిశ్చంద్రభూప!

హరిశ్చం. 1. 272.

తే. ఎండకన్నును నీడక న్నెఱుఁగకుండి
తనర నఱచేతియద్దంబు గనఁగ లేని
యలఘుతరరాజ్యగర్వాంధు లైనయట్టి
నరవరుల కేల వ్రతములు ధరణియందు?

రాజశే. వి. 3. 25.

ఎండకన్నను వానకన్ను నెఱుఁగక

ఎండ వాన తెలుఁగక.

లోపలికాలు బైట నిడు టెఱుఁగక.

ఆ. వచ్చి రెండకన్ను వానకన్నను నెఱుం
గని పురంధ్రులు...........

భార. ఆశ్ర. 1ఆ.

తే. ఎండకన్నను వానక న్నెఱుఁగఁబోక
పొందుగుపొత్తిళ్ళలోఁ బడి పొరలుచుండి
నిన్నమొన్నటిదాఁక...............

వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఎండ కెండి వానకుఁ దడియు

అన్నికష్టముల కోర్చి పనిచేయు.

* ఎండమూరుపంట

ఎంత మీను వచ్చి యెంత మీనును మ్రింగె

మొదటి 'ఎంత' అల్పార్థద్యోతకము; రెండ 'ఎంత' అధికార్థద్యోతకము.

ఎంత చిన్న చేఁప వచ్చి ఎంత పెద్దచేఁపను మ్రింగినది! (ఆశ్చర్యము.)

ఎంత అలుపపు జంతువు, ఎంత బలిష్ఠజంతువు ననుభవింప సమకట్టినది! సమయము వచ్చినపు డల్పజంతువే బలవత్తర మగును.

తగరు కొండమీఁదఁ దాఁకఁ గోరినదాని
నెగురు దన్ను దెలియ కింత పలికె
నెంత మీను వచ్చి యొంత మీనును మ్రింగెఁ
గాన త్రుళ్ళినెద్దె గంత మోయు.

రాధి. 3 ఆ

ంబెన్న

ఏమియురాని దంధన్న
ఓ యనిన న రాని .యెంబెన్నలదే యీనాఁ డన్నియెడల
నగ్రతాంబూలము.

ాయకి

వేగముగ, సూటిగ (మధ్య మజిలీ లేక)
ఏకాయకి నీ వింటికిం బొమ్ము.

క్కడను బ్రొద్దు పొడుచు టెఱుఁగక

ప్రొ ద్దెక్కడఁ బొడుచునదియు నెఱుఁగక.
ఇతర మెఱుఁగక, అనన్యగతితో.

. మ్రొక్కెదము సామి నీదయ
నెక్కడనుం బ్రొద్దు పొడుచు టెఱుఁగక నీవే

దిక్కెని యుండుము దాయలు
గ్రక్కతిలం గడుపుచల్ల గదలకయుండన్.

రామాభ్యు. 2. 7

ఎక్కడఁ బొడిచితే ప్రొద్దా?

ప్రొద్దెక్కడ బొడిచినదో తెలియనంతటి స్థితిలో నుండుట. అనఁగా నిర్విచారముగ, ఇతరచింత లెఱుఁగక అనుట.

శా.........మ త్తిల్లి యుష్మత్కథాబోధం బొందితి మెక్కడం బొడిచితే ప్రొద్దా యటంచున్ సుఖశ్రీధన్యస్థితి రామరాజ్యమువలెం జే ఱొమ్ముపైఁ జేర్చుచున్.

బహులా. 1. 115

ఎక్కడఁ జూచినం దాన యై

అన్నితావులఁ దానుగ నయి

వ...ఏదిక్కు జూచిన నాదిక్కననే వినంబడ నెక్కడఁ జూచినం దానయై.

మను. 4. 115

ఎగదిగ

క్రిందుమీఁదులు.
ఎగదిగ జూచుచున్నాఁడు

ఎగద్రోయు

పైకిఁ ద్రోయు
పురికొల్పు, రవులుకొల్పు అనిభావము.

ఆ ప్రొయిలోని కట్టెలు కొంచె మెగ ద్రోతువా?
సన్న సన్నగ వాఁ డిరువురఁ గలహమున కెగ ద్రోసెను.

ఎగవేయు

ఎత్తివేయు (లేదని)
ఈతఁడు నాఋణ మంతయు నెగవేసినాఁడు.

ఎడపఁ దడప

అడపా, దడపా (అపుడపుడు)

తే. ఎడపఁ దడపఁ దనూభవుం డెచట నుండుఁ
గాఁచెరాఁ డని గృహభర్త కాంత నడుగ
నింటిపడవును నాయొద్ద నిచటనుండి
యరిగెఁ జనువంగ నని భర్త కతివ మొఱఁగు.
కాశీ. 4. 85

సీ. కోణాగ్రసంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టు బోనాన నసలు కొల్పిన కన్ను
కొడుపుచేఁ దాటించు నెడపఁ దడప
క్రీడాభి. 1. 136

చ. పలికిన మాట నిల్పఁ డెడపం దడపం జెడనాడు
పం. (వేం) 1 ఆ. 43 పు.

సీ. తే. తల్లిడిఁ బాయంగ లేని సంతాపజలము
నత్తవారింటి కేగెడు హర్షజలము

గోరునెచ్చెన పాలిండ్లకొనలు దడుప
నెడపఁ దడపనఁ బయ్యెదఁ దుడిచికొనుచు.
శృం. శా. 4. 93 పే.

ఎడమడుగు

వ్యత్యాసము, విరుద్ధము

క. పొడవునఁ బ్రాయంబునఁ గడుఁ
గడిఁదిబలంబునను జూడఁగా నసదృశు నీ
కొడు కని యీతని నెంతయు
నెడమడుగుగఁ జూపఁ దెత్తె యిందఱు నగఁగాఁ.
భార. ఆది. 4. 99

క. ఎడమడుగు లేని నెచ్చెలిఁ
బాడఁగాంచుట చచ్చి మరలఁ బుట్టుట గాదే
భాగ. 10. స్కం. పూ. 202.

క. ఉడు గుడుగు మోహనాస్త్రము
విడువకు మను నెలుఁగుతోడ వేగంబున న
య్యెడ కేగుదెంచి నారసుఁ
డెడమడు గించుకయు లేక యిట్లను నాతోఁ.
భార. ఉద్యో. 4 ఆ.

(పైయుదాహరణములయం దిది నామవాచకముగఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నది. అట నట విశేషణముగఁ బ్రయోగములు గలవు.)
రూ. ఎడమడువు.

ఎడ్డ కత్తెర నాలుక బెల్లము

హృదయము కత్తెర, నాలుక బెల్లము
హృదయము తీక్ష్ణాసిధార, మాట లమృత ప్రవాహములు.
"హృదయం క్షురధారాభమ్..."
"మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృది హాలాహలమేవ తిష్ఠతి"
"విషకుంభం పయోముఖమ్"
ముచ్చగువానివిధమున.

క. విశదముఖుఁ డగుచు శాత్రవు
లకు హితు లగునట్టివారలం గని భూపా
లకుఁ డెడ్డ కత్తెరయు నా
లుక బెల్లము నై మనంబులుం గనవలయున్.
భార. శాంతి. 3. 268

ఎత్తిపొడుచు

నేర్పుగ దోషము లుద్ఘాటించి మర్మములు పగుల నాడు.

సీ. తలిదండ్రు లెఱింగినఁ దల లెత్తకుందురు
శౌరా లెఱింగిన నెత్తిపొడుచు
భాగ. 10. పూ. 978

ఎత్తువారి చేతి బిడ్డ

ఎత్తుకొనఁబడిన బిడ్డఁ డెత్తుకొనువారల చేతులం బడి యంతలంతలం బడు వాఁడేగాని యొకరిచేత నుండఁడు.

ఒకపద్ధతిన నడువక బహుముఖముల వర్తిలువాఁడు.

"ఈతఁ డెత్తువారి చేతిబిడ్డ గాని యొకతెన్నునఁ బోవు వాఁడు గాఁడు. ఇట్టివానికొలువు మిక్కిలి కష్టము."

నీతిచంద్రిక. మి. భే. పే. 47. పం. 21

ఎదురుచుక్క

'శుక్ర' తద్భవము 'చుక్క'. చుక్క (శుక్రుఁడు) ఎదురుగ నున్న అనిష్టము కలుగఁజేయు ననుట లోకసామాన్య విదితము. కాన ఈపదమునకు లక్షణయా అదే అర్థము (అనిష్టప్రదము) గ్రహింపఁబడుచున్నది.

తే. ఎలుగులకు వేరువిత్తు, దుప్పులకు గండ,
మేదులకు మిత్తి, లేళ్ళకు నెదురుచుక్క,
కాసరంబులపాలిటికంటినొప్పి
యసదు గాదుగదా భవదన్వయంబు.

శుకస. 2 ఆ. 80 పే.

సీ. మొగమోట కుడుగని పగ రాజసంబుల
యిక్కువ గురుసేవ కెదురుచుక్క

రాజశే. 2. 21

సీ. పోటుగంటులు దూఱిపోవుశూరులయిక్క
మదవద్విరోధుల కెదురుచుక్క

రాజ. 3. 7

సీ. అనఘ! క్షమాగుణం బునకుఁ బెట్టనికోట
యీామణత్రయమున కెదురుఁజుక్క.
విజ. 1. 85

ఎదురొమ్ము కుంపటి

ఎదురురొమ్మునఁ గలుగు వ్రణములలో నొకదినుసువ్రణమును 'ఎదురొమ్ముకుంపటి ?' అందురు. అది పెట్టుబాధ యింతింతనరానిది.

మిక్కిలి వేధించునది, సంతాపకారణ మయినది అనుట.

చ. పతి కెదురొమ్ముకుంపటిగఁ బొల్పడకుండని లక్ష్మి...
శ్రీనివా. 1. 74

ఎదురు పెట్టి చదరంగమాడు

రెండవవానికి రొక్కము తా నెదురుపెట్టి వానితో జూదమాడుట.

వానివలన దనకుఁ బ్రయోజనము లేకపోఁగా తానే వాని కెదురు వెట్టి కొల్లబోవుట.

లంచ మిచ్చి వీఁపు బ్రద్దలు కొట్టించుకొనినట్లు.

ఆ. ఎదురు వెట్టి వేడ్కఁ జదరంగ మాడెడు
పగిది నీకుఁ గల్గు పడుపుఁగూటి
సొమ్మొసంగి చేర రమ్మన్నఁ గైకొను
నట్టివాఁడు ముద్దుపట్టి! వినుము.
చంద్రరేఖా. 2. 61.

ఎదుగు పొదుగు

పెరుగుడు, విరుగుడు (హానివృద్ధులు)

వాఁకిట ద్రేలాడం గట్టఁబడిన కలబందకు వలె నెదుగు పొదుగు గాన్పింపదు.

ఎద్దీనె నన గొంది గట్టు మన్నట్టు

ఎద్దీనినది అన అవిచారముగ కొట్టములోఁ గట్టివేయు మన్నవిధమున.

మంచి, చెడ్డ విచారింపక ప్రవర్తించు మౌర్ఖ్యము నిది తెలుపును.

తే. పదర కధిపతి తెలియంగఁ బాడి యగునె
గాక యెద్దీనె నన గొంది గట్టుపనికి
నేపనఁగవచ్చుఁ బ్రజలకు నెల్ల యెడలఁ
దల్లి దండ్రియు నేలికాతండు గాఁడె ?

విప్రనా. 5. 40

సీ. అది న్యాయ్య మిది న్యాయ్య మని చూడ కెద్దీనె
నన గాటఁ గట్టుమం చాడు మనిరొ.

త్రిశంకుస్వర్గము అం. 2. పే.15

ఎనిమిదవ యట్టపు పారాయణము

సంహితాభాగము నందలి యట్టములలో నెనిమిదవది. తుదిది. దానిపారాయణము.

ఆఖరువ్యవహారము ఏకరువు పెట్టుట అని భావము.

ఎనుపోఁతుపై వాన

దున్నపోఁతుమీఁద వర్షము కురిసినట్లు.
మిన్ను విఱిఁగి పైఁ బడినను స్తబ్ధుఁడై యూరక నిర్లక్ష్య ముగ నుండుట.

ద్వి. సుకవాసి పనిపంద, చూపుగుల్లంబు,
మామిడిక్రింది సోమరి, మేదకుండు
భూమితుంటరి, యెనుపోఁతుపై వాన,
మొండరి, చల్లచప్పుడు, గోడచేర్పు.

ఎన్ని తలలు గలవు

సమర్థుఁడా? అనుట

సీ. తే. అకట! యీప్రాణి యవిదితాత్మకుఁడు గాన
దైవికమున మహావిపత్ప్రాప్తుఁ డయ్యె
ననుచు దయచేయవలయు నిట్టినవారి
యెదుట నిలువంగఁ గ్రోధుని కెన్నితలలు?
ప్రబోధ. 4. 27

ఎన్ని గుండియలు గలవు

సమర్థుఁడా? చాలునా? అనుట.
ఎన్ని తలలు గలవు వలె.

ఆ. నాతి యిట్లు వేఁడు న న్నాదరింపక
పోవునిన్ను నింకఁ బురుషుఁ డొకఁడు

డెవఁడు నేఁ దలంక నేరికి నెన్ని గుం
డియలు గలవు నాదు ప్రియను జేర.

కళాపూ. 6. 38

క. ఇది నా పద యిది నా నద
యిది నా పొద చేర వెఱతు రెవ్వరు నేఁ డీ
మదవతికి నెన్ని గుండెలొ
కదలక నే యున్నయునికి కార్య మెఱుంగన్.

శుక. 2 ఆ. 77 పే.

ఎల్లభాగ్యములకు నెల్ల

అన్ని భాగ్యములకుఁ బరమావధి.

సీ. తే. ఎల్లభాగ్యంబులకుఁ దాన యెల్ల యైన
కంచిఁ జూడని కన్నులు కన్ను లగునె?

విక్ర. 7. 114

ఎల్లుండి ప్రొద్దున ఏకాదశినాఁడు

ఎప్పుడూ లేదు, హుళక్కి అని భావము.

ఎవరికి వారే యమునాతీరే

ఎవరిత్రోవ వారిదే; ఒరు లెవరును సాయము రారు అనుట.

ఏండ్లు, పూండ్లు

చాలసంవత్సరములు, చాలకాలము.

క. ఆపాటులనిలయంబులు
చూపట్టెం దొంటియట్లఁ జూడరె విప్రుల్
భూపాలక! యిది మొన్నటి
వ్యాపారం బేండ్లు పూండ్లు ననవలదుసుమీ.
బసవపు. 7. 108

క. నావుడు ముట్టిన జగడం
బీవేళ నె తీర్పవేని యొండ్లం బూండ్లన్
నీ వేమి తీర్చె దనుటయు
నా వెలఁదుకఁ జూచి పలికె నాగ్రహ మెసఁగన్.
జైమి. 4. 68

తే. రాముకరుణాతిశయము వర్ణనకు రాదు
మొదలుపెట్టిన నేండ్లును బూండ్లు పట్టు
నెఱిఁగి యెఱుఁగని చింతల నెనయఁజొచ్చి
రప్పుగలి కల్ల చెల్లెంద్రు నతివమిన్న!
రామకథా. ఉత్త. ఉ. భా. 2. 109

ఉ. సొమ్ములు రాలె, నెమ్మొగము సోలె, దృగంబుఝరంబు
లెక్కె— రాఁ జెమ్మట లమ్మెయిం దొడరి చేరిన నేండ్లును
బూండ్లు నయ్యె..............
రామకథా. యుద్ధ. పూ. భా. 10. 71

క. ఆగుణమణి యొక్కని కిడు
బాగాలే చాలు బహుళపరిణయములకున్

బాగైన వఱువ లోకనివి
భోగింపఁగ నీమ కేండ్లపూండ్లకుఁ జాలుఁన్.

పాంచా. 4. ఆ

చ. వెఱవక మీ కొసస్తి నొక విన్నప మిట్టివియెల్లఁ జూచి రా
నెఱకలు గట్టుకొన్న మఱి యేండ్లను బూండ్లను బట్టు
బ్రాయపుం జిఱుతతనంబు మీమొగము సెప్పక చెప్పెడు
నద్దిరయ్య! మా కెఱుఁగఁదరంబె మీమహిమ లీర యెఱుం
గుదు రేమి చెప్పనన్.

మను. 1. 73

...వాని జననచరిత్రంబు ......మొట్టమొదటినుండి తుట్టతుదవఱకు నభివర్ణించుటకు నేండ్లను బూండ్లను బట్టు. కట్టెఁ గొట్టెఁ దెచ్చె నన్నటుల మూఁడుమాటలతో ముడివెట్టి తెల్పువాఁడను.

ధర్మజ. 34 పు. 11 పం.

ఏకు మే కగు

మెత్తగా నుండు నేకు తీక్ష్ణమైన అంచు గల మేకుగా నగు. తనకు స్వాధీనములో నుండునది మీఁదుమిక్కిలి అలవి గాని స్థితికి వచ్చు.

సీ. తే. కాన వివరించితిని మీఁదికార్య మెట్లు
చక్కఁ జేసెదొ నీయంత నిక్కలాట
మేళగాఁ జెవ్వఁ డిది మీఁదుమిక్కి లైన
దీర్పరా దేకు మే కైన దేవదేవ!

వెంకటే. 2. 21.

ఏ కయి వచ్చి మే కయి బిగియు

ఏకు మే కగు

(పాదుకొని బలవంత మగు)

ఏకులకు వాడి వెట్టు

అల్పమైనదాని నధికముగ జేసి నొవ్వుట

మిక్కిలి మెత్తనై గాలి కెగరిపోవు దూదియేకులకు తీక్ష్ణమైన అంచు గలిగించి క్షురముల వలెఁ జేయు.

ఉ. నాకు లభీకదానవగణాంబులతో సరిపోలువారె వీఁ
డేకుల వాఁడి వెట్టు దనయెన్నను దాను నిటుండి వీనిము
న్నేకతమంత మజ్జమునియింటికి నంచుఁ గకుత్స్థుఁ డాఁకి
రా లోకము లగ్గి సల్ల నెటులో యట నెవ్వరో యంటి
నేనియుఁ.

కకుత్స్థ. 5. 45

ఆ. ముక్కుపచ్చ లార కెక్కి చకోరంపు
నిసువు మెసవు కరము నిశిత మవుచు
నేకు వాడి చేసి యిపు డేల పలికెదు
వీనివిధముఁ జెలియ! వినుము తెలియ.

చంద్రాం. 5. 86

ఏటఁ బెంచువానిఁ బూటఁ బెంచు

సంవత్సరములోఁ బెంచనగువాని నొకపూటలోఁ బెంచు. మిక్కిలి గారాబముతోఁ బెంచుట యనుట.

ఆ. ఇట్లు తల్లిదండ్రు లెంతయు గారాన
  నేటఁ బెంచువానిఁ బూటఁ బెంచి......

సారం. 1. 52

సీ. తే. ......యిటు తొమ్మిది నెలలు కడుపు మోఁచి
  మంచిలగ్నంబునను నిన్ను గాంచి నామ
  కరణ మొనరించి సంతోషకలిత నగుచు
  నేటఁ బెంచినదాననిం బూటఁ బెంచి.

ప్రబంధ. 6. 45

ఏటావలిగిలిగింతలు

ఏటి కీదరి నున్నవారి కావరివారితో గిలిగింతలు.
అసంప్రాప్యములు, అలభ్యములు అని భావము.

క. కలువలు కిలకిల నవ్వెన్
  దాలిమల సెలయేటియవలి తుహినాంశుకరం
  బులు గని యిప్పు డేటావలి
  గిలిగింత లటంచు వానికిన్ సరిబాఁకెన్.

సారం. 2.161

సీ. అతనిబింబాధరం బాదనిమ్రానిపం
  డని విచారించె మదాలసాఖ్య
  యతనిచేసోఁకు సయ్యాట లేటావలి
  గిలిగింత లని వితర్కించె రంభ

కవిరా. 3. ఆ

క...... యేటావలిగిలిగింతలు
సూటిగ మిముఁబోలు ఘనుల శుభదర్శనముల్
వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఏటికోళ్ళు

నమస్కారములు

వ. అని ప్రార్థించుచు దైవంబుల కేటికోళ్ళు నిరూపించుచును...
భార. ద్రో. 2. 347

ఉ. కిమ్మనసీరు వృత్రరిపుశక్రుంలసపండితుఁ డా నిలింపవర్గమ్ముల
యేటికోళ్ళు గొను...........
వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఏటిదరిమ్రాను

ఏటిదరి నున్న మ్రాను బలిష్ఠమే యైనను యేటినీటి యొరపిడిచే వేళ్ళ సందియున్న మన్ను కోసుకొని పోనుపోను బలము లేక క్రమక్రమముగ నీటిలోని కొరిగి తుద కందీ పూర్తిగఁ బడిపోవును.

క్రమముగ తఱిఁగి నశించున దని భావము.

క. నామాట లెల్ల నయ్యెడ
శ్యామా! చెవుకునకుఁ బట్టు శంఖము లయ్యెన్
నీమగనిరాజ్యవిభవ
ద్ధామము దలపోయ నేటిదరిమ్రా నయ్యెన్.
నలచ. 5. 142.

ఏట్రింతరాయబారము

(ఏట్రింత = భారద్వాజపక్షి)
ఏనుఁగుమైథునమునకు ఏట్రింతరాయబారమూ అని సామెత.
మహాద్వ్యాపారమునకు అల్పుల సందేశము.

ఏడాకు లెక్కువ చదువు

మిక్కిలి అతిశయించు, (నేర్చు)

సీ. ఏరాజు వితరణస్మృతిలోనఁ గర్ణున
కవల నేడాకు లెక్కువ పఠించె
శ్రీనివా. 2. 41

ఏడులు, పూడులు

చాలకాలము (ఏండ్లు, పూండ్లు)

క. మరవక యేఁడులు పూఁడులు
గొాటికిన నాయొడలు మృదు వగునె నీ కేలా?
వెరవిడిచందము పుట్టెఁ
దరి దీనికి వెరవుఁ జెప్పెదఁ విను మర్థిఁ.
పంచ. (వేం) 4. 196 పు.

ఏడుకట్లసవారీ

పాడె, నరవాహనం
దీనినే చమత్కారముగ — అనంతశయనం — అనిలోకమున
గాథుదర్థు.

ఏతులఁ బోవు

నిక్కు, గర్వించు

ఉ. చేతులు ద్రిప్పుచుం బ్రభులచెంతల నూరక మర్వసీతురై
యేతులఁ బోవుచుం దిరుగు నిప్పటి మంత్రులు తంత్రు
లిందఱుఁ గా భూతలకల్పవృక్షముఁ బ్రభూతగుణాఢ్యుని సర్వ
లోకవిఖ్యాతు వినీతు వేదగిరిఁ గాతరచిత్తులు పోలనేర్తురే?
పాండు. 1. 73

ఏఁదుపల్లువోలె

ఏదుపల్లు = అడవిపందికోఱ
వాఁడిగా, భంగము లేకుండ ననుట.

తే. మఱియు దానవసైన్యంబు మాఱు లేక
యొప్పి తప్పిన నిర్జనయోధవరులఁ
దోలి తొప్పర వెట్ట నింద్రుండు నిలిచెఁ
బవరమున నొక్కరుఁడు నేఁదుపల్లు వోలె.
నిర్వ. రా. 5. 88

ఏనాఁటి కేపాప మెఱుఁగని

ఏనాఁ డెట్టి దోసము నెఱుఁగని.

సీ. ఏనాఁటి కేపాప మెఱుఁగని కన్నుల
కిసిరెఁ గాటుక రేఖ లేపు గులుక.
హంస. 3. 75

ఏనుఁగు తిన్న వెలగపండు

ఏనుఁగు వెలగకాయ లాపాటన మ్రింగివేయును. కడుపు లోనికి బోయిన వెనుక ఆకాయలలోనిగుజ్జు కాయ ఆకార మేమియు చెడక యున్న దున్నట్లుండఁగనే లోనిది లో హరించిపోవును. అట్లెట్లు హరించిపోవునో దైవమే యెఱుఁగునుగాని మఱెవరు నెఱుఁగ నేరరు.

లో నేమియు లేనిది.

లోపల లొటారం, పైన బొటారం.

తే. మదమునను గడ్డునకుఁ బెట్టి మూతిజిడ్డు
మోమునను మేనఁ జమరి యమ్ముదితయకుఁ-
గలయ నిమిరి యేనుఁగు దిన్న వెలగపండు
నాఁగ నొప్పు గృష్ణుంబు సాత్రమునయనుఁ డగుచు.
హరివం. (పూ. భా.) 5. ఆ. 122. పే.

తే. చిన్నబోయిన మోమునఁ జేర వచ్చి
దివిజపురియెల్ల నేనుఁగు దిన్న వెలగ
పంటివలె రిత్త యగుచు నప్పటికి నున్నఁ
గాంచి యతఁ డుండె నిజుపేదకరణి నంత.
దశావ. కూర్మ. 48. పే.

మ. జగదాశ్చర్యకరప్రభావ మగు నీ సర్వజ్ఞవిఖ్యాతి యే
నుఁగు దిన్నట్టి వెలంగకాయగతి నొందుఁ లోన లోపై
బయల్ సొగసై యుండెడిదో విశుద్ధతరమో చూడఁగ

నాత్రోఁమతక్ సొగసా లాడెదవే నవేందుకుసుమస్తోత్వ్య
జూటాంతికా !

నిరం. 3. 8.

క. అని విప్రవర్యుఁ డాత్మభ
వనమునఁ గలభూషణములు వస్త్రచయంబుల్
ధనములు రత్నము లారసి
కన నేనుఁగు దిన్న వెలగకాయవిధమునన్.

సానందో. 5. 79.

క. సిరి దా వచ్చిన వచ్చును
సరభసముగ నారికేళసలిలముభంగిన్
సిరి దాఁ బోయినఁ బోవును
గరి మ్రింగిన వెలగపండుకరణిని సుమతీ!

సుమతీశ.

ఏనుఁగుమీఁది సున్నము

ఏనుఁగుపై నున్న సున్నము మానవుని కందుట దుర్ఘటము
గదా. అలభ్య మనుట.

సీ. అతనిబింబాధరం బందని మ్రానిపం
డని విచారించె మదాలసాఖ్య
యతనిచేసోఁకుసయ్యాట లేటావలి
గిలిగింత లని వితర్కించె రంభ

యతనితాంబూలగంధాస్యాప్తి యేనుఁగు
మీఁది సున్నం బని మేన నెంచె
నతనికృపారసామృతవృష్టి పెదగంగ
యుదక మంచు ఘృతాచి మదిఁ దలంచె.
కవిరా. 3 ఆ.

ఏనుఁగుపాడి

ఏనుఁగునకుఁ బాడి శూన్యముగదా.
శూన్య మనుట.
ఒకవేళ నేనుఁగునకు బాడి వచ్చిన నంతుండునా?
అంతు లేని దనుట.

సీ. ఏనుంగునకుఁ బాడి యిట్లున్ని యేనియుఁ
గష్టముల్ వడి రాక గలదు గాక
కుమార 6. 867

ఉ. ఆనతి యిచ్చెనా యది శిలాక్షర; మెవ్వనినేని మెచ్చెనా,
వానిఁ గృతార్థు జేయుఁ; బగవాఁ డయినన్ శరణంబు జొ
చ్చెనా, యానరు నేర మెంచక తనంతటివాని నొనర్చు; ని
చ్చెనా, యేనుఁగుబాడి యీడు గలదే రఘునాథనృపాల
మౌళికిన్.

విజ. 1. 54

ఏనుఁగుగవ్వ మీటినట్లు

గవ్వలలోఁ బెద్దరకపు గవ్వను ఏనుఁగుగవ్వ అందురు. ఒకపాటి మీటున కది కదలదు. పూన్కితో నెట్టవలసి యుండును.

అట్లు—కదలక యున్నయునికిన యుండుట.

ద్వి. పసిఁడిఁ దె మ్మనుచు నేఁ బలుమాఱు వేఁడ
మిసుక వేనుఁగుగవ్వ మీటినయట్లు
చదువు నంతర మాయె జాలు నీజాగు
తుద లేదు పీనుఁగుతోఁడిజాగరము

హరిశ్చ. ఉ. భా. 161. పే. 166

ఏనుఁగుబల్లు వట్టి చూతురె ?

ఏనుఁగుదంతమును పట్టుకొని చూడఁగలరా ?
గొప్పవానిదుండగముల నెన్నఁగలవా రుందురా ?

చ. పురుషుఁడు పాపకర్ముఁ డనఁ బోలదు కాంతయొకాని కాంత
కుం బురుషుఁడు కీడు చేసినను భూషణ మేనుఁగుఁ బల్లు
వట్టి చూతురె మగవాఁడు చేసె నని తొయ్యలియుం
దురితంబు చేసినం బరమపతివ్రతాచరణభంగము గాదె
నరేంద్రశేఖరా !

విక్ర. 7. 174

ఏనుఁగుకొమ్మ

ఒకరకపు శాలిధాన్యము.

ఉ. ఇంచిన వేడ్క తోడ నను నేసుఁగుకొమ్ముల చాదిఱొమ్మునం
బెంచిన తల్లిదండ్రులకుఁ బ్రేముడి నాయెడఁ బాయకుండను..
విక్ర. 7. 106.

సీ. ఏనుంగుకొమ్ము కాశేరికిఁ జేటాకు
విలికెలమ్ములు సెల్లు వెండసీటి
హంస. 5. 161

ఉ. సన్నుతరూపవైభవము శాశ్వతకాంతియు భోగభాగ్య మ
త్యున్నతశౌర్యరేఖయు సముజ్జ్వలతేజము నాఁడునాఁటికిన్
వన్నె దలిర్పఁగా ధరణివల్లభసూనుఁడు బంధుకోటిలో
నెన్నిక మీఱుచుం బెరిగె నేనికకొమ్మున చాదిఱొమ్మునన్.
రుక్మాం. 1. 148

సీ. ఇప్పుడీరాజనా లేనుంగుకొమ్ములు
మల్లెశ్రీగంధులు మదనగంధులు
హంస. 4 ఆ.

ఏనుఁగులకొమ్ములు వచ్చినట్లు

ఏనుఁగులకు కొమ్ములు కూడ వచ్చిన నింక నసాధ్య మే మున్నది?

చ. ఎనసి మనంబునందు సతికిం బతికిన్ వల పంకురించినన్
గొనకొని ధాత్రి నేనుఁగుల కొమ్ములు వచ్చినయట్లు లింక
నిప్పనికిఁ బ్రసూనసాయకుఁడె పైతరు వేమన సీక వీనిఁ
జెందిన వలరాచవెట్టితరితీపులచేఁ దల కెక్కఁజేసెదన్.
వైజ. 3. 10

ఏనుఁగు దాహము

ఏనుఁగునకు గలుగు దాహము సామాన్యముగఁ దీఱదు. దానికాహుతి సుమా రొక చెఱువునీరు కావలయును. అట్లే తీఱని దాహ మనుట.
అత్యాశ అని భావము.

ఏనుఁగునకు సిళ్ళు చూపినట్లు

మేకలు, దున్నపోతులు మున్నగువానిని దేవతాబలికై కొంపోవునపుడు ఒకరకపుజెండాలు గొంపోవుదురు. ఆ జెండాలకు, సిళ్ళు అని పేరు. అవి చూడఁగనే బలికేర్ప రుపఁబడిన జంతువులు కలవరపడి అల్లకల్లోలము చేయు చుండును. అట్టిచో నవి యేనుఁగులకుఁ జూపిన నవి కల వరపడి బెదరి జనమును నేలమట్టము చేయుచు వారి కల విగాక పోవును.

తే. అపుడు రాధేయుఁ డిమ్మోయి నను జు పాటుఁ
జూచి యేనుంగునకు సిళ్ళు సూపినట్లు
గవిసి హయముల మత్స్యభూకాంతుతనయు
నేసి పండ్రెండు శరముల నేసె నరుని.

భార. విరా. 5. 84

క. కనుఁగొని సాత్యకి యేనుం
గునకు సిడులు సూపినట్లు కోపంబున భీ
ష్మునిమీఁదఁ గవిసి యుజ్జ్వల
సునిశితభల్లంబు లేసె సురలు నుతింపన్.

భార. భీష్మ. 2. 297

మ. హిమవత్పాదవనాంత కేలిరతిమై నేపారి కోపారుణ
క్రమనేత్రాంచలమై ప్రభూతమద రేఖంబైన గంధద్విపేం
ద్రము డాయం జని సిల్కు చూపుట సుమీ ధర్మాత్ము న
త్యుగ్రవిక్రముఁ గాంతేయు వరిష్ఠు నీవు దోడరంగాఁ జూచు
టూహింపఁగన్.

భార. ఆర. 6. ఆ.

ఏ నెక్కడ! తా నెక్కడ!

నే నెక్కడ! త నెక్కడ!
మా యిరువిరిలోఁ జాల యంతరము గల దనుట.

క. ఏ నెక్కడ! తా నెక్కడ!
ఏ నెక్కడునట్టి పట్టపేనుఁగు నడుగన్...

ఐరావతచరిత్ర.

ఏ నెక్కడ! నీ వెక్కడ!

మనయిరువురికి నరకమునకు దేవలోకమునకు నున్నంత యంతర
మున్న దనుట.

క. ఏ నెక్కడ! నీ వెక్కడ!
మానవసామాన్యుఁ డనుచు మదమున నెఱుఁగం
గా నేరక ననుఁ బోదివెదు
హీనమతిం ద్రోలఁగి యఘగు మెందులకైనన్.

హరి. 3. 99

ఏనోరు పెట్టుకొని మాటలాడుదము ?

ము న్నొకరకముగ నాడిన మాట పాటిదప్పి మఱొకపద్ధతికి నుత్తరకాలమున నొకపుడు రావలసివచ్చినపుడును, సిగ్గు మాలినపని యేదేని జరిగియుండి మఱల మాటాడఁబోవు నపుడును కలుగు సిగ్గు, అభిమానము నిది తెలుపును.

వ... ఇంతలేసి సంసారచ్ఛేదంబులు మనయూరిపుణ్యాత్ముల వలననేకదా యయ్యె నింక నేనోరు పెట్టుకొని మాట లాడుద మనువారును..........

ఉ. రా. 6. 343

ఏనోరు పెట్టుక పిలుతు?

పై 'ఏనోరు పెట్టుక మాటలాడుదుము' వలెనే అనువు కానట్లు ప్రవర్తించి మఱల నెట్లు వానితో మాటలాడఁ గలను, పిలుతును అని సిగ్గిలుట.

తన యవిశ్వస్తత్వమునకు, అవినీతికి సిగ్గిలుట.

ద్వి. ఏనోరు పెట్టుక యిఁక వారిఁ బిలుతు
నానేర మింతన నావశ మగునె?

ప్రభులిం. 23. 176 పు.

ఏపనికిని బొడ్డు వంపకుండు.

ఏపనికిని నడుము వంచి పూనకుండు.
నడుము వంచి ఏపనియుఁ జేయకపోవు.

ఉ. ముందటిభంగి గాదు, కడు మూర్ఖతనంబులు, పెద్దయింటిలో
నిందఱియోజయుం జెఱుచు, నేపని కైనను బొడ్డు వంప లే
దందుకుఁదోఁడు చీమ చిటుకన్నను వాదుకు వచ్చుచుండు నీ
సుందరిలాగు లేవలనఁ జూచిన లెస్సలు గావు తమ్ముఁడా!
భోజ. 6. 142.

ఏపోకలఁ బోయినఁ బోనిమ్ము

ఏనడక నడచినను నడువనిమ్ము.
ఎట్లు ప్రవర్తించిన నేమి? యనుట.

క. నాకంటెఁ దాను ఘనుఁడే
యాకొలఁదియు బయలు సేయునంతకు నే యే
పోకలఁ బోయినఁ బోని
మ్మాకరణిం జుణిగిపోవ నిత్తునె వీనిన్ ?
కళాపూ. 2. 80

ఏ మొగమున జూతును ?

ఏనోరు పెట్టుక పిలుతు మున్నగువానితీరునఁ గొఱగామిం
బ్రవర్తిలి యిఁక వాని నేమొగమునఁ జూడఁ గలనని తన
కించుఁ దనమునకుఁ దానే సిగ్గువడుట.

సీ. అదె వచ్చె నిదె వచ్చె నని నా కెదురు చూచు
నీశు నీక్షింతు నే నేమొగమున
కాశీ. 5. 324

25082

ఏయూరి కేత్రోవ ?

ఏయూరో, ఏత్రోవయో ? ఆ యూరు తెలియదు; దానికిఁ ద్రోవ తెలియదు.

ఏదియుఁ దెలియ దనుట; ఏది ఎ ట్లానో అనుట; వా రెవరో పీ రెవరో; ఒకదాని కొకటి సంబంధములేదనుట.

మ. అనఘాత్మ్మల్ మును పెక్కు-భంగుల ధనం బార్జించి పా తాళమం దెనయం బాతుదు రూర్ధ్వలోకముల కంచేయూరి కేత్రోవరా యని మా కేసన కేశవేశుగుడిపై నాచంద్ర తారంబుగా నిసతుల్యంబగు హేమకుంభశిఖరం బెత్తించె నత్యున్నతిన్.

పద్మపు. 1. 41

మ. వనితా! నీసతితోడఁ గూడవలతేన్ వా రేల? పీ రేల? నీ కనిన న్నాయనిరుద్ధుఁ డున్నయెడ కెట్లైనన్ వెలా ర్తేనిఁ బోయిసి నాతండు కులాభిమానఘనుఁడై యేయూరి కేత్రోవ యంచనుమానించినఁ ద్రోపసంగొలవిఁ జేయం జూచెదే క్రమ్మఱన్.

ఉ. హరి. 5. 160

క. తరుణీసంగమ మెక్క-డ?
యిర వగు యోగదశ యెక్క- డేయూరికి నే
తెరువు జితేంద్రియుఁ డగు దు
శ్చరితునియోగంబు దంభసంజ్ఞమ కాదే ?

హరివంశ. పూ. 40. పే. 90

...రసమో, విరసమో; పాత్రపోషణమో, శోషణమో, ఏయూరి క్షేత్రోవయో, కవులకు తెలియదు; ప్రేక్షకులకు తెలియదు...

కవిమాయ.(భూమిక) పే. ii

సీ. ఏను తత్వంబులు నెఱుఁగనివారికి
నెఱుకకు నేయూరి కేది తెరువు
పాండు. 4. ఆ. 278.

ఏయెండ కా గొడుగు పట్టు

ఎట్టి యెండ కట్టిదే గొడుగు పట్టు.
'ఎప్పటి కెయ్యది ప్రస్తుత మప్పటి కా మాటలాడి' అను పద్ధతిని వర్తించు.

మ. కుడువం జొచ్చును బ్రాహ్మణార్థములు బెకుఁ—ల్ రాజ
కీయార్థముల్ నడుపం జూచును యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ధరన్
నానోచ్చనీచంబులన్ దెస లేక న్నటియించుఁ గాలము
కాలందిం బోవు నేయెండ కా గొడుగుం బట్టు ధనార్జనంబు
నకు నెగ్గున్ బ్రొుగ్గు త గ్గేమనున్.
తెలుఁగునాడు. పే. 41.

ఏళ్ళు కోళ్ళు ఏక మగు

ఏళ్ళు అన నదులు. కొద్దిపాటి కాలువలుగ నుండి అట నట నుండువాటిని కోళ్ళు అందురు. చాలలోతగు

నదులు, సామాన్యపుకోళ్ళు అన్నియు వెల్లువలుగఁ బాఱు జలమునఁ బొంగి ఏకమట్టమునకు వచ్చు.

స్థల మంతయు నేకజలమయ మగు.

ఐదు పదిసేయు

చేతులు జోడించుకొను; వెనుకడుగు వైచు.

తే. అయిదు పది చేసె నన ముందరడుగు వెనుక
బెట్టె ననుటకుఁ బేరుగా వెలయుచుండు.
ఆంధ్రభాషా. 3. 105

చ. అతులితధైర్యశౌర్యమహిమాద్భుతసాహసులై మహా
గ్రతా ప్రతతనిశాతనిష్కృపకృపాణవిదారితదేహులై రణ
క్షితిఁ బడి వత్తురైదు పదిసేయక నాకయి యిట్టి నన్ను నీ
వితురులఁబోలెఁ గైకొనక యేఁచెదవకటా పాండునందనా!
హరవి. 7. 131

సీ. తే. ఐదు పదిసేయ నేరఁ డాహవముఖమున.
శృం. శా. 1. 14 వే.

వ...కలంగక తిరుగుడు వడక యైదు పదిసేయక బీరంబులు
సెడక బీరువోక యోడక.........
ప్రబంధరా. 788

చ. ఉరవడిఁ బోరికై కవచ మొల్లరు మంత్రములందుఁ దకటా
సుస్థిరనిజభక్తినైదు పదిసేయరు దత్తినఁ దక్కు మంటికై

పౌరల రథీశుఁ డీక మలబుద్ధి ఖళూరికఁ దక్క వజ్రదోః
పరిఘవశీకృతాన్యనరపాలకు లప్పురి రాకుమారకుల్.

ఆము. 2. 25

ఉ. పుట్టిననాటనుండియును బుణ్యులు సత్ఫల మొంపు నంతకున్
బట్టినకార్య మీశ్వరుఁడు పట్టిన నీని దృఢప్రతిజ్ఞ లే
పట్టున ధర్మముల్ విడనిప్రాజ్ఞుల తద్జ్ఞులపాలి వేలుపుం
జెట్టులు, పౌర నైదు పదిసేయని శూరులు వీటిరాసుతుల్.

పాండు. 1. 110

తే. నవసమాగమవేళ నయ్యవసరమున
నువిదలజ్జాభరంబున కోహటించి
యైదు పదిసేసె వలరాజు నంతవాఁడు
నరయ నెవ్వానిసొమ్ము జయాపజయములు.

నైష. 7. 168.

సీ. తే. ...ఐదు పదిసేయు కుత్సాహి యైన యాప్త
బలము నేలఁగవలయు భూపాలునకు

శృం. శా. 4. 105 వే.

ఐదుపది సేయక

నమస్కరింపక, వెనుకంజవేయక.

చ. ప్రిదిఃలని శౌర్యసంపదలఁ బెట్టిన దండలు ద్రివ్వకే కడుం
గదుముచు హుంకరించుచును గైదువుఁ బావుచు నట్ల
యిట్లయం,చదె యిదె యంచుఁ దప్పుకొను మంచుఁ దగున్

బళి యంచు నెందు గన్‌, జెదరుట లేక మైదు పదిసేయక
పోరిరి పేరువాఱుచున్.

కళాపూ. 8. 100.

ఐపు అజ

అడపాడ

వాఁడు ఐపు, అజ లేకుండ పోయినాఁడు.

ఐసరుబొజ్జ

పెరవానిమాటల కుబ్బిపోవుటయందలి అనుభావమునఁ
బ్రయోగింపఁబడు నూఁతపదము.

ఉ. కాంతలమాట నమ్మికొని కంతునికిం గడు లోకువై తదీ
యాంతరభావముల్ దెలియ కైసరుబొజ్జ యటంచు నుబ్బు
చుం బ్రెంత వివేకులైన మది నీవిషయంబు పరీక్ష సేయఁగా
నెంతయు బుద్ధి నమ్మికొని యేటను బడ్డ విధంబు కాదొకో.

శ్రవణా. 3. 75.

ఒకఁడు పోయినత్రోవ వేఱొకఁడు పోక

అందఱు అన్ని త్రోవలకయి

చెల్లాచెదరయి

సీ. తే. తిరిగిచూచుచు దల్లిగ దీసికొనుచు
దగలు దొట్టి యథాయథ లగుచు విఱిగి
యొకఁడు వోయిన త్రోవ వే ఱొకఁడు పోక
చెట్టొకఁడు గాఁగఁ బఱచిరి చెంచు లపుడు.

మను. 4. 103

ఒకఁడు చనిన తెరువున వేఱొకఁడు చనక

చెల్లాచెదరై యొకరిగతి మఱొక రెఱుంగక.

వ. ......బృందారకబృందంబులు డెందంబుల నమందంబులగు భయంబులం బొంది వికలతం బెగడు గుడుచుచు, నొక్కరుండు చనిన తెరవున గదిసి వేఱొక్కరుండు చనక నలుదిక్కులకుం బఱవం దొడఁగిరి.

హరి. 1-183.

ఒకకుత్తికై యుండు

ఒకటిగఁ గలసిమెలసి యుండు

క. ఒకకుత్తికై యుండెడి మీ
రకటా చెలిమెడల నింత యతిసాహసమా
పికమా, శుకమా, యిఁక మా
నక మాసుకుమారగాత్రి నాయమె యేఁచక.

అని. 3. 35

ఒకటికిఁ బదాఱు కల్పించు

లేని పోనికల్ల అల్లిక లల్లి నేరము లారోపించిచెప్పు.

సీ. తే. తగునె యకట బుధనుతోదారగుణావి
రాజి సన్మార్గవర్తనఁ దేజరిల్లు
పరమసాధువు సారంగధరునిమీఁద
నొకటికిఁ బదాఱు కల్పించి తొలఁతాంగి!

సారం. 3. 47

'కొంచె మున్న గంపంత చేయు' అన్నట్లు.

ఒకఁ డొకని మొగంబు గానక చను

ఎవరికి వారుగ చెదరి పాఱు.

క. వికలగతి నున్న రాక్షసు
లొకఁ డొకని మొగంబు గాన కూరక చనిరి.........
ఉ. హ. 4. 270

ఒకగుడ్డు మునికిఁబోయిన నేమి?

పది గ్రుడ్లలో నొకగ్రుడ్డు అవిసిబోయిన నేమి నష్టము?

క. కులమునకు గొప్ప గుద్దలి
ఖలుఁడు కులాంగారకంబు కష్టుఁడు వీనిం
బొలియింపుఁడు ఘనశస్త్రం
బుల వెస నొక గుడ్డు మునికిఁబో నేమి యగున్ ?
నృసిం. 4. 25.

ఒకచంటఁ బాలు నొకచంట నెత్తురు గురియు

ఒకరిం జూచినఁ బ్రేమ, మరియొకరిం జూచిన గోపము కలుగుట.

క. కరుణయుఁ గోపముఁ గనుఁగవ
నొరయఁగ నొకచంటఁ బాలు నొకచంటను నె
త్తురు గురియుగతి జనార్దను
ధరణీశసుతద్వయంబుఁ దప్పక చూచెన్.
ఉ. హ. 4. 59

ఒక కొలికికి వచ్చు

ఒక పరిణామమునకు వచ్చు.

క. జలచరములు తలచూపక
కలవరపాటునఁ జెలంగు గన్నుల సమత౯
జలరుహదళములు చిలుకల
కొలికిం గనుఁగొన్న నొక్క కొలికికి వచ్చె౯.

విప్రనా. 2. 44

ఒక్క కుత్తుక యగు

ఒకటే కుత్తుకయగు, కలసిమెలసియుండు.

ఉ. ...కొమరు సెట్టియు బోటియు నొక్క-కుత్తుకై...

బసవపు. 4. 156

ఒక్క కుత్తుకై యుండు

ఒక్కటిగ భేదభావము లేక కలసిమెలసి యుండు.

తే. అందునది భూతి తొలుత నీ యనుఁగుభార్య
యందుకొనువాఁడ వీవు ననంతరమున
నాలు మగఁడును నొకకుత్తు కైనఁ గాక
యిట్టి ధర్మంబు మిన్నక యేల కలుగు ?

హరవి. 2. 60

ద్వి. చిలుకలు పిల్లులు చెరలాట లాడు
చిలువలును నెమళ్ళు చేరిక నుండు
తక్కిన జంతుసంతానంబు నట్ల
యొక్క కుత్తుకయు నై యుండు నాత్రోవ.

ప్రభులిం. 20. 154 పు.

ప. ...సదాశివుం డుమాదేవితోడ నొక్కకుత్తికగా మను చున్నవాఁడు.

పరిబోధ 5. 42

ఒక్కగరిడిలోఁ జేసిన సాము

ఒక్క గరిడిలో సాము నేర్చుకొనినవా రొక రొకరి శక్తి సామర్థ్యములు మెలకువలు నెఱిఁగియే యుందురుకదా. అట్లే—ఒకరి నొక రెఱింగియె యున్నవార లని భావము. మన మొక్క గరిడిఁ జేసిన సామెకద.

చంద్రభాను.

సీ. గుట్టెఱుంగు ది దేల గురులతో గుటగుటల్
బిగియక చనఁగదే బిసరుహాక్షి
కుసిగుంపు లిడ కేగు కొన్నయంగడిలోన
మాఱుబేరము లేలె మంజువాణి
తరితీపు లిఁక నేల తల్లిపుట్టిలు మేన
మామకుడాఁగునే మచ్చెకంటి
యొడుగుసేఁత లివేల పద యదే మన మొక్క
గరిడి సేసిన సామె కదె లతాంగి

రాజ టన్నను జెలి వలరాజటన్నఁ
జెల్లరే యుల్ల మెఱియించు వెల్లఁదనముఁ
దల్లడంబున దడబాటుఁ దత్తరంబు
నెప్పగిది విచ్చె వచ్చె సి గ్గెటుల ననుచు.

చంద్రాం. 6. 135

ఒక్కకోడికూయుపల్లె

ఒకేకోడి కూయుచుండు కుగ్రామము.

చాల చిన్నయూరు అనుట.

క. తిరునాళ్ళను దేరులు నన
వరతంబును సంగరంగవైభవములునుం
దిర మగును దేవళంబులఁ
బరఁగఁగ నొక కోడి గూయు పల్లియ నైనన్
విప్రనా. 1. 60

ఒజ్జలబంతి

అక్షరములను ఒరవడి వ్రాయుటలో తొల్దొల్త నేర్పరుపఁబడు మేలుబంతి.

ఆదర్శము అనుట.

సీ. తనకులాచారవర్తన వైష్ణవాచార
పర్యాయముల కొజ్జబంతి గాఁగ.
పాండు. 1. 20

ఒజ్జలపుచ్చకాయ

ఒక గురువు స్థూలతమములవు దనయండములను అంగవస్త్రముచేఁ గప్పికొని కూర్చుండి శిష్యునకుఁ జదువు చెప్పుచుండెను. అంతలో నొక వైదేశికుఁ డయ్యెడకేతెంచి యద్దానిం జూచి శిష్యునితో నిదేమని ప్రశ్నించెను. ఆతఁడు కొంచె మాలోచించి 'అది పుచ్చకాయ లెండి' అనెను. అంత నాతఁడు "ఔనౌను, గురువుగారిది

కావున పుచ్చకాయయే" అనుచుఁ దనత్రోవన పోయెను.
పెద్దవారినలుసులను గప్పిపుచ్చుట.

చ. వయసునఁ గంటె కిం పయినవాని రమించుట ధర్మ మింతి క
ట్లయె మగవాఁడు చక్కనిమిటారికిఁ దక్క రమింపఁగా
వలెన్ నయ మిది న్యాయశాస్త్రముల నమ్మకు మొజ్జల
పుచ్చకాయయా, నయవిదుఁ డా గురుండు మదనత్వర
నగ్రజుభార్యఁ గూడఁడే.

దశావ. రామా. 218 పే.

శా. ఓహోహో పురుహూతుఁ డెంతటి గృహస్థో యిట్లు దాఁ
బల్కన్ నీయూహాపోహము లెందుఁ బోయెనో కా ప్రత్యూ
షంబునం గోడియై మోహోద్వృత్తి నహల్యఁ గూడు
నెడలన్ బోధింప నే నొల్ల నిట్లాహా యొజ్జలపుచ్చకాయ
వితమౌరా వేయు నిం కేటికిన్. తారా. 4. 181

చ. విలసిలపేచికాయతరవిప్రతిబింబమిషంబునన్ మహాజలనిధి
లక్ష్మి పార్శ్వ శయ చక్రిపయిం జెయి చాచి యొప్పు
సంధ్యలఁ బురలక్ష్మి ధర్మవిధు లన్నియునొజ్జలపుచ్చకాయ
గావలయు విడండతండురసవత్సరిఖామిష బాహుబంధముల్.

కళాపూ. 1. 113

శా. ....చని తా రూరూరు విప్రపురుషుల్
ద్రోహం బెద్దియొ యంటగట్టి వెలి నీరోధింత్రు కాల్వెట్ట మ
మ్మాహా! యొజ్జలపుచ్చకాయవితమౌరా వీరిచారిత్రముల్

వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఒట్టిగొడ్డు తాకట్టు

నిరుపయోగకరమైనదని భావము.

ఉ. పట్టుపగళ్ళు రేలిచటఁ బాయకయుంటివి మంచివాఁడవే
చుట్టము వచ్చునట్లు నినుఁ జూచిన నీగొడవేల కట్టుకో
బట్టయినట్లొ కూరకొక పాతిక కాసులొ యొట్టిగొడ్డు తా
కట్టని తాడనాస్పదకృకాటికి చేటిక కన్నుగీటినన్.

బహులా. 5 ఆ. 90 పే.

ఒడలు దాచు

ప్రాలుమాలు

శా. బాహాస్తంభవిజృంభమాణబలసంభక్తిక్రి జూప వి
ద్యాహంకారపరాక్రమక్రమణదక్షారాతికిన్ ఖ్యాతికై
యాహా! నేఁ డిదె కేల విల్లుగొని లక్ష్యం బేసి పాంచాలిఁ
గొన్ బాహూత్పన్నన కిట్టిచో నొడలు డాఁపం జెల్ల
దోకింతయున్.

పాంచా. 2. ఆ.

సీ. నేఁ జేతఁ బనివట్టితేఁ జూచి ముందుగాఁ
దా నందుకొను నొడల్ దాఁచుకొనదు.

వైజ.

ఒడలు ఓడగు

శరీరము గుల్లయగు

సీ. గుటి తప్పిపోవు ముందటికి విచారము లేక
సావడి కుఱ్ఱఁగు మత్సరము పుట్టు
నగరివారు హసింతు రగ స్వాను చిన్న పె
ద్దలకుఁ జూలిన తలిదండ్రులు లోర్వ
రింటికి సేగి యగా నెవరు మెచ్చరు లేని
గర్వంబు గొట్టుఁ జేకాను నల్లు
నాడ లోకువ గాఁ జొచ్చు నాసుపుల పా లగు
సందులు దూఱు విశ్వాస మెడలు

చిన్నపని గాదు లంజరికమ్ము వినుము
ప్రజలు మీ రొక్కటైన మాపయికి వచ్చుఁ
బడుచదవు నీవు మాబిడ్డ పసరు మొగ్గ
ప్రొక్కెదము రాకు నీ విది మొదలుచేసి.

నిరం. 2. 129

ఒడలు చిదిమినఁ బాలు వచ్చు

పసితన మనుట.

సీ. తే. పతి జనించినకోలెను బరహితైక
లోలమతి యొడల్ సిదిమినఁ బాలు వచ్చు
నాతఁ డిది కార్య మని నిశ్చయంబుచేత
నాయభాగ్యంబ యొుండొక చేయు నేల ?

నిర్వ. రా. 9. 22

బడ లెల్లఁ గన్నులుగఁ జూచు

కన్నార్పక తదేకదృష్టితోఁ జూచు.

చ. .... సహస్రదృక్తనూజుని నోడ లెల్లఁ గన్నులుగఁ
జూచిరి మానసముల్ గలంగఁగన్.

విజయ.

ఒడి దప్పిన పామువోలె

ఒడినుండిదప్పించుకొనినపామువలె.

క. కడు వెఱఁ గంది మురాంతకుఁ
డొడి దప్పిన పామువోలె నుండఁగ మఱి దా
నొడిసెల జొన్నల కాడెడు
వడువుసఁ బౌండ్రుండు తాల వైచెం బెలుచన్.

ఉ. హ. 3. 103.

ఒడిగట్టు

పాల్పడు, (భరింప నీకొను)
లోకనింద కొడిగట్టితిగా

సారం.

ద్వి. తిట్టున కొడిగట్టి తిరుగుచున్నాఁడ......

హరిశ్చ.

ద్వి. చెప్పఁగాఁ గల వెల్లఁ జెప్పితి దేవ
చెప్పినమాటలు చెవిఁ బెట్టఁ డయ్యె
గట్టిగాఁ జావుకుఁ గడు తెంపు జేసి
యుట్టి గట్టుక నూగుచున్నాఁడు దేవ.

రంగనా. యుద్ధ. 357

ఒఱఁగుబిళ్ళ (ఒరగుబిల్ల)

ఒరగుదిండు (బాలీసులోనగునది.)

సీ. కూటసాక్ష్యమువాని కూర్చుండుగద్దె జూ
పోపమివానికి నొరుగుబిళ్ళ.

రామలిం. 22

ఒఱగొడ్డెము.

మనసు నొప్పించు కాపట్యాగర్భితమవు మాట.

క. బిడ్డలకు బుద్ధి సెప్పని
గ్రుడ్డికిఁ బిండంబు వండి కొనిపొం డిదె పై
బడ్డాఁ డని భీముం డొఱ
గొడ్డెము లాడంగఁ గూడు కుడిచెద వధిపా!

భాగ. 1. స్కం.

ఓం అను.

అంగీకరించు, అట్లె యను

ఉ. ఆమెయి రాయబారమున కత్యధికక్రుధ బూని భాస్కరుం
డోమని భీమనాదరభసోచ్ఛ్రితభేదవాదవా
త్యామయచక్రచంక్రమతతంబుగఁ బోరఁగ శైలశీలియై
శ్రీమహితస్వకీయమతరీతి జయించు జయి న్నయించెదన్.

శంకరవిజయకథా. 5. 60

ఓడ విడిచి వదరు పట్టినట్లు.

పడవ వదలి సొరకాయ బుఱ్ఱను పట్టుకొన్నట్లు.

తే. అనిన మనుజేంద్రుఁ డిట్లను మునివరేణ్య!
మతుకలాచార మెడలి యామానవతుల
గూడి యుండుట వివరింప నోడ విడిచి
వదరు పట్టినయట్లు హో త్రిదశవంద్య!

హరి. 2. 182

ఆ. శకనరేంద్రచంద్రచరణాబ్జసంసేవ
విడిచి యావిదర్భవిభుని గలసి
వచ్చు టోడ విడిచి వదరు పట్టుట సుమీ
చెప్పఁ దగిన మాట చెప్పినాఁడ.

విక్ర. 4. 64

ఓడలు బండ్ల వచ్చు బం డ్లోడల వచ్చు

ఓడలపై బండ్లు వచ్చును; బండ్లపై నోడలు వచ్చును. ఒకప్పు డోడలపై వచ్చిన బండ్లపై నోడలు రావచ్చుఁ గదా !

ఆయాసమయములందు నాయావస్తువులు తమ కను కూలము లవు తావులఁ గాలవశమున గలియుచుండు ననుట.

ఆయాపరిస్థితులు అయాసమయములందుఁ గాలవశమునఁ గలుగుచుండు ననుట.

క. ఓడల బండ్లును వచ్చును
ఓడలు నాబండ్లమీఁద నొప్పుగ వచ్చున్ ....

ఉ. పాడిఁ దొఱంగఁ జన్నె యొకపట్టునఁ గొల్చెదనంచు మా
టాడితి సర్వదైవతకులాధిప యోడలు బండ్ల వచ్చు బం
డ్లోడల వచ్చు నొండొరుల కొక్కొకచో ననువైనతావులం
గూడుట యిష్టబంధులకుఁ గ్రొత్తయె నిత్తఱి నింత యేటికిన్

ప్రభా. 1. 94

ఉ. చేడియ రమ్ము వెన్నెలయుఁ జీఁకటివంటివి సుమ్ము మేలునున్
గీడును గొంతకాలము సుఖించిన వార కృశింతు రాత్రిమై
నాడిక లొంచువార సుఖమంచుదు, రోడలు బండ్లువచ్చు బం
డ్లోడల వచ్చు, నీవు నిటు లూరక చింతిల నేల మానినీ!

సారం. 3. 106

ద్వి. భావింప సుఖదుఃఖఫలములు రెండు
కావడికుండలు కావటే తల్లి
వినుమమ్మ చీఁకటి వెన్నెల సమము
అనువొంద సంసార మని వినలేదె
ఓడలు బండ్ల బం డ్లోడల వచ్చు
వేడుక కొన్నాళ్ళు వెతలు కొన్నాళ్ళు.

సారం. 2. 617

ఓమనగాయలు

ఓమనగుంట లాడు గింజలు.

వ. ......క్రొత్తయగు మచ్చికం గచ్చు వదలక గోము
మెఱసి యోమనగాయలం గా నోముచు...

పాండు. 2. 25

ఓమనగుంటలు

చిన్న చిన్న గుంటలలోఁ బోసి చింతగింజలు, సన్న సన్న రాళ్ళు మున్నగు వానితో నాడుకొను నొకరకపుటాటలు.

మ. దినముల్ కొన్ని చనంగ నంతఁ గడు నర్థిం బొమ్మపెండ్లిండ్లు గుజ్జెనగూ, ళ్ళచ్చనగండ్లు, పింపిళులు, కుచ్చిల్, గీరనంగింజ, లోమనగుంటల్, కనుమూసిగంతనలు, కంబాలాట లోనైన ఖేలనముల్ మీఱఁగ బోంట్లతో నలరె బాలారత్న మెల్లప్పుడున్.

కళాపూ. 6. 202

ఓసి యన్న ఓ యను మాత్రమునకైన నుండవలదా!

పిలిచిన ఓయని పలుకునంతకైన నుండవలదా?

కొంత గాకున్నఁ గొంతకైనఁ బనికిరావలదా? అనుట.

తే. తిథులయందైన మఱి యపత్నీకుఁ డనుచు
బ్రాహ్మణార్థంబు జెప్ప రేపాటివారు
నొకతె రూపసి గాకున్న నోసి యన్న
నో యనెడుమాత్రమునకైన నుండవలదె?

శుక. 3. 146 పే.

ఓరపారలు దిద్దు

నెరసులు (పొల్లులు) సరిచేయు, సరిదిద్దు.

సీ. తే. సత్కవీంద్రులు రచియించి చదువు పద్య
సమితియం దోరపారలు చక్కదిద్ది

ప్రౌఢి గనిపింపఁజేయు భూపాలుకొలువు
ప్రజల కవ్వేళఁ గన్నులపండువయ్యె.

కువల. 2. 9

ఓరంతప్రొద్దు

దినమంతయు, అపుడు నిపుడు ననక యెల్లపుడు.

సీ. ఏను బోయిన జాడ యెఱుఁగక నాతల్లి
దండ్రులు మది నెంత తల్లడిలుచు
నుండుమరో, నన్ను నోరంత ప్రొద్దును
నెత్తి పెంచిన దాది యెంత వగచు
చుండునో...........

భోజ. 4. 120

సీ. ఓరంతప్రొద్దును ఘోరని విసరుచుఁ
గెరలు కరువలి నకీబు గాఁగ.

వరాహ. 10. 29

మ. ......బ్రహ్మమిత్రుండు శిష్యులకుం గంటను వత్తి బెట్టు
కొని యాయుర్వేద మోరంతప్రొద్దులు జెప్పఁగ......

మను. 5. 7

తే. వెఱవ కోడక యొకరుండ వ్రేలఁ జూప
నెంతవాఁ డక్కుమారు నోరంతప్రొద్దు
గలసి పాసి పోఁ జాలని కతన మనకు
నేల తల గాళ్ళు నిలువమి నిజముగాక.

ఉ. హ. 5. 282.

సీ. తే. నెఱయ నాఱని గాఁరాము నిజతనుజుల
కన్న శాస్త్రమర్యాద నిష్కలుషవృత్తి
నంకసదులకుఁ గఱపె నోరంత ప్రొద్దు
గనుల వత్తిడుకొని యొక ఘనమనీషి.

వాఖ్యా. చాటు.

ఓలచెంగనాలు

అపజయము

సీ. అపజయసంజ్ఞయై యలరు బన్నము విఱు
గోటమి యోడుట యోలచెంగ
నాలు విఱుగుడు నోటు నా......

ఆంధ్రభాషా. 2

ఓహారిసాహారి

తండోపతండములు

సీ. ...ఓహారిసాహారి నుయ్యాల చేరుగా
వెనుకొంచుఁ దెరలుచుఁ బెనఁగు నెడలు.

భార. విరా. 3. 165

వ......దుశ్శాసను ముద్ధిడుకొని మనదిక్కు-రాజకుమార
వర్గంబు వారలతోఁ దలపడిన నుభయబలంబులుం బురి
కొని యోహారి సాహారిం బెనంగుచుండె నప్పు డక్కడ.

భార. ద్రోణ. 3. 140

ఉ. .... యుద్ధతుల్
ముప్పిరిగాఁ గిలార్చి బలముల్ బురికొల్పి తుపాకి నాదుచే
నుప్పరవీడి బిట్టదర నోహరిసాహరిగాఁ బెనంగఁగన్.

రంగారా. 3. 111

వ. ఇట్లోహరిసాహరి నల్లాడు హరార్జునులయందు.......

హరవి. 7. 73

ఔఁగాదను

అవునని, కాదని విమర్శించు.

ఉ. యాదవసింహ! నాతలపు నప్పుడు వారలపాటొకింతయాఁ
గా దనుదాఁక లేదు గలకం బడజొచ్చె......

ప్రభా. 1. 83

ఉ. ఆకమలాయతాక్షిఁ దమసాపరపారమునం దెలర్చు వా
ల్మీకికులయాశ్రమం బడరు మేదినికిం దగ నింతనంత మం
దాకినిపొంత నిర్జనవనాధ్వమునం డిగఁబెట్టి వేగ మి
క్ష్వాకుకులేశ! పొమ్మగును గాదనఁబోకుము నీకు మే
లగున్.

రామకథా. ఉత్త. ఉ. భా. 2. 96

ఔఁగాములు

అగుట, కాకపోవుట; మేలుగీళ్ళు; మంచిచెడ్డలు.

తే. దీనికౌఁగాములన్నియుఁ దెలిసి శిక్ష.........

పరమయోగివి. 3. ఆ.

క. చనుసే వగవఁగ నొకయెడ
ననయము నగు నలువకైన నోఁగాము లొగిన్
యయాతి. 3

క. అన నయ్యంగన నా కే
మన నో రున్నయది మీర లనినంతయుఁ జె
ల్లును మీ కోఁగాములు దె
ల్పు నుపాయం బొకటి కానఁబడునందాఁకన్.
కళాపూ. 3. 180

వ. ...నలకూబరుండును దత్కాలం బెట్టిదియొ కాని యో
గాములు వివేకింపలేక యిది యిట్టి శాపంబునకుం దగు
నని పలికి.........
కళాపూ. 3. 234

తే. అట్లు పోద్రొబ్బుటయు నతఁ డాత్మ నిచ్చ
గించుకొని యుండెఁ గాని తా నెంచఁ డయ్యొ
రంభయోఁగాము లా ప్రతిరంభ మీఁది
ప్రేమఁ గాముకుల్ నూతనప్రియులు గారె ?
కళాపూ. 3. 237

కంకణముగట్టు

దీక్షబూను

సీ. తే. ...కంకణముగట్టినాఁడు రక్షణము కొఱకు
రాజవా. 1. 34

సీ. సింహాసనముమాట శిథిల మాటలు విని
గట్టిగా నిలుపఁ గంకణము గట్టె.
విజ. 1. 57

కువల. 4. 132.

తే. ...క్షితితలేశ్వర నిన్ను బొంకింపఁ బూని
కంకణము గట్టుకొన్నాఁడు గాధిపట్టి
హరిశ్చ. 4. 40

సీ. ముఖ్యవ్రతస్ఫూర్తి ముంజిఁ గట్టెడునాఁడె
కవులఁ బ్రోచుటకుఁ గంకణము గట్టె
పాండు. 1. 41

కంచముచెంత పిల్లి

సద్దుచేయక ఎప్పుడు సమయము దొఱకునా తినుటకు లేక ఎప్పుడు పిడికెడు మెతుకులు కనికరించి నా కిడుదురా భుజించువారు అని ఆసించుచు పిల్లి కంచముచెంత నడఁగి కనిపెట్టుకొని కూర్చుండియుండును.

తే. ఆతఁ డది యాదిగాగ నయ్యాబల మగని
మొఱఁగి చావడిలో నిల్చి మొగము సూపుఁ
జిన్నలకు లోఁగుఁ గంచంబుచెంత పిల్లి
కరణి నెదురింటివాఁకిటఁ గాచి యుండు.
శుక. 2. ఆ. 70. పే

కంచములోపలిరాయి

కంచములో రాయిగొట్టునది.

ఆహారమున కడ్డు దగులునది. (అనఁగా—కూడు లేకుండ చేయునది.)

సీ. చంద్రికాపాయి కంచంబులోపలిరాయి
కౌశికావళికిఁ గన్నూసిగంత.

చమ. 3. 39

కంచంతకాపురము

పెద్దదై చిక్కుపుట్టగా పెనవేసుకొనినకాపురము.

తే. కాపుకోడలు కంచంతకాఁపురంబుఁ
బాలవంటికులంబు గాడ్పుఱచి యుటికె,
మగని నటువెట్టి రెండవమగని వెంట
నువిదలకు బుద్ధి పెడతల నుండుఁగాదె.

పాండు. 3. 81

ఉ. ఇంతిరో పాలవంటికుల మీవు జనించిన దాట నెన్నఁగా
నెంతయు వన్నె వాసి గను నింటను జొచ్చిన దేమి చెప్పు
కంచంతటికాపురంబు సతు లౌ ననఁ జేసెదు జాతి నీతి
యొక్కింత దలంప కిప్పునికి నేటికి నేఁటికి క్రొత్తఁగాఁ జొరన్.

తారా. 3. 66

కంచుకాగడా వెలిగించి చూచినను గనపడదు

బొత్తిగ లేదుఅనుట.

సీ. తే. కంచుకాఁగడ వెలిగించి కనినఁ గాని
వలపు కన్పట్టునే వారవనితలకును
శ్రవ. 4-51

కంచుమించు

అగోచరము

వ. ...కంచుమించులై చిందరవందరలై చీకాకులై తారుమారులై
పంచ బంగాళములై చెల్లాచెదరలై గజిబిజులై బెండాబెడగులై
కకావికలై పటాపంచలై యథాయథలై జలకట్టెల
తండంబులై గొట్టెదాటులై జీరుకుబుండమీఁది పోకలై...
ప్రబంధరా. 788

గీ. కాఁకమించులవినుమానికంపుజోదు
మంచుగమిఁ గంచుమించు గావించుకరణి.......
వసు.

వ. పటుభుజాస్ఫాలనంబుల ఖగంబులు మృగంబులుఁ గంచు
మించులై పఱవ......
రామా. 5. ఆ.

ద్వి. వసుధ మూర్ఛోని చూచు వాల మల్లార్చు
దెసలకుఁ జెవి చేర్చుఁ దెలియ నాలించుఁ
గంచుమించులై పాఱుఁ గ్రమ్మఱుఁ జేరుఁ
గుంచితాకృతి చెవి కొనఁ గదలించు
రంగనా. అరణ్య. 172. పే.
సారం. 1. 83.

కంచుపదను

కంచునకుఁ బదను వెట్టిన నతిసునిశితముగ నుండును. అట్లే—కఠోరమైనదనుట.

చ. ...ఎం తని వచియింతుఁ గంచుపదు నాచెలి నెమ్మన మెంచ నుద్ధవా!

రాధా. 2 ఆ. 19 పు.

సీ తాత కశ్యపులచిత్తము కంచుపదను సూ
దుర్వృత్తి యని ప్రేమ దొలఁగునో కొ—
శకుం. (కృష్ణ) 3. 43

కంచిగరుడసేవ

కంచిలోని గరుడాళ్వారు విగ్రహ మసాధారణమైనది. ఒక పాటి రథమంత యుండును. స్వామికి గరుడసేవ చేయ దలఁచిన పెద్దప్రయత్నముతో కాని కడముట్టదు. సులభముగఁ గాని దనుట.

కంటకమగు

కంటకప్రాయమగు, సరిపడకపోవు

"అదియట్లుండ, సఖురాంధ్ర కందళకు కంటకమైతినిగదా"
కవిమాయ. అం. 3. పే. 50

ఉ. ఇంట భుజంచితిం గడఁగి యింటికిఁ జేటు బొనర్చితిం దుదిం గంటక మైతి నీమదికి గాసి ఘటించితి తేయునుం బవల్

గంటికి రెప్పచందమునఁ గాచెడి ని న్నెడ సేసికొంటి నా
కంటె ఖలుండు నిర్దయుఁడు గానఁగ నేఁడు జగాన గల్గునే?
త్రిశంకుస్వర్గం. అం. 7. పే. 82

కంటఁ బడినరాతి కెల్ల

ప్రతియొక రాతికి.

సీ. ఆత్మజాత నొసంగుఁ డనుచు దేవుం డని
యే కంటఁ బడు రాతికెల్ల మ్రొక్కె.
కువల. 3. 65

కంటఁ బిడుకఁ బ్రాము

కంట పిడకలు వైచు (చూచుచుండగనే వంచించు.)

ఆ. కంటఁ బిడుకఁ బ్రామి కడిమిఁ ద్రికూటాద్రి
యాక్రమించి రింక నధికభయము
సేయఁగలరు సకలసేనలతో వారి
దాఁకి గెలుత మెుండు తలపు లేల.
భాస్క. యుద్ధ. 299

ఆ. తోలుతిత్తి వడసి తోరంపుఁ గావవై
నీవు చిఱుమ నేల నేఁటిరాత్రి
కంటఁ బిడుకఁ బ్రామి గర్వంబు గిర్వంబు
నుడుపనైతి నేని నొట్టు పెట్టు.
దశకు. 6. 69

కంట బిడకలు గట్టు

కంటఁ బిడుకఁ బ్రాము.

ద్వి. అచ్చుగాఁ దీర్చు మిాయప్పని కొన్ని
యచ్చిక బుచ్చిక లాడి పత్రములు
గెంటక యిచ్చి యూరికియు నూఱు వేలు
కంటఁ బిడకలు గట్టి కైకొని పిదప.

హరి. 2 భా. 638

కంటను వత్తిఁబెట్టుకొను

ఏమఱక, నిద్రాహారవిహారవిరామాదులు మాని, కంట వత్తులు బెట్టుకొని.

మ. కలఁ డుల్లోకయశఃపురంధ్రి జగతిఁ గంధర్వవంశంబునన్
నలనాభాహ్వయుఁ డేఁ దదీయతనయుండన్ బ్రహ్మ
మిత్రుండు శిష్యులకుం గంటను వత్తిఁ బెట్టుకొని యా
యుర్వేద మోరంతప్రౌఢులఁ జెప్పన్ వినుచుండి మాన
సమునందుం దజ్జిఘృక్షారతిన్.

మను. 5. 7

సీ. తే. వట్టికూడును వేనీళ్ళు పెట్టి యొడ్డి
గలుగు పీడ్యంబు లిప్పించి వలఁతియైన
వెజ్జు నెచరించి, యరయించె విప్రసుతుని
కంట వత్తిడుకొని సైరికప్రభుండు.

పాండు. 3. 55

(కంటిలో దీపపువత్తి పెట్టుకొని రాత్రివేళ దీపము పెట్టు కొనికూడ అని మనుచరిత్రవ్యాఖ్య.)

సీ. తే. నెఱయ నాఱని గారాకు నిజతనుజుల
కన్న శాస్త్రమర్యాద నిష్కలుషవృత్తి
సంకసదులకుఁ గఱపె నోరంతప్రొద్దు
గనుల వత్తిడుకొని యొక ఘనమనీషి.

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కంటిముంటిబడు

కన్నెఱ్ఱనగు

చ. తనధన మించుకంతయు వృథా వ్యయమైనది లేదు వైష్ణవా
ర్చనలకు వెచ్చపోయినది సర్వము సైరణ యొప్పు నీయెడం
దనకును గంటి ముంటి బడినం బడు టెంతియుఁ గాని సొమ్ము
రా దని మహీభర్తకుం దెలిపి యంపుము నీ వని యంపె
నాతఁడున్.

పరమయో. 4. 148

కంటికిఁ గంటకించు

చూచి సహింపలేకపోవు.

చ. సరసనయానుభావమునఁ జక్కని చక్కెర బొమ్మలాగుగా
దొరకె నటంచు సమ్మతిని దోడన యింటిమగం డసూయఁ బ
ట్గాఁఱుకుచు వచ్చె గందవాడిలోపల బూరుగు వట్టినట్టు లి
ద్దఱ కొక సౌఖ్య మబ్బినను దైవము కంటికిఁ గంటకించెనో.

తారా. 4. 58.

కంటికిఱెప్ప

నలుసుకూడ పడనీక రెప్ప కంటిని గాపాడునట్లు.

విడువక వెన్నంటి యేయపాయము రానీక కాపాడు చుండుట కుపమానము.

చ. ...పాండురాజసుతు లేవ్వరు గంటికి ఱెప్పచందమై
హారితముఁ గావఁగా వెలసి రక్షితదేహవిలాససంపదన్
భార. శల్య. 1..54

కంటికి ఱెప్పవలెఁ బ్రోచు

ఎట్టి అపాయములు రానీక అనుక్షణము వెన్నంటి కాపాడు

తే. ...అనఘ కంటికి ఱెప్పయె ట్టట్ల నన్ను
నరసి ప్రోచితి, కలఁడె నీయట్టి హితుఁడు.
నలచ. 6. 256

ఉ. ఇంట భుజించితిం గడఁగి యింటికి జేటుఁ బొనర్చితిం దుదిం
గంటక మైతి నీమదికి గాసి ఘటించితి జేయునుం బవల్
గంటికి ఱెప్పచందమునఁ గాచెడి ని న్నెడ సేసికొంటి నా
కంటె ఖలుండు నిర్దయుఁడు గానఁగ నేఁడు జగానఁ గల్గునే?
త్రిశంకుస్వర్గం. అం. 7. పే. 82

క. ఇంటికిఁ బ్రాపై యెప్పుడు
కంటికి ఱెప్పవలెఁ గడిసి కాచు నితని కా
కంటికి నన్నం బడి వా
ల్గంటీ కడు ప్రేమ బ్రోవఁగాఁ దగు సుమ్మా.
తారా. 2. 130

కంటికి ధార మగు

చూపు లేకపోవు

సీ. తే. ఇపుడు విధికంటి కకట మే మింత భార
మైతిమే యంచుఁ దలపోసి యలమటించు
నలచ. 5. 145

కంటికి మంటి కేకమవు

కన్నొదలు నేలవఱకు నేకధారగ నవు.

ఉ. కంటికి మంటి కేకమయి కాలువ గట్టెడు ధార గట్ట నే
వెంటను మాన కేడ్చెడు సవిత్రిని నన్నిటఁ బెట్టి పోవు వె
న్వెంటన వారి నంటి చనె వీడి మనం బిఁకఁ గట్టెనెన నే
నొంటరి నుంటి నిట్టి వెత లొందఁగ నెవ్వరునేని యుందురే.
శ్రీకృష్ణభారతం. ఉద్యో 4 258

కంటిలో నలుసు

అనుక్షణము మిగుల బాధ నొందించునది.

చ. సురలకు గుండెతల్లడము, సూరుల డెందములోని కొఱ్ఱు, ఖే
చరతతికంటిలో నలుసు, సాధ్యులకొంగున నున్న చిచ్చు, భూ
సురులకు నెల్ల నాఁడు మెడఁ జుట్టినపాము, మునీంద్రకోటిపై
బ్రోఁకఁ బడనున్న యాపిడుగుఁ బొల్పఱ జేసితి వీవు రాఘవా!
భాస్క. యుద్ధ. 246

ఆ. చెప్పులోని రాయి, చెవిలోని జోరీగ,
కంటిలోని నలుసు, కాలిముల్లు,

ఇంటిలోని పోరు యింతింతకాదయా
విశ్వదాభిరామ! వినుర వేమ!

వేమన.

కంటిలోని నెరసువలె

కంటిలోనలక తీరున.

పడరాని బాధ కలుగఁ జేయునదియై.

ఉ. ...పుష్కరుసేఁత యుల్లమం
దున్నది కంటిలోన నెర సున్న విధంబున......

నలచ. 6. 260

ఆ. మగనికంటి నెరుసు వగలాడి శివసత్తి
బలుగయాళి పోరుగుపాలిజాలి.

చెన్నబ. 2. 24

కంఠగతప్రాణము

ప్రాణము తావు దప్పి కంఠమువఱకు వచ్చినది.

చావఁ దయా రయినది.

వ. ఇట్లు క్షుధాతురత్వంబునఁ గంఠగతప్రాణంబై నోరం దడి లేక..........

హంస. 1. 192

కండతుండములు

ముక్కలుముక్కలు,

మ. మునుమున్ దెల్పును దూఱఁదూఱు మఱి కెంపున్ వెండి
యుం దూఱఁ గందనగాయం గల నల్పు దోఁప నఖకోణ
శ్రేణిచే విక్రమంబున వాఁ డుగ్రతఁ గొన్నయట్టి విలస
న్మాత్రిత్రయీ తేజమున్ గొను లీలం విదళింపఁ జేయు సుర
వక్షోభిత్త్రి మిథ్యా హరీ.

ఆము. 4. ఆ

ఉ. కందనగాయ మేమెసను గందదు డిందదు, నేకొలందియుం
గొందల మొందఁబోవను... ... ...

వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఉ. సందియ మింత లేదు పెలుచన్ నును మొగ్గల మిట్టకోలలన్
గందనకాయ చేసె సుమకార్ముకుఁ డేమని చెప్పువాఁడ,

రాజ. శే. 3. 146

కందాలరాజు

జమీందారులు తమ యిండ్లకు వచ్చు చుట్టపక్కములు, అరదేశి, పరదేశి మున్నగు వారు భుజించుటకుఁగాను భోజనశాల యొకటి యేర్పఱచి యుంతురు. దానిలో నన్ని తెగలవారు నుందురు. కాని, వారి వారి విషయములు విచారించువారుండరు. ఆభోజనమునకు కందా యని పేరు. ఒకొకపుడు భోజనార్థమై యేరాజబంధువో వచ్చి వేళ దప్పక భుజించిపోవుచుండును. సాధారణముగ వాని నెఱిఁగినవారం దుండరు. ఎవరేని వానివిషయమడిగిన, అతఁడా,

ఒక కందాలరాజు, అనగా తేరగవచ్చిన భోజనము చేసి తిరుగు పెద్దమనిషి యని సమాధాన మిత్తురు. దానిం బట్టి—

ఊరక భోజనము చేసి సోమరివలెఁ దిరుగు వానిపరముగ నిద్దాని నుపయోగింతురు.

నందక. 79 పు.

కంపలఁ బడ్డ కాకి

కంపలోఁ బడి చిక్కుకొనిన కాకి.

అటు నిటు గాని స్థితి.

ఉ. డక్కిన విష్ణుభక్తియు దృఢంపు విరక్తియుఁ గల్గు నమ్మురు
ద్భుకటకుఁ భజించుమతి పుట్టక కంపలఁబడ్డ కాకినై
యక్కట! మోసపోయితిఁగదా.........

పాండు. 2. 184

కంబళపురీషము

కంబళములోని మలము

అంటుకొనిన మఱల విడిపోనిది.

ద్వి. మటుమాయలాఁడు కంబళపురీషంబు
పటికిరింతలపిల్లి పట్టిన దొబ్బ

హరిశ్చం. 2 భా. 482

కకబిక

గజిబిజి

క. వలచి యతఁడు కడు మోహము
తలమునుఁకలు గాఁగ మరునితామరవిరితూ
పులకకబికలకు లోఁబడి
మలయుచుఁ దా వెంట జాలిమాలిం దిరుగన్
హంస. 5. 127

రూ. కకవికలు

క. కకవికలుగఁ బోల్లాడుచు
వికసిల్లెడు నాకడిందివీరులయందున్ ......
కళాపూ. 8 ఆ.

కకావికలు

(రూ. కకవికలు)

యథాయథలు అనఁగా చెల్లాచెదరు

తే. కైదువలు విడిచి యొడళ్ళు గగురుపొడువ
నంతనంతఁ గకావికలైనవారి. ... ...'
ఉ. హ. 1. 41

సీ. గర్వంబు విడిచి కకావికలైరి మ
రుత్తులు విద్యాధరులు దనుజులు
వరాహ. 3. 59

ఉ. ఈడితశక్తి నంగజగతీశ్వరసైనికు లట్లు చెందు బెం
డాడఁగ నాత్మసైనికచయంబు కకావికలై కలంగి య

వ్రీడతఁ బాఱఁ జొచ్చుటయు వీఁకన గాడధరాతలేశ్వరుం
డోడకుఁ డోడకుం డని పటూక్తులచే నిజసేన నిల్పెచున్.

కళాపూ. 8. 58.

వ...కంచుమించులై చిందరవందరలై చీకాకులై తారుమారులై పంచ
బంగాళమై చెల్లాచెదరులై గజిబిజియై బెండాబెడగులై కకావి
కలై పటాపంచలై యథాయథలై జలకట్టెలతండంబులై
గొట్టిదాటులై జీరుకుబండమీఁదిపోకలై......

ప్రబంధరా. 788.

కట్టికుడుపు

గట్టిగ అనుభవింపఁజేయు.

క. వల దన్న మాన కరిగెన్
జలమునఁ దనపాలి విధి వెసన్ గొని పోవన్
దొలుజన్మంబునఁ జేసిన
కొలయును బుణ్యంబు కట్టి కుడుపకయున్నే?

సారం. 2. 32

క. మదమత్సరంబు వదలక
మదవతులం గోరి తవిలి మదనాతురతన్
మది యెఱిఁగి చేయు దురితము
కొదగక మిమ్మింకఁ గట్టికుడుపకయున్నే?

సానం 2. 26 పు.

కకుత్థ్స. 1-163

క. అనుమాన మడిగి వినుమా
నను మారునిబారిఁ ద్రోచి ననఁబోఁడి వెసం
జనఁ జూచెద నల విధి నె
క్కొను నిక్కాల నిన్నుఁ గట్టి కుడిపెడిఁజుమ్మీ.
రసిక. 3. 93

తే. తిట్టితే గుద్దినట్లును గట్టి కుడిపె
నితనికుమ్మృత మని పలికి రితరజనులు.
రంగా. 3. 36 పే.

ఆ. చిన్నవాఁడు గొల్లకన్నెల వంచించి
వెన్నఁ దిన్నయట్టి వెకలితనము
కట్టి కుడిపె నేఁడు కంజాతనేత్రున
కితరచోరగతుల నెన్న నేల ?
శ్రీనివా. 5. 86

చెట్టతన మరిపోవునా
ప్రాణేశ
కట్టి కుడుపక విడుచునా
వ్యాఖ్యాతల ప్రణయగీతాలు

మ. క్రమ మాఁకట్టులు మూలకారణముగాఁ గల్పించి కాసంత
దోష మదోషమ్మొ •యొకం డోకానొకనిదా శాపమ్మొ
సాఖ్యాంత ముగ్రము కాల్గట్టి భుజింపఁజేసి జగముల్
రక్షింతు ప్రత్యక్షరూపమునన్ గూరిమి గూరి దూరిత
నృపాపా, పాండురంగేశ్వరా !
కవిమాయ. అంకం 3. రం. 2

కట్టికుడుచు

గట్టిగ అనుభవించు

ద్వి. కట్టిడి నీ కిట్లు కాకుండ నగునె
కట్టి కుడ్వక పోవె కర్మబంధంబు

సారం. 3. 172

కట్టు తప్పు

నీతి నతిక్రమించు. (స్వతంత్ర మవు)

క. ఏడఁగ మీకొల మింటం
జూడము ముంగురులఁ గూడుచుం గొనబున ని
ట్లీడేరి కట్టు తప్పిన
చేడియ నీకైనఁ బెండ్లిసేయం దగదే?

యయాతి. 3 ఆ.

కడి మాడసేయు

అమూల్య మవు, తృప్తి గలుగు

సీ. అమృతోపమానంబు లైన యన్నంబులు
కడి మాడ సేయంగఁ గుడుచువారు.

విక్ర. 5. 124

తే. శీతకాలంబు కడి మాడ సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు రేపాడి పల్లెపట్లఁ
గొట్టుయోరంబు గిగురావకూరతోడఁ
బిచ్చిలం బైన నేతితోఁ బెరుగుతోడ.

క్రీడాభి. 1. 57

తక్కరినారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేగఁగా
నక్కట నన్నుఁ బేర్కొనితి వాతఁడు విన్న ననర్థ మొందదే?
నిరం. 4. 18.

కడుపునఁ బెట్టుకొను.

వధించు

క. ఓరీ చక్కని మృగమును
గోరికఁ గడుపునను బెట్టుకొంటివి నాఁడా
స్త్రీరత్నంబుల నేచితి
వౌరా నీరాజధర్మ మధమం బయ్యెన్.
షట్చక్ర. 2. 143

కడుపుఁజిచ్చు.

క్షుధాగ్ని

వ... ఇప్పు డే నశనంబు గానక కానక కన్న యిక్కన్నియం
గైలాసకాననంబునం గుసుమంబులు గోయుదానిం గని
కనికరం బుడిగి కడుపుఁజిచ్చునకు మ్రింగం దలఁచుము
కొనివచ్చి...............
మను. 5. 27

కడుపు కందవిత్తు గాఁగ

కందవిత్తువలె నెక్కుడు మొలకల నిచ్చునది.

ఆ. సకలజీవరాశిసంభవస్థానమై
వెలయు కడుపు కందవి త్తనంగ

నమరు నేమహాత్ముఁ డాకశ్యపప్రజా
నాథు నపరభువననాథుఁ దలఁతు. సుదక్షి. 1. 28

కడుపు చల్ల నగు

సంతతివలనిశోకము లేకుండు.

సీ. తే. కడచె నింక మారతిదేవి కడుపు చల్ల
నగుట విధి యిన్ని గలిగించె నకటకట.
ఉ. హ. 5. 280

సీ. తే. అట్టి ప్రణవంబు హేమసింహాసనముగ
భాస్కరుం డను మాణిక్యపదకభూష
యటుత ధరియించి దేవి గాయత్రి యొప్పుఁ
గడుపు చల్లంగ వేదాలఁ గన్నతల్లి.
కాశీ. 3. 186

తే. వీఁడె భరతవంశం బెల్ల వెలుఁగఁ గుంతి
కడుపుచల్లగాఁ బుట్టిన ఘనభుజుండు.
భార. ఆది. 6. 18

కడుపే కైలాసము

తనకడుపుకన్న మఱొండు లేదను నూహ

సీ. తే. స్నాన మొనరింపఁ డోంకారజపముఁ దడవఁ
డాంతముగఁ జూడఁ డంత వేదాంతవిద్య
కడుపు కైలాస మరయ నకట్టయతికి
పంచ. (వేం) ఆ. 2. 94 పే

సీ. కడుపు చుమ్మలు చుట్టఁగా నెట్లు నే నిర్వ
హించెద నను నూరడించరయ్య

ప్రబోధ. 5. 8

గీ. కడుపు చుమ్మలుచుట్టగాఁ గన్నకన్నె
చిలుక నెడఁబాసి యేరీతి నిలుచువాఁడ

శుక. 1. 41 పు.

క. నీపైఁ దేపా కోపము
చూపితిఁ గద వెనుకఁ గడుపు చుమ్మలు చుట్టెన్.

బహుళా. 5. 89 పు.

కడుపులోని చల్ల కదలకుండ

శ్రమ యెఱుఁగక, సుఖముగ

తే. కావున రమేశు కృప నేము కడుపుచల్ల
కదల కెల్లపుడును నెండకన్ను నీడ
కన్నెఱుంగక యుందుము గాన నిపుడు
జగడములు పుట్టవిచ్చుట సంయమీంద్ర!

నలచ. 4. 40

క. మ్రొక్కెదము సామి నీదయ
నెక్కడనుం బ్రొద్దు పొడుచు టెఱుఁగక నీవే
దిక్కని యుందుము దాయలు
గ్రక్కతిలన్ గడుపుచల్ల గదలకయుండన్.

రామాభ్యు. 2 7

క. నిసుగులు మేమును నీదయ
ససి చొప్పడ నడవిఁ గడుపుచల్ల గదల కై
ద్దెసఁ బొద్దు పుచ్చుచు తెలుఁగక
యొసపరిగీముల సుకించి యుంటిమి సామీ!

రామే. 5. 69

తే. కడుపులోఁ జల్ల గదలక కలికి వినుము
నేఁడు రేపటఁ దలపువ్వ వాడ కతఁడు
రాఁగలఁ డటంచు శపథ మేర్పడఁగఁ జెప్పి
యపుడు దానిల్లు వెలువడి యతడు చనియె.

హం. 4. 60

తే. ఇసుకపాతఱ యది తీఱునే వచింపఁ
బూనునెడ నొక యేండ్లను బూండ్లుఁ బట్టుఁ
జల్లఁగా గదలకయుండఁ జల్ల గడుపు
లోనివి ప్రకృత మరయఁగ నొనుగాక.

వ్యాఖ్యా. చాటు.
నందక. 73 పు.

కడుపులోఁ జెయి పెట్టి కలఁచు.

మజ్జిగ చిలికినట్లు కడుపులోఁ జెయి పెట్టి కలఁచి, తల క్రిందులు చేయు (మిక్కిలి వేధించు)

ద్వి. అనయంబు వగచుచు నశ్రువు లొలుక
దన తెఱం గప్పు డంతయుఁ జెప్పుటయును
గడుపులోఁ జెయి పెట్టి కలఁచిన ట్లైన

హరిశ్చం. ఉ. భా. పం. 1723 పే. 255

కడుపు నిండిన బేరము

అక్కఱలేని ప్రసంగము

అది కడుపు నిండిన బేరము లెండు.

కడుపుకక్కుర్తి

తిండికై దేవులాట (అత్యాశ)

ప్రభులి. 1. 6 పు.

చ. తడవులఁ బట్టి యేము సతతంబును బోనుము వానివీటికిఁ
గడు మతి చాలమిం గడుపుకక్కుఱతిఁ సురలోక నాథ

ప్రభా.

సీ. కాసుకప్పురకును గాక పృష్ఠోష్ఠప
ర్యంతమ్ము కక్కుర్తి యడర మెక్కి

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కతపత్రము

ప్రమాణపత్రము, ధ్రువపత్రము.

సీ. కతపత్ర మిడవచ్చుఁ గల గాంచునప్పుడైనఁ
గోరికఁ బరకాంత గోరఁ డనుచు.

పాండు. 1. 163

కతకుఁ గాళ్లు, ముంతకుఁ జెవులు

కథకు ముక్కు, మొగము, ముంతకు నవయవవిశేషములు.

(లేనిపోనికల్పనలు.)

క. కొంచుకుపయి నీకుఁ గడుఁ బ్రే
ముడి గావునఁ గతకుఁ గాళ్ళు ముంతకుఁ జెవు లీ
వడిగెదవు రాజ నీ కె
క్కటఁడి యభిమాన మని పలుకఁ గొంతుం డలుకన్.

సారం. 3. 18.

కత్తెరిఁగలయు.

వర్ణసంకర మగు

క. సొరిది ననాచారంబుల
మురువవ్వుచుఁ బ్రథమపాదమునఁ గలిమహిమం
బెరుగును వన్నును కలిపిన
కరణిన్ వర్ణాశ్రమములు కత్తెరిఁగలయున్.

జైమి. 8. 213

(పెరుగులో వన్ను గలుపుట అసదృశ వస్తుసమ్మేళనముగదా. అట్లే అనులోమవిలోమజాతులన్నియు తలక్రిందులై కలిసి పోవుట.)

కత్తులబోను.

అన్ని వైపుల కత్తులతో నమర్పఁబడిన బోను.

(ఎటు కదలినను, మెదలినను బాధించునది.)

క. అత్తయు మామయు మగఁడును
గత్తులబోనులయి భిక్షుసు గావలె నెవ్వడున్

మత్తచకోరాక్షులకును
జిత్తము పరపురుషభోగశీలం బగుటన్.

జైమి. 3. 33.

ఉ. అత్తయు మామయున్ మగఁడు నాగ్రహవిగ్రహదుర్ని
రీక్ష్యులై కత్తులబోనులై పదరి కారములున్ మిరియాలుఁ
ద్రోలఁగాన్ హత్తిన పెత్తనమ్మున ననాంద పదింబది
వేఁపఁ గూర్చెఁబో బొత్తిగ వంటయింటిశశముల్ బలెఁ
గ్రుంగ నజుండు చేడెలన్.

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కత్తులు నూరు (ఋ)

పంతగించు, పగఁగొను

ఉ. ఎచ్చటనుండి వచ్చె నిపు డీమధుమాసము వచ్చెఁగాక మా
కిచ్చ వనీవిహారమున కిప్పుడ యేటికిఁ బుట్టెఁ బుట్టెఁగా
కచ్చటి కప్పు డన్నరవరాగ్రణి రాఁ గతమేమి యింతలోఁ
బచ్చనివింటివాఁ డొక నెపం బడి కత్తులునూర నేటికిన్.

రాజశే. 3. 103

ఉ. ఆయెలప్రాయమున్ భవదుదంచితకీర్తియు గోల్లరాచఁగాఁ
గాయజుఁ డాకెపై నరిగి కత్తులు నూఱుచు నుండునంతటన్
నీయవలోకనం బొదవ.........

కళాపూ. 7. 35

ఇత్తరి మనపైఁ గత్తి నూరుచున్నవాఁ డెవండో యెఱుఁగరా

ధర్మజ. 72. పు. 2 పం.

కత్తిమీఁదిసాము ‘

కత్తిమీఁద నిలబడి చేయు సాము.

ఎట్లైనను అపాయకరము.

క. దోరనమ్మోద నని కోరుదు
రరయఁగ జను లెవ్వారైన నాపెనుబెడదల్
పరికింపరు దోరతనపు
సరవుల్ మఱి కత్తిమీఁదిసాములు సుమ్మా.
కువల. 4. 82

కథకుఁ గాళ్లు ముంతకుఁ జెవులు గల్పించు.

లేనిపోని అపకల్పనలు కల్పించు.

అసాధ్యములు సాధించు.

సీ. పరువెత్తుఫణులకుఁ బదములు గల్పింప
నల్ల నేరెడుఁబండ్లు తెల్లఁజేయ
నద్దమరేయిప్రొద్దు ప్రొద్దు దీండ్రింపించఁ
గుండేటికొమ్ముకుఁ గొమ్ము సూపఁ
బయలఁ జిత్రంబులు ప్రత్యక్షముగ వ్రాయఁ
జుక్క లెన్ని యటంచు లెక్కసేయఁ
బన్నీరు గిలకొట్టి వెన్నముద్ద లొనర్ప
నుడుపథం బంతయుఁ బిడికిలింపఁ
గడమ వన్నియు నిఁక నేల కతకుఁ గాళ్ళు
ముంతకుఁ జెవులు గల్పింప ముజ్జగములఁ

బడుపుజపరాంబ్రడకును దృణప్రాయ మహాహా
తపసిఁ దేల్చుట వింతయే తరుణి నీకు!

సుదక్షి. 4. 25

కథలకామరాజు

ఎడ తెఱిపి లేక రేయింబవళ్ళు పుక్కిటిపురాణములు (లోకాభిరామాయణము) చెప్పునాతఁడు.

కని గ్రుడ్డి, విని చెవుడు

చూచుచు గ్రుడ్డి; వినుచుఁ జెవిటి.

మొద్దులు, పాములు, మాయికులు.

క. దనుజాంతక రేతస్కృత
జన మనవరతానుభూతిశాస్త్రంబులచేఁ
గని గ్రుడ్డియు విని చెవుడును
జనవర నీమాయ కిఁక నసాధ్యము గలదే ?

కవిక.

...కనిగ్రుడ్డి విని చెవు డన్నమాట నిక్క మయ్యెనపుడ...

మధురావిజయము.

కను గానక

కన్ను తెలియక, ఒడ లెఱుఁగక

క. ధనరాజ్యరమామదమునఁ
గనుగానని నిన్ను శిష్యుఁగాఁ గైకొనుకం

ఱెను నేరమి గలదే ననుఁ
గనలించుచుఁ బ్రేల కిఁకఁ బొూకాలు మటన్నన్.
మను. 5. 11

కనుపుగొట్టు

నిశ్శేషముగ ఖండించు, భంగపఱుచు.

తే. కనుపుగొట్టె ననంగను దనరు నూఁచ
ముట్టుగాఁ గొట్టె ననుమాట.........
ఆంధ్రభాషా. 3. 129

వ. కాలుబలంబులం గనుపుగొట్టినం గాలు చెయి తల డొకట-
యని యేఱుపాటు లేక వండం దఱిగినయట్లున్న...
భార. భీష్మ. 3 ఆ.

వ. అందు మందాకినీనందనుం డమందపరాక్రమక్రీడం గాం
తేయుబలంబు గనుపుగొట్టె.
భార. భీష్మ. 2 ఆ.

కనుబ్రాము

వంచించు, కనుగప్పు

కం. నినువంటివారి నెందఱఁ
గనుబ్రామినవాఁడొ వీఁడు కటకట నీచూ
పునకుఁ నితఁ డెట్టివాఁడై
కనుపించెనొ యెట్టివేళఁ గలసితొ వీనిన్.
ప్రబంధరా. 633.

కనుసన్న మెలఁగు

ఆజ్ఞకు లోఁబడి వర్తించు.

సీ. ఎయ్యది పనిచిన నొయ్యనఁ జేయుచుఁ
గనుసన్న మెలఁగు భూజనులఁ దలఁచి

విక్ర. 6. 59.

కం. నాకులకాంతల నెల్లను
నీకుం బనిసేయఁ బనిచి నెయ్యంబున నే
నీకనుసన్నన మెలఁగెద
నేకార్యంబైన నడపు మీవ తగంగన్.

భార. విరా. 2. 124

సీ. గాంధర్వకవితా ప్రకారజ్ఞు లున్నారు
కనుసన్న నెలయించు గతికి నగుచు

శంకరవిజయకథా. 4. 48

కనువేఁదుఱు

కంటిపిచ్చి, చూచినమాత్రన వలపుగొని తపించుట.

ఉ. పూఁతపసిండివంటి వలపుం బచరించుకులంబు నీతికిన్
లేఁత గదమ్మ యిత్తెఱఁగు లేమ సురాంగన లెల్ల నిట్టినీ
చేఁతకు మెత్తురమ్మ దయసేయక తిన్నని మేను వెన్నెలన్
వేఁతురఁటమ్మ యింత కనువేఁదుఱు సెల్లునఁటమ్మ
యింతికిన్.

మను. 3. 33

ఉ. ఎన్నిభవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసనసాయకవ్యథా
ఖిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లూఁది చూపులన్
విన్నఁదనంబు తోఁపఁ గను వేదుఱునం బయిగాలి సోఁకినన్
వెన్నవలెం గరంగునలివేణులఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుభాగ్యముల్
మను. 2. 57

కన్నదే గాతి

(గాతి=తిండి, గ్రాసము)

చూచినదే తిండి.

శా. తండ్రీ! సారెకు నువ్వు నాగ్రహముమీఁదం గన్నదే గాతిగా
గుండ్రాలం గొని దాయగాక యిది నాకుం దల్లియే యెన్నదున్
వీండ్రం జూచిన జాడ నన్ను యమునన్ వీక్షింప దంతంతకున్
బిండ్రం బయ్యెఁ గసింపికోఁత వలదా మీకున్ విచారింపగన్
వరాహ. 5. 93

కన్నాఁకు

రక్షకుఁడు, అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు, ఆకులకట్టలోని మొదటి ఆకు.

క. కన్నాకు మనకు భీష్ముఁడు......
భార. భీష్మ. 1 ఆ

మ. చల మెచ్చంగ దినాష్టకం బిటులు వాచాస్ఫూర్తి శోభిల్లఁ
జిద్వలితశ్రీకులు వారు వారనివివాదప్రౌఢి రూఢిం గనం
గలయం గన్గొని పద్మపాదముని సకలం జేరి మ్రొక్కంగ ము

త్కలితుండౌ ద్విజు నట్ల మెప్పుఁ గను మా కన్నయ్య కన్నాఁ కగుఙ.

శంకరవిజయకథా. 3 ని. 10 ప.

కన్నాఁగు. (కన్ను + ఆగు)

చూడకుండు

శా. అన్నా లక్షణ భ్రాతృవత్సల దురంతాయాసఖిన్నుండ వ
య్యు న్నిద్రారహితుండవై యకట ము న్నుగ్రాటవీభూము
లం దన్నఙ గొల్తుగదన్న నేఁడు రణశయ్యఙ భూవిభుం
డుండఁగా గన్నాఁగం దగునయ్య నీనిదురకుం గాలం
బయోధ్యంగదా !

భాస్క. యుద్ధ. 583

కన్నీళ్ళు తుడుచు

అప్పటికి సమాధానపరచు.

తే. మమ్ము గన్నీళ్ళు దుడిచి వే పొమ్మనియెను
తాను ముందెన్నఁడో వచ్చి తగవు దీర్తు
నన్నమాటలు నమ్మంగ నగునె మాకు...

నందక. 43 పు.

కన్నీరు మున్నీరై పాఱు

కంటిధార సముద్రమట్లు ప్రవహించు

శా. ఈరీతిఙ జగముల్ దలంకఁగను వేయేండ్లార్తుఁడై కూయఁగా
నారక్షోవిభుదైన్యపాటు గని దైత్యశ్రేణి కన్నీరు మున్నీరై

పాఱఁగ నే మొనర్తు మనుచుఁ నిర్విణ్ణతం జెంద....
ఉ. రా. 3. 87

కన్నుల నిప్పులు రాలు,

కోపమునఁ గన్ను లెఱ్ఱవడు.

చ. కనుఁగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల...
భార. విరా .2. 133

చ. ...మనుజవిభుండు శోకరసమగ్నత మార్గముఁ గేవ నిల్చినన్
గనుఁగొని కౌశికుం డలిగి కన్నుల నిప్పులు రాల నిట్లనున్.
మార్కం. 1. 228

క. అప్పుడు విశ్వామిత్రుఁడు
ముప్పిరిగొనునట్టి కోపమునఁ గన్గొనలన్
నిప్పులు రాలఁగ నమ్మునిఁ
దప్పక వీక్షించి పలికె దారుణభంగిన్.
హరి. 1. 150

కన్నులపండువు,

చూడ ముచ్చట

సీ. గీ. నిండుకొలువుండెఁ గన్నులపండు వగుచు.
కాశీ. 1. 45

ఉ. కన్నులపండువై యలరుఁగా జవరాండ్రకు వీనియాండముల్.
రసిక. 3. 50.

క. ఎన్నఁడు చూతు నయో నిన్
గన్నులపండువుగ నిఁక జోకారపునవలా

మినాన్ని పూబోనాన్ని కడు
నెన్నికఁ గను మరుని యాముశేనుఁగుగున్నా!
రసిక. 6. 48

ఉ. మోము వికాసముం బొరయ మోదమునన్ మది పల్ల
వింపఁగా సోమకళావతంసుఁడు .... గామితదాయి
యయ్యె విధి గన్నులపండువు సేయఁ గాంచితిన్.
దశకుమా. 3. 155

తే. సత్కవీంద్రులు రచియించి చదువు పద్య
సమితియం దొరపారలు చక్కదిద్ది
ప్రౌఢిఁ గనిపింపఁజేయు భూపాలుకొలువు
ప్రజల కవ్వేళఁ గన్నుల పండు వయ్యె.
కువల. 2. ?

ఉ. కందనగాయ యేయెడను గందదు......... ...అవధాని
బృందసంక్రందనుఁ డొప్పి తద్వపువుగాఁ గనుపండువు
సేఁత మా కిటుల్. వ్యాఖ్యా. చాటు.

కన్నులనె ప్రాణము నిల్పు
చాల అలసి యుండు, సత్త్వ ముడిగి యుండు.

ఉ. పూని కరంబులం బొదివి బోఁటులు తోడ్కొని తేఁ మన్మథ
గ్లాని వహించి బాలఁ గసుగంది శకుంతల ప్రాణనాయక
ధ్యానముతోడఁ గన్నులనె ప్రాణము నిల్ప శరీరమాత్రమై
తా నట కేగుదెంచె వడ దాఁకిన చెందొవ కాఁడ కైవడిన్
శృం. శా. 3. 74 ఫే.

చ. ...విక్రయింపనుం గొనఁ దిన లేమిఁ గూటికిని గోకకు
సీదిరిమైఁ గృశింపుచుఁ గనుఁగవ బ్రాణము న్నిలిపి
కాఱియ గాఁగ నతండు నిచ్చలుఁ.
పంచ. (వేం) 1. 75 పే.

కన్నులకఱవు దీఱు

కన్నులు తృప్తి వహించు

సీ. తే. కోటిరవితుల్యమైన నీమేటిరూపు
కంటి నెంతయుఁ గన్నులకఱవు దీఱ.
మైరా. 2. 161

తే. సకలసద్గుణ సౌందర్యసారమూర్తి
యనియు మును నారదుఁడు దెల్ప వినియయుంటి
మిమ్మహాభుజు నిప్పుడో కొమ్మలార
కంటిమిగదమ్మ కన్నులకఱవు దీఱ. విజ. 1. 72

సీ. కనుపింపవే నాసుగమునోముఁతొలిపంట
క్రన్ననఁ గన్నులకఱవు దీఱ
భద్రావత్యు. 2 ఆ.
ప్రేమసా. పే. 20. పం. 19.

కన్ను మొగము యేర్పడు

ఆకారము కలుగు

తే. అల్లనల్లన మూఁడేడు లయ్యె నకట
కన్ను మొగ మేరుపడదు నాగర్భమునకు.
బసవపు. 1. 96

దీనినే ' ముకుటి, మొగము పర్పడు ' అనియు వాడుదురు.

కన్నుల ముత్యాలు గాఱు

కన్నుల ముత్యాల వలె సొబఁగు గులుకు నశ్రువులుగాఱు

ద్వి. వెన్నముద్దకు రూపు వెట్టినమాడ్కి
నున్న మెత్తని మేన నొప్పెడువాఁడు
ఎన్నఁడు నెండక న్నెఱుఁగని శిశువు
కన్నుల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని.

హరిశ్చ. 2. 924

కన్నులలో నిప్పులు పోసికొను

అసూయపడు, చూచి యోర్వలేకపోవు.

మనము నేర్చుచున్న విద్యను గాంచి తాను గన్నులలో నిప్పులు పోసికొనుచున్నాడు.

సాక్షి. 47 పు.

కన్నుమొఱఁగు

వంచించు

తే. కపటములు పన్ని యిపుడు నన్ గన్నుమొఱఁగి
సురుగఁ జూచెద వేమఱఁ జుమ్ము నిన్ను.

హరి. 4. 152

కన్నువైచు

వలచు, ఆసించు, కనిపెట్టియుండు.

క. ఏమేమి సింగభూపతి
 నీమీఁదం గన్నువైచి నిష్ఠురజవవ
 త్కామశరజాలనిర్దళి
 తామేయస్వాంతుఁ డయ్యెనా మేలు భళీ!

చంద్రరే. 2. 5.

సీ. సితభానుఁ డాచార్యుచిగురాకుఁబోఁడిపైఁ
 గన్నువైచిన కన్నె కలుపు మరులు

నైష. 7. 151

కన్నుసన్నల మెలఁగు

 ఆజ్ఞలకు లోఁబడి యుండు.

క. కులశీలరూపగుణములు
 గలిగిన సతి భార్య యగుచుఁ గనుసన్నల ని
 చ్చలు మెలఁగ నుండు పురుషుని
 చెలువము చెలువమ్ము గంధసింధురగమనా!

హరి. 4. 49

కన్ను మి న్నెఱుఁగక

 క్రిందు మీఁ దెఱుఁగక

పంచ. (వేం.) 5. 205 పు.

కన్నులార్చు

 కన్నుబ్రామి

చ. ...వనితకుఁ గన్ను లార్ప నిటు వచ్చినవాఁడవె......

రుక్మాం 5. 22

కన్ను కుట్టు

ఈర్ష్య కలుగు

వాని సిరిం జూచి కన్నుగుట్టినది

ధర్మజ.

కన్నుబ్రామ

వంచించు, కన్నుగప్పు.

శా. ...శూరుల్ వీరలఁ గన్నుఁబ్రామి పురిలో శోధించు లా
వెట్లొకో.........

మొల్ల. సుం. 23

ఆ. నీడఁ గడవఁ బాఱ, నేలకు వెలిగాఁగ
నడుగు వెట్టి తిరుగ నాత్మ మొఱఁగి
యొకటిఁ దలప, నరుల కొందవిన నొదవ దే
కరణి మృత్యుదేవిఁ గన్నుఁబ్రామ.

మను. 4. 106

క. చీమా దోమా పామా
కామాంధం గన్నుబ్రామి కాంతుఁడు సనె నే
సీమకొ మీ ర్గనరా మా
రామా తెలుపర యతనిసరణి కరుణమెయిన్.

భద్రావత్య. 2 ఆ.

చ. తలవరులన్ నిజాధిపుల దర్పకునేర్పునఁ గన్నుబ్రామి యు
త్తలఁ దమపిన్నపాపల నుదారత మీఱఁగ నిద్రబుచ్చి ని

ర్మలకరకంకణావళులు రట్టుగఁ దా మటు మ్రోఁగనీక వి
చ్చలవిడిగాఁ జరించి రోగి జారలతాంగులు మధ్యరాత్రులన్

మొల్లరామా.

సీ. తే. అహహా! నను గన్నుఁ బ్రామినయట్టి గడుస!
యుండుదువుగాని యింక నోరోరి! యనుచు....

విప్రనా. 4. 29.

కన్నువేయు

ఆసించు, వలచు, కనిపెట్టియుండు.

సీ. కలనైన నన్యకాంతకుఁ గాని కాపును
గనువేసి విటుని జేసిన గయాళి
యేఁచి వల్లము దోఁచి గోఁచి చేతికి నిచ్చి
చిఱుతసన్యాసిఁ జేసిన పిసాళి

బహులా. 5 ఆ. 87 పే.

క. ఏమేమి? సింగభూపతి
నీమీఁదం గన్నువైచి నిష్ఠురజవవ
తాఽమశరజాలనిర్దళి
తామేయస్వాంతుఁ డయ్యెనా? మేలు భళీ!

చంద్రరే. 2. 5.

చ. ... ఏవధూటిపైఁ
దమిఁ గనువేసితో......

విప్రనా. 4. 37

ఆ. పిన్న నాఁటనుండి కన్నుల కింపయి
యున్న రాధమీఁదఁ గన్ను వేసి
యున్న వాఁడు గాన వెన్నుఁ డా ప్రాయంపు
గన్నెపొందు గోరి సన్న సేయు.

దశావ. బల. 308 పే.

... కాఁబట్టి సకలకృత్యంబులయందును రాజభృత్యులపై నొక కన్ను వేసి యుండవలయు...

ధర్మజ. పే 11. పం 1.

కన్నులు తల కెక్కు-

గర్వమున క్రిందుమీఁదు కానరాకుండు (గర్వించు, పోతరించు)

చింతా. 6 అం. 59 పు.

కన్నులు వాచు

రాక కెదురు చూచి చూచి కను లుబ్బు.

ఉ. కన్నులువాచు నీమొగము గానక యెప్పుడుఁ జూడకున్న.

యయా. 2 ఆ.

శా. ...నన్నుఁ జూడఁ జనుదే వెన్నాళ్ళనో యుండి చ
క్షూరాజీవయుగంబు వాచె నినుఁ గన్గొనుని- మీబావ
యున్, నీరాఁకఁ మదిఁ గోరుఁ జంద్రుపాడుపున్ నీరాక
ధంబుంబలెన్.

పాండు. 3. 33.
నందక. 114 పు.

కన్నులు పైకివచ్చు

మదము గలుఁగు, గర్వము నొందు.

కన్నుల నూపిరి పెట్టుకొను

చాల శ్రమించి అలయు.

ఎం డనక వా నన కయరక కొయ్య కొట్టుకొని కొట్టుకొని కనుల నూపిరి పెట్టుకొని యున్న చోఁ జేటుపాటు మీకుఁ దెలియకుండునా.

ధర్మజ. 47 పు. 2 పం.

కన్నుగానక

యుక్తాయుక్త విచారము లేక.

తే. అతనుదర్పాంధకార మంతంతఁ గవియ
గన్నుఁ గానక సాధ్వి రాఘవుని దేవి
జనకకన్య జగన్మాన్యఁ జెనక వచ్చి
కన్నుఁ గానక చనెఁ బలుగాకి కాకి.

రామాభ్యు. 5. 70

కన్నులు చల్లఁగా గనుఁగొను

కనులపండువుగఁ జూచు.

సీ. కన్నులుచల్లఁగాఁ గనుఁగొందు నేను మి
మ్మిరువుర దేవి దేవరను బోలె.

నైష. 2. 86

కన్నులఁ గట్టినట్టు తోఁచు

కన్నులతోఁ గలిపి కట్టిన ట్లనుక్షణము తోఁచు.

ద్వి. మలయుచూడ్కులు గల మంచి సీమోహుఁ
గన్నులఁగట్టినకైవడిఁ దోఁచు.

హరి. 2 భా. 1879

తే. అతిభయంకరదృశ్య మయ్యది కనుఁగవ
కెదుటఁ గట్టినట్టులు గానుపింపఁ దొడర
సారెసారెకు నానదీనీరమందుఁ
దోడివారలతోఁ దాన మాడువాఁడ.

శ్రీవిద్యాశం. 4 ఆ.

కన్నులఁ గప్పికొను

కనులకద్దుకొను, మిక్కిలి గౌరవించు, గారాబముచేయు (పొందు) అనుభవించు.

తే. వచ్చి యభివాదన మొనర్చు వసునృపాలుఁ
గరము లాలించి కన్నులఁ గప్పికొనియు
మందమందారమకరందమధురవచన
రచన లిరవొందఁ బలికెఁ బురందరుండు.

వసు. 3. 5

సీ. తమిఁ జకోరములార మిముఁ గాంచినపుడె మా
కలకంఠి కన్నులఁ గప్పుకొనును.

సారం. 2. 169

తే. పీడకను వార లడుగుకు మడుగులొత్త
ఘనయశోదయు గావరమునను జూడ
గరిమ నందుండు గన్నులఁ గప్పుకొనఁగ
రాధ పోషింప దగు నిళారాజవదన.

రాధి. 1

సీ. నీతూపులని కదా నెత్తమ్మివేటుల
గారవమ్మునఁ గండ్లఁ గప్పికొందు
శకుం. (కృష్ణ) 2. 180

ఉ. ఇన్నిదినంబులుఁ సవతు లిందఱిలోఁ గడు గారవంబుఁ
గన్నియ నన్ను వల్లభుఁడు గన్నులఁ గప్పుకొనంగ నుండియా
వన్నెయు వాసియుం దఱిగి వారు ననుం దల లెత్తి చూడఁ
గా సన్నలఁ జాయలం బలుక సైఁతునె ప్రాణము లింత
తీపొకో.

పా. 1. 88

సీ. సారంగముల నటు చంపినపాపంబు
తప్పునె కన్నులఁ గప్పుకొనక.
కవిరా. 2 ఆ.

క. నన్నుఁ గని కోడ లనుచును
గన్నులఁ గప్పుకొని ప్రియము గావింతురు మీ
యన్నయు వదినెయు నటువలె
మన్నింపఁగఁ దగదె నీవు మామవు గాదే.
ఉ. రా. 4. 209.

క. కన్నెప్పుడు పొడగన్నం
గన్నులఁ గప్పుకొనుఁ బ్రియము గైకొను నామా
టన్న జవదాఁటఁ డతఁ డీ
కన్నియఁ దనప్రాణపదముగా భావించున్.

విప్రనా. 4. 66.

ఉ. సీమపొలంతు లెల్లఁ దమ చేతికి వచ్చినదాఁక నోయి నా
సామి వితీర్ణ కర్ణ యన సాగుదు రంతటిలోన నోయి నీ
గ్రామము నామ మెయ్యదియొకో యనఁ జూతురు కూతు
రావగన్, గామిశికత్తె గాదు మిముఁ గన్నులఁ గప్పు
కొనంగ నేరుచున్.

బహులా. 5. 80 పే.

కన్నుండఁ గనుపాపఁ దీయు

కన్ను చెడకుండ కనుపాప దీయు.

చాల నేర్పుతో వర్తించు మునిముచ్చు.

క. విను వల్లభ కన్నుండం
గనుపాపం దివియ నేర్పు గల మునిముచ్చీ
వనిత తగ దిచట నుండన్
వెనుకను దిద్దుకొనవచ్చునే యొకకైనన్.

కళాపూ. 3. 188

క. కన్నుండఁగఁ గనుపాపను
గొన్నపిధంబునను సతులఁ గూడకయును దాఁ

గన్న మిడి మనోధనములు
గ్రన్ననఁ గొనిపోవుఁ గన్నకాఁడుం బోలెన్.

విక్ర 8. 9

కన్నుండఁ గంటిపాపం
గొన్నట్లు మొఱంగి బాలుఁ గొనిపోవుటకున్
అన్నిచు బంధుయుతముగ
మన్నిగొనక యున్న నేటిమాటలు మనకున్.

ఉ. హ. 5. 288

న్నెఱుఁగు

జాడ తెలిసికొను, భావము తెలిసికొను.

ఇట్లున్న యకన్నియ కన్నెఱింగి చిత్రరేఖ మధుమథను మనుమనిం బొదవిన మాయామోహంబు నెడలించి పరిబోధపరచిత్తుం జేసి యుత్తరుణితో రాత్రి కడచన్న కొలంది చెప్పి ప్రొద్దువోయెం బోయి వచ్చెద నని వీడుకొని వెడలె.

ఉ. హ. 5. 203.

...తన్నుం దాన యుపశమించుకొని యున్నం గనుంగొని కౌరవేశ్వరుం డతని కన్నెఱింగినవాఁడై.

భార. భీష్మ. 3. 187

తే. కార్య మొక్కఁడు గనిన మాత్సర్యమున నొ
కండు గాదని ఖండించుఁ గన్నెఱింగి

యిరువురను గాదనక క్రొల్వు విరిసి మీఁద
నల్ల వాఁ డెన్నినది సేయ నగు నిజంబు.

ఆము. 4. 227

కన్నెఱ్ఱజేయు

కోపగించు

సీ. పద ముహూ ర్తము డాసెఁ బతిచెంత కని తెల్పు
చేడెపైఁ గ న్నెఱ్ఱజేసె దేమి.

రసిక. 5. 164

కన్నెఱ్ఱనగు

కోపము గలుగు

తే. ఎఱుఁగుదువుగాదె మము వార లెట్టియెట్టి
యిక్కములపాలు సేయఁగా నిష్టపడిరొ
వానిఁ దలఁచినఁ గ న్నెఱ్ఱనౌ నట్టైన
నిన్ను మన్నించుటకు సంధి కున్నవాఁడ.

శ్రీకృష్ణభార. ఉద్యో. 1. 413

కన్మూసిగంత

కనులకు గంతలు గట్టి ఆడుకొను ఆట.

గంతలు కట్టినట్లు కనులు కనపడకుండఁ జేయునది.

మ. దినముల్ కొన్ని చనంగ నంతఁ గడు నర్థిం బొమ్మపెం
డ్లిండ్లు, గుజ్జెనగూ, ళ్ళచ్చనగండ్లు, పిప్పిళులు, కుచ్చిల్
గీరనం గింజ, లోమనగుంటల్, కనుమూసిగంతలు, కంబా

లాటు, లోనైన ఘోలసనములలో మిఱుఁగ బోంట్లతో నలరె
బాలారత్న మెల్లప్పుడున్.

కళాపూ. 6. 202.

సీ. చంద్రికాపాయి కంచంబులోపలిరాయి
కాశికావళికిఁ గస్తూరిసిగంత

చమ. 3. 39.

కప్పదాటులు వేయుట

కప్ప క్రమముగ నడచిబోక అచటచట గంతులు వైచి ముందుకి పోవుట సహజము.

అట్లే ఏదియు సక్రమముగ గొనసాగింపక అచటచట కొంచెము కొంచెము చూచి ముందునకు పోవుచుండుట.

కప్పయెలుఁగుపాము

పామునోటఁబడిన కప్ప ఒకరకపుకంఠధ్వనితో నఱచుచుండును.

ఒకరకపురాగముతోఁ గప్ప అఱచునపు డది విని ఏమో కప్ప అఱచుచున్నది చూచి వత్తమని ఆధ్వనివచ్చినజాడం బడి పోయి చూచిన అచట పాముండును. మొట్టమొదట కప్ప అనియే అనుకొందుము గాని దాని యథార్థస్థితి మాత్రము పాము అగును. అట్లే— మొట్టమొదట నొక విధముగ ననుకొని నమ్మి తుట్టతుదకు విషమముగ ఫలిణమించుట నిద్దానితోఁ బోల్చి చెప్పుదురు.

కొన్ని పాములు కప్ప గొంతువంటి గొంతుతో అఱచుచు, అది కప్ప యనుభ్రాంతితో డగ్గఱిన కప్పలను మ్రింగుచుండును.

ఉ. ... తప్పక నీవె నే ననుచుఁ దద్దయు నమ్మితి నాఁడు
నేఁడు నిక్క, గప్పయెలుంగు చిల్వ యని కాంతుఁడ నే
నెఱుఁగంగనైతిరా. రాధికా. 4 ఆ.

చ. నిను నవలీల దాఁటి ప్రజ నేలకుఁ గోలకుఁ దెచ్చుచున్న యు
గ్రును దల యెత్తియైన నటు సూడవు పాండపక్షపాతి నీ
మన మటుగాన యెప్పుడును మాదెసఁ గప్పయెలుంగు
పామవై, యునికి యెఱుంగవచ్చె నెటు లూరటగా వర
మిచ్చినాఁడవో!

భార. ద్రోణ. 3. 107

కప్పురంబు పెట్టి యుప్పు గొనుట

కర్పూర మిచ్చి ఉప్పు గొనుట.

ఆ. ప్రాఁత నీరుచెలఁది నేత మూటాయిటి
దూదియెండ పశుపు దొట్టి యకట-
రంబు మేను దీని రహిఁ బుణ్య మమ్మట
కప్పురంబుపెట్టి యుప్పు గొనుట.

ఆము. 6. 62

కప్పల తక్కెడ

ఒక డొక కొన్ని కప్పలను తక్కెడలో రెండు వైపుల నుంచి వానిని తూచ నారంభించఁగా తక్కెడలో కప్పలు స్థిర

ముగ నిలువక క్రిందికి దిగుచుకుచు అటు విటు, ఇటు వటు పోవుచు నాని మచ్చుమాపెను. ఇట్లెంతసేపు తూచినను త్రాసు సమముగ నుండకుండెను.

చూ. మండూకతులాన్యాయము.

సంస్కృతన్యాయములు పే. 73

కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వ

ఊరక పోరునకుఁ గడంగు

ఆ. కయ్యమునకె యెపుడుఁ గాలుద్రవ్వెదు కార్య

గతికిఁ జోరవు... ... ...

భార. విరా. 4. 207

వ. ....తదీయసైన్యం బెల్లను బ్రమోదభరితంబై

కయ్యంబునకుం గాలు ద్రవ్వుచుండె నాసమయంబున ...

భార. ద్రోణ. 5. 22

క. కయ్యానకుఁ గాల్ ద్రవ్వుచు

గయ్యాళితనంబు మీఱఁగా డగ్గఱి యా

తొయ్యలి యూఁచక యూఁచక

పయ్యెదకొంగును బటానబయలుగఁ జేసె.

సారం. 3. 16

వ. ....రాజ్యగర్వంబునఁ గన్నుగానక కయ్యంబునకుఁ

గాలుద్రవ్వి... ... ...

దశకు. 2. 4

చ. అమలచరిత్రుఁడైన నిషధాధిపుఁ బ్రేల్చెద నంచు నేల
కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వెదు......

నలచ. 4. 256

తే. క్రొవ్వి కయ్యంబునకుఁ గాలు ద్రవ్వ నొక్క-
పదితలలరక్క-సునిచేతఁ బడనిపాట్లఁ
బడితి మా ర్తశరణ్య నీప్రాపు గలిగి
యుండఁగా నిట్టి కొదవ మా కొదవనేల?

రామాభ్యు. 3. 66

రాజశే. 3. 47

క. కయ్యాడక నాముందఱఁ
గయ్యాలకుఁ గాలు ద్రవ్వఁ గడఁగెను దీనిఁ
దయ్యాలకు బలి వెట్టెద
వ్రయ్యలుగా నఱికి యెల్లవారును జూడన్.

మొల్ల. సుం. 69

...స్వామిని కుడివైపుననున్న ముసలమ్మయు, నెడమ వైపుననున్న తరుణియు నత్యుత్సాహముతోఁ దేజరిల్లుచుఁ దమచూపులు భావములు నాపురుషు నత్యంతపరవశుఁ జేయఁ గయ్యమునకుఁ గాలు దువ్వుచుండిరి.

విదుల. 5వ ప్రకర.

కయ్యమునకుఁ గాలు దాచు

కయ్యమునకు కాలు ద్రవ్వు.

మ. తమిఁ బూఁదీఁగెలతూఁగుటుయ్యెలలఁ బంతాలాడుచుం
దూఁగు నా కోమరుం బ్రాయపుగబ్బిగుబ్బెతల యంఘ్రుల్
చక్కఁగా జాఁగి మింటిమొగంబై చనుదెంచు శీవిఁ గనుఁ
గొంటే దివ్యమహాసీంద్ర నాకమృగీనేత్రలమీఁదఁ గయ్యము
సకుం గాల్ దాఁచు లా గొప్పెడున్.

కళాపూ. 1. 147

కయ్యాలక్రచ్చ

కలహాశీలుఁడు.

ద్వి. కయ్యాలక్రచ్చలై కడఁగి యీవచ్చు
దయ్యాల ముక్కు-లు దఱిగి ఖండింతు.

హరి. 1 భా. 1981

సీ. కయ్యాలక్రచ్చయై కాలు ద్రవ్వుచు సదా
మండువాఁ డతిశాంతమహితుఁ డయ్యె.

పాండు. 4. 210

కరతలామలకము

చేతిలోని యుసిరికాయ

గుప్పిలిలో యుసిరికాయ చాల సులభముగ ఇమిడియుం
డును. అట్లే సులభముగ తనకు స్వాధీనమయినది.

సీ. సకలవేదంబులు శాస్త్రంబులును బురా
ణంబులుఁ బిన్నప్రాయంబునందుఁ
గరతలామలకంబుగా నభ్యసించి.........

వరాహ. 1. 104

వ. తనకు నఖిలవిద్యలుం గరతలామలకం బగుటయు
ప్రభా. 2. 91

క. ... ఆవీరుని యక్కజ మగు
లావు వెరవుఁ గరతలామలకమై తోఁచెన్.
భార. ద్రో. 3. 154

సీ. వేదశాస్త్రపురాణవివిధాగమంబులు
కరతలామలకంబుగా నెఱింగి.
విక్ర. 1. 190

కరతలామలక న్యాయము.
చూ. సంస్కృత న్యాయములు పే. 13

కరికోతఁ బెట్టు

మిక్కిలి యొత్తిడిఁబెట్టు, బాధించు.

సీ. హరిమధ్య యెవ్వతె కరికోతఁ బెట్టునో
యదలించి మత్తేభయానలార!
రాధి. 3 ఆ.

కర్ణాకర్ణిక

ఆచెవిని, ఆచెవిని.

శా. ....తచ్చరిత్రములు నాచేఁ గ్రొత్తగా నేల క
ర్ణాకర్ణిం గథలందు మున్ను వినమే నానాప్రకారంబులన్.
ఉ. హ. 5. 296

క. అర్ణవము గట్టి దిక్కులు
ఘూర్ణిల్లఁగ రిపులు లెక్కగొనక సువేలా
భ్యర్ణమున వచ్చి విడియుట
కర్ణాకర్ణికఁగ నెఱిఁగి కలఁగినమదిత్రోఁ.

భాస్క. యుద్ధ. 289

క. కర్ణాకర్ణిక వినియు య
పర్ణార్చనధుర్య యార్య స్వసుతుప్రవృత్తిఁ
దూర్ణగతిం జని కనుఁగొని
చూర్ణజలసంస్థు నేకసుతు వగ మిగులన్.

శ్రీవిద్యాశం. 1 ఆ.

కర్కటిగర్భము

ఎండ్రకాయ గర్భము దాల్చుట ఆత్మనాశనమునకు కారణమగును. ఏలనన, దానికి గర్భ మభివృద్ధియైనపిమ్మట గర్భస్థసంతానము దానికడుపు బ్రద్దలుచేసుకొని యీవలకు వచ్చును.

(కర్కటిగర్భ, వృశ్చికీగర్భ, అశ్వతరీగర్భ న్యాయము లట్లు)

ఉ. కర్కటిగర్భమట్లు నను గాసిలి వెట్టెడు......

బసవపు 1. 97

క. దుర్భర యగు నినుఁ గర్కటి
గర్భము భరియించినట్లు గైకొని నాకై
నిర్భరవిధ్వంసదశా
విర్భావము దెచ్చికొనుట వెరవై యున్నే.

భార. విరా. 1. 322

సీ. అశనికల్పము లివి యర్జునుబాణముల్
గాని, శిఖండివి గావుసుమ్ము
కరకుటిగర్భంబుకరణి గాత్రము వ్రచ్చె
నిట్టివి వీనికి నెందుఁ గలవు ?
భార. భీష్మ. 3. 404

కర్ణుఁడులేని భారతము

ముఖ్యుఁడు లేని విషయము.

కఱకుట్లును చంకలో బొత్తములును

మాంసపుముక్కలు, చంకలోఁ బుస్తకము
కపటనడవడి యనుట.

చ. వలను మహామునీశ్వరులు వారె సదాశివచింతచేత నిశ్చల
గతి నున్నవారిది పిశాచనివాసము గాదు మీరుఁగుకరులుఁ
గవియంగఁ బాఱెడి మృగంబులఁ జూచి సహింపరాదహో,
నిలువుడు వేయునేల తగునే కఱకుట్లును జంకఁ బొత్తముల్
ఉ. హ. 2. 137

కఱవునకుఁ దోడు ఆవపంట గలిగినట్లు

ఆవాలు మఱింత యుష్ణగుణము గలవగుట అన్నములేక మలమలమాడువారి కవి మఱింత కడుపుమంట గలిగించునుగదా.

పరుసైన మొండ మొండున
నరవరులై హాయిలేక యలజడి పడఁగా

సురగాలి యేచెఁ బ్రజలం
గల వృసుఁ డో డావపంట గలిగిన కరణిన్.

కువ. 1. 101

కలసిమెలసి

కూడిమాడి.

సీ. తే. కొలది యిడరాని కోర్కులఁ గలసిమెలసి

రాజశే. 3. 97

తే. అట్లు మణితంపుగుణములు నవఁగి పెనఁగి
కుసుమగంధంబులట్టులఁ గూడిమాడి
చెలఁగి తిలతైలములరీతిఁ గలసిమెలసి
యున్న విభుఁ డిట్టు చేసె నో సన్నుతాంగి!

రాధి. 3. ఆ.

సీ. తే. అరమరలు లేని కూరిమి నవఁగి పెనఁగి
కొదలు దీఱని కోర్కులఁ గూడిమాడి
కపట మెఱుఁగని మమతలఁ గలసి మెలసి
యున్న విభుఁ డిట్లు సేయునే యోలతాంగి!

పారి. 1. 94

కలపనఁబిండి

(కలపడము + పిండి) క్షోభము.

క. కలసెదఁ బతి నతఁ డిచ్చుట
తెలుఁగుట మాతండ్రి విన్న మేలగునే ప్రే

వులలోన సురియఁ ద్రిప్పిన
కలపనఁబిం డైనఁ జెలిమికత్తెలు నగరే.

ఉ. హ. 5. 163

కలలోనివార్త

అపరూపము (నిజమునకు లేనిది.)

సీ. తే. మించు నసబోడి చందంబు మేలు కనిన
వాఁడు తలపోయఁ గలలోని వార్త యయ్యె.

పాండు. 4. 238.

కలసి కట్టుగ నుండు

అందఱు నొకఁటై ఒకేమాటమీఁద నుండు.

తే. కలసి కట్టుగ నుండుము గాక యున్న
జులుకఁదనమగుఁ జుమ్మి......

వేంకటే. 3. 216

కలహమె కల్యాణముగ నెంచు

పోట్లాట యన నుల్లాసపడు.

క. పలుదెఱఁగు ముళ్ళమాటలు
కలహామె కల్యాణ మని జగంబులవెంటన్
మెలఁగెడు మౌనికి సహజము
ఫల దని వారింపవలదె వల్లభుఁ డతనిన్.

పారి. 1. 85

కలహమె కూడుగా మెలఁగు గయ్యాళి

కలహమె ప్రధానముగ ప్రవర్తిలు గడుసరి.

సీ. తే. బేరజపుగట్టిజంత, పాడూరిసంత,
చలము సాధించుదిట్ట, రోసాలపుట్ట,
లోకముల కెల్ల సూచి, యల్లుండ్రబూచి,
మెంచగల యుచ్చమల్లి, యయ్యింతితల్లి.
శుక. 3. 114

కలహమునకుఁ గాలు ద్రవ్వు

పోట్లాడుటకు సంసిద్ధముగనుండి ముందడుగు వేయు.

తే. ఎలసి యోద్ధ్రుఁ గనువొందనీక మఱఁడు
కలహమున కంకకాఁడయి కాలు ద్రవ్వఁ
జాంసుబహుళక్షుపాపరంపరలు వెడల
నింటిలో నేదుము ల్లయ్యె నిందుముఖికి.
ఆము. 5. 84

ద్వి. కలహంబునకుఁ జాల కాలు ద్రవ్వెదరు.
ప్రభులిం. 13. 99 పే.

సీ. తే. స్వర్గమర్త్యవధూటులచక్కఁదనము
తుచ్ఛ మని నాగకన్యలతోడి కలహ
మునకుఁ గాల్ ద్రవ్వెదవు లేక బొటన వ్రేలఁ
బుడమి వ్రాసెద విది యేల పువ్వుబోఁడి!
దశా. కూర్మ. 82 పు.

కలగంపకడుపు

సమృద్ధి గల గర్భము.

సీ. తే. వారి కలగంపకడుపుల నేరుపరుల
నరిది బిడ్డలఁ బడసిన బిరుదుసతుల
నామములు నన్వయంబులు నీమనంబు
పూనఁ జెప్పెదు వినవయ్య మానవేంద్ర.
భాగ. 10 ఉ. 255

కలపనగంప

లేనిపోనిఅసత్యములు కల్పించువాఁడు.

ఉ. కలపనగంప యీతపసి కాలును నోరును బాదు గాన కె
వ్వలనఁ బరిభ్రమించుచు నుపాయపు ప్రేలరి మాట లాడి
ధీరులమది కైన నూరక విరోధ మొనర్చుచు నుండు రాజులం
బెలుచన రేచి తెచ్చి తలపెట్టు వినోదపుఁదీఁట వోవఁగన్.
హరివం. పూ. 5. 110

కలగూరగంప

నానాగోత్రేభ్యః అన్నట్లు అవి యివి అన్నియు నొకచోఁ
జేర్చఁబడినది.

సీ. తే. శాస్త్రసాహిత్యములు మాకె చాల జీత
మంచుఁ గలగూరగంప సేయకుము బాద
రాయణకవిత్వసందర్భరసము నిలుపు
మనుచు దౌవారికద్వార మపుడ దాఁటి.
బహులా, 1. 110

కలలోనికాన్పు

అసంభవము, మిథ్య, (నిజమునకు లేనిది.)

చ. అది కలలోని కానుపయి యంబికయానతి మున్నె కల్గియ
ట్లొదవుట ముగ్ధతం దలఁప కుగ్మలి నిక్కముగాఁగఁ జూచి
పెల్లొదవెడు బాష్పవారి నయనోత్పలపీడ యొనర్ప రోద
నాభ్యుదయమనోజ్ఞమై వదన మొప్ప వడంకుచు నార్తి
నొందఁగాన్.

హరివంశ. ఉత్తర. 7. 174

కలిని ద్రచ్చి వెన్న దీయు

గంజి తఱచి వెన్నదీయు
అసంభవములు కల్పించు.

సీ. ఆ. ...కలియుఁ ద్రచ్చి వెన్న గొనఁగఁ
గడవ నేర్పు గలిగి కందువ మానెఁ దై
కత్తిగొంటు లయిన యత్తగంతు.

కుమార. 8. 135

కలి బోసిన వెనుక నుట్టి కనుఁగొనుమాడ్కి

గంజి పోసివేసినపిదప నుట్టిని చూచినచొప్పున.
కావలసినపని యయినపిదపఁ దడవిచూచికొనుట.

క. తల కెక్కిన వలపున హరి
యిళకుం దాసానుదాసుఁడై మెలఁగంగాఁ

గలవె యిఁక నేటి యాసలు
కలి బోసిన వెనుక నుట్టి కనుఁగొనుమాడ్కిన్.

రాధి. 3 ఆ.

కలికంబునకైన

బొత్తిగ.
వివేకంబను మాట కలికంబున కేని లేనిచోట సిరులు చేరువఁ జేర వెఱచుఁగదా.

ధర్మజ. 32. పు. 11. పం.

కలికములో కైన దొరుకదు

బొత్తిగ దొరకదు. (ఎచటను లే దనుట)

కవకవ

నవ్వుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.

చ. కవకవ నవ్వరే త్రిదశకాంతలు వింతలు సేయు నాపనిన్.

ఉ. హ. 1. 80

చ. కవకవ నవ్వి యజ్ఞతురగంబుమెడం దనయుత్తరీయమున్
లవుఁడు తవిల్చి.........

జైమి. 6 ఆ.

కసమస

తొట్రుపాటు

క. అంతట నిద్దఱ మనసులు
కంతునిపసఁ గలిసె వింత కసమస లొలయన్

మంతనమునఁ బెదవులు నిసి
చింతలు వాఱంగ నగవు చెప్పలు గోరన్.

విక్ర. 8 ఆ.

కసవు గఱచు

పూరి మేయు, వశ మవు, చచ్చు.

కసవు, గట్ర

చెత్త, చీకుడు

వ. ......పసిండినాగటం గసవు గట్రం జిక్కుకుండం బెక్కు-
చాళ్ళు దున్ని ములకవిత్తులు వెదపెట్టు విధమున.

బసవపు. 7. 334

కసిమసఁగు

విజృంభించు

వ. ...కసిమసంగిన మారి పిసికి పిండలివండు చేసినచందం
బునఁ గొండ లైన కండలతోఁ గలసి......

ఉ. హ. 4. 229

కసిడికోఁత

అల్పవుటా త్రిడి, నాలిపోరు.

సీ. కలహాశనుండు తరక్రియాకుశలుండు
సంగతోన్మాదోత్తమాంగకుండు
నగునయేనియు నటువంటి మగనితోడఁ
గాపురము సేయు సతి దొడ్డ గరిత యగుచుఁ

గసిడికోఁతకు నోర్చి లో విసిగికొనక
ధాత దూరక తండ్రిసేఁతకు వగవక.

పాండు. 4. 145

కహకహ నవ్వు

కోపముతో నవ్వు

చ. కహకహ నవ్వి దంష్ట్రికల గల్లమెఱుంగులు భానుదీప్తి
సంగ్రహముఁ దిరస్కరింప శితికంఠుఁ డకుంఠితరోషదీప్తుఁడై
యహహ దురాత్మ కాశిపయి నల్గెదవే? యను పల్కు
పల్కె నాగ్రహమున నేను డుంఠిగణరాజు నెదిర్చితి
మమ్మునీంద్రునిన్.

కాశీ. 7. 29

మహాస్రగ్ధర—గళగర్త క్రోడనిర్యత్కహకహానినదో
ద్గాఢహాసంబు భూభృ
ద్బిలముల్ మ్రోయింప......

మను. 4. 95

కాందారి మాందారి ప్రొద్దు

నడిరేయి

శీ. నడిరేయి యనఁగఁ గాందారిమాందారి ప్రొ
ద్దన సరిప్రొద్దన నద్దమరెయి
యన నిశీథాఖ్య దగు

ఆంధ్రభాషా. 1. 94

తే. వడివడిం జని పట్టి యోవాలుగంటి
నీదు పేరేమి యెవ్వఁడు నీదుమగఁడు
పూని కాందారిమాందారి ప్రొద్దుకడను
నెందు వోయెదు తలిదండ్రు లెవ్వ రనిన.

యయా. 2. ఆ

సీ. కాసుకప్పురకును గాక పృష్ఠోష్ఠప
ర్యంతమ్ము కకు_ర్తి యడర మెక్కి
యాకాశపంచాంగ మల్లికొంచును వీది
సదుమఁ గాందారిమాందారిప్రొద్దు
చనుదాఁక మిట్టపెత్తనములు.....

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కాకః కాకః, పికః పికః

కాకి కాకియే, కోవెల కోవెలయే.
కాకులు, కోవెలలు కలిసి యొకచో నున్నను వేని కవి వేఱువేఱుగ స్పష్టరూపమునఁ గన్పడుచునే యుండును. కాకులు, కోవెలలు,వర్ణాకారాదుల నొకరకముగ నున్నను కంఠ మెత్తినఁ గాకి కాకియే, కోవెల కోవెలయే.
చూ కాకపికన్యాయము

సంస్కృతన్యాయములు. పే. 14

క. ఆకామిని యటు నే నిటు
కాకః కాకః పికః పిక యటన్నవిధం
బై కవఁ బాయఁగవలసె......

రాధా. 2 ఆ. 20 పు.

కాకతాళీయము

కాకి వాలఁగానే అప్రయత్నముగ తాటిపండు పడినట్లు.
అప్రయత్నముగఁ గలుగు సందర్భము.
చూ. కాకతాళీయన్యాయము
సంస్కృతన్యాయములు. పే. 14

తే. కాకతాళీయముగ మహాకాళికరుణ
నుజ్జయినిరాజ్య వైభవ మొనరెఁ గాక
యుట్టిచేరులు గోయుట యెట్టి యరిది
యెలుక గొఱుకదె యట్టివి యెన్నియైన.
విక్ర. 4. 61

కాకదంతపరీక్ష

కాకికి దంతము లుండవు. కావున, దానికి దంతము లెన్ని
యని పరీక్షింపఁ బూనుట నగుబాటు.
చూ. కాకదంతపరీక్షాన్యాయము
సంస్కృతన్యాయములు. పే. 15

సీ. ఇందాక నినుఁ జేర నీక న న్నిట్లల
యించుట చాలక యింక నిలిపి,
వాని నే మడిగె దెవ్వఁడు గాక నీకేమి
యిది కాకదంతపరీక్ష సుమ్ము.
కళాపూ. 3. 272.

కాకిగోల

ఏదే నొక కాకి కొక మెతుకు పిండము కనఁబడిన నది
తోడికాకులకై యెలుగెత్తి చెవులు చీములుగట్ట గోల

చేయును. తుదకా కాకిమూక పెద్ద దండుగఁ జేరి అర్థము
గాని అఱవగోల చేయుచు తలనొప్పి పుట్టించును.

కాకులను గొట్టి గ్రద్దలకు వేయు

పిండాదులం దిను కాకులను ద్రోలి గ్రద్దలకు వేయు. ఎవరో యొక రని యనుకొనక కానివారి కిచ్చుట అని భావము.

కాకులకుఁగాని ముసిఁడి పండిన నేమి, యెండిన నేమి?

కాయ, కసరు దిని బ్రదుకు కాకులకుఁ బనికిరాని విష ముష్టికాయ పండి యేమి? యెండి యేమి?
(నిష్ప్రయోజనమని భావము)
ఖొజ్జామగఁడు ఒడిలో నుండియేమి, దడిలో నుండియేమి?
అను తెనుఁగుసామెతవలె.

ద్వి. చక్కఁదనాలకుఁ జాల మోహించి
నిక్కమై నమ్మితి నెఱజాణ వనుచు
లండుఁబోతవు కాకులకుఁ గాని ముసిఁడి
పండిన నెండిన ఫలమేమి రోరి!

సారం. 1. 649

కాకియు దూరని కారడవి

దట్టమైన ఘోరాటవి.

వ. నీ వెవ్వ రివ్విధంబున నేకాకివై కాకియుఁ దూరని యీ
కారడవి నేల తిరిగెదవు?

నలచ. 6. 23

కాటఁ గలియు

నశించు

తే. ఆవగింజంత భూతి మై నలఁదికొనిన
వెలఁది! గుమ్మడికాయంత వెట్టిపుట్టుఁ
గటకటా! యెట్లు తనబుద్ధి కాటఁ గలియ
నిసువుఁ జంపంగ నెంచెనో నీమగండు!

హారవి. 2 ఆ.

కాటికిఁ గాళ్లు సాచు

చావ సిద్ధ మవు.

ద్వి. కటకటా! కాటికిఁ గాళ్లు సాఁచియును
విటతనంబులజాడ విడువఁ డీబడుగు
కొండంగి వీని నెక్కురు తల దఱుగ
ముండగోష్ఠికి మఃకుకు మొగ మేడ తనకు.

హరి. 2 భా. 1056

కానక కన్న సంతానము

కనక, కనక, గన్న సంతానము.

సీ. ...కానక కన్న సంతానంబు శిశువులు
జీవనస్థితి కేన తావలంబు.

నైష. 1. 107

సీ. కానక కన్న సంతానంబు గావునఁ
గానక కన్న సంతాన మయ్యె.

రామాభ్యు. 5. 12

వ. ...ఇప్పు డే నశనంబు గానక కానక కన్నుయిక్కన్నియం
బ్రైలాసకాననంబునం గుసుమంబులు కోయుదానిం గని
కనికరం బుడిగి.........

మను. 5. 27

కానివావి

సరిపడనిది, సరిరానిది.

సీ. తే. పేరుఁ జెప్పఁగ నేల నీవిలసనంబు
లుల్లమునఁ దలపోయుట యొకటి దక్క
బహుదినంబులనుండి యాపడఁతి కితర
వస్తురుచు లన్నియుం గానివావి యయ్యె.

ప్రభా. 4. 79

సీ. దనుజశుద్ధాంతకాంతాకటాక్షములతోఁ
గలికికాటుకులకుఁ గానివావి.

ఉ. హ. 3. 147

ద్వి. కొలఁదె హరిశ్చంద్ర గుణములు వొగడఁ
దనువెల్ల సత్యంబు తలపెల్లఁ గరుణ
పనులెల్ల ధర్మంబు పలుకెల్లఁ బ్రియము
బొంకు నాలుకకుఁ జేర్చుట కానివావి.

హరి. 1 భా. 235

చ. ...విచారము కోరికకిఁ గానివావియే.

భార. విరా. 2. 260

సీ. అన్యనిందాధృతి యాత్మగుణస్తుతి
కలనైనఁ గలుగుట కానివాని.
రామాభ్యు 1. 110

తే. కోపమా లేదు నీరార్చు గొడవ యెఱుఁగ
గడ్డి వేయఁడు కవణంబు కానివావి
జంబుకాధీశ చూడు మీచాయ నేను
గుఱ్ఱమై పుట్టి యీగోడు గుడువవలసె.
శుక. 3 ఆ. 153 పే.

తే. ...చంపు టొండెనుగాని నేఁ జచ్చు టొండెఁ
గాని యూరక మరలుట కానివావి.
మొల్ల. యుద్ధ. 18

సీ. ఆ. కలలు కల్ల లయ్యెఁ దలఁపు లభ్రసుమమ్ము
వలపు లయ్యెఁ గానివావి యయ్యె
గోర్కు లెల్లఁ జెల్లె గూఁకటివ్రేళ్ళతో
జీవచ్ఛ్రుమమ్ము దేవదేవ!
వ్యాఖ్యా. చాటు.

కానిక నైనఁ గొనక

కించిత్తైనను లక్ష్యపెట్టక

శా. ఆనీలుండు వరూధినీపరివృతుండై పోయి తేజోనిధిన్
మానిం గానికినైనఁ గైకొనక ....
వరాహ. 5. 19

కాఁపురములు కూల్చు

ఆలుమగలకుఁ గాకుండఁ జేయు.

తే. తత్సమీపంబుననె ఘోరదారుయంత్ర
సక్తపదుఁ డొక్కఁ డారసి జార మెన్ని
కాపురంబులు కూల్చితో గద యటంచుఁ
బలుక నావంటివాఁ డిందుఁ గలిగెననుచు.

శుక. 3 ఆ. 132 పే.

కామపరపు జీడి

తగులుకొనిన వదలనిది.
కంబళిపురీషము మాదిరి.

కాయగసరులు

కాయలు మున్నగునవి.

క. జడలు ధరియించి యడవుల
నిడుములఁ బడి కాయగసరులే మెసవెదు పెఁ
బడుగు నినుఁ గవయఁ దగునా
విడువిడు నీకేల పట్టె వెట్టి లతాంగీ!

రామాభ్యు. 6. 152

తే. పూని తమతమ కొనివచ్చు భూరుహముల
కాయగస రెల్ల వెరవార దాయి అప్పు
డెచ్చు వారికి నోరూరఁ బంచు వత్తు
రెవ్వ రడిగినఁ బుడుకక నవ్వు లెసఁగ.

భాస్క. యుద్ధ. 262

ఆ. ఓరి కోతికూళలార కాఱడవులఁ
దూఱి కాయగసరు లేరుక తిని
బ్రదుక లేక రాచగుదియత్రోఁ బొత్తూని
పొలసుదిండ్ల నెదిరి పోరఁ దగునె.

అచ్చ. రా. యుద్ధ.

కాయ గాచు

కడుపు ఫలించు (సంతతి కలుగు)

చ. ఇతఁ డొక కాయ గాచి సుతు నిల్లనిపించె మునీంద్ర వీని
సంతతి కభివర్ధనం బరయఁ దావకధన్యకటాక్షపాతమే.

కకుత్థ్స. 2. 64

కాయో పండో

విముఖమో, సుముఖమో, (అవునో, కాదో,)

సీ. పొలఁతి కాయో పండొ పోయిన పని యున్న
చిలుకమాటక నవ్వ నొలపుఁదేట.

విజ. 1. 141

క. అయింతిచూపు చూచుక
కాయో పండో తెలియదు గాని మదాత్మన్
బాయక తగు నాశాపా
శ్రేయం బిడి వెంటనంటితిఁ జెలికాఁడా!

చంద్రా. 4. 106

క. అండజసత్కులమండన
నిండారుముదంబుతోడ నిక్కము చెప్పుమా

గుండియ లదరెడుఁ గాయో
పండో నీ వేగిరట్టి పని వైళమునన్
రసిక. 5. 75

క.... ...నాపని
కాయో పండో నిజంబుగాఁ దెల్పుమయా.
వేంకటా. 5 ఆ. 134 పు.

ఉ. ఆయవనీశుఁ డీకరణి సంగభవానలబాధ్యమానుఁడై హా
యుని వెచ్చనూర్చు నకటా యని దైవము దూఱుఁ బచ్చపు
ల్గా వెడ నట్టమైనఁ దన యర్మిలి దూత యటంచుఁ గాయొ
పండో యని కార్యపద్ధతుల నూహ్యన వేఁడును భ్రాంత
చిత్తుఁడై.
తపతీ. 2. 95.

కారాకూరము

(నా.) మనసు కలఁచివేయు పని. (విశే.) కలఁత నొందినది.

శా. నాకుం జుట్టముఁ దల్లిదండ్రులుఁ జెలుల్ నాథుండు నీ
దైవమే మీ కిచ్చోఁ బనిలేదు కస్తిపడఁగా మీపల్లెకుం
బోండు కారాకూరంబులు చేసినం గదలి నే రా నిచ్చటన్
బ్రాణముల్ వోకార్తుం దుది నాదువేలుపునకై బొంకన్
నిజం బింతయున్.
కాళ. 3. 82.

క. సారెకుఁ గేకలు వేయుచుఁ
గారాకూరమయి మనసు కళకళపడఁగన్.......
సారం.

స్రగ్ధర. కారాకూరంబులై రాక్షసులహృదయముల్ కార్పఁదగ

ఉ. రా.

పరమయో. 3. 271.

కార్యము పాకము దప్పు

పని బెడియు. (అదను దప్పు)

చ. మతిఁ దలపోసి యీపలుకు మానుఁడు పాకము దప్పెఁ
గార్యముల్......

భార. భీష్మ 1. 13.

కారాలు మిరియాలు నూరు

కోపగించి పోరునకు కాలు ద్రవ్వు, పంతగించు.
నో రెఱుఁగని వారిపై కారాలు మిరియాలు నూరుచు.

ధర్మజ. 9పే. 15పం.

ఉ. అత్తయు మామయున్ మగఁడు నాగ్రహవిగ్రహదుర్ని
రీక్ష్యులై కత్తులలోనులై పదరి కారములున్ మిరియాలుఁ
ద్రోలఁగాన్ వా త్తినపెత్తనమ్మున ననాంద పదింబది వేపఁ
గూర్చెఁబో బొత్తిగ వంటయింటిశశముల్ బలెఁ గ్రుంగ
నజుండు చేడెలన్.

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కాలనేమిజపము

రామరావణసంగ్రామమున లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిలినపుడు
ఆంజనేయుఁడు సంజీవికరణికై అరుగుచుండ రావణుఁ

డని పొడగట్టి ఎట్టులైనఁ దెల్లవారకమును పాంజనేయుఁ డచటికి కోషధులంగొనిపోక తడయునటు లొనరింప నెంచి కాలనేమిని సాయపడవేఁడెను. ఆతఁడును గుహా నాముని ద్రైై త్రోవఁ గూర్చుండి తపస్సు చేయుచున్నట్లు నటించి హనుమని మోసగింపఁ బ్రయత్నించె నని రామాయణగాథ. ఇందుఁ గాలనేమిలక్ష్యము హనుమని మోసగించుటగాని జపము గాదు. కావున దీనికి కపటపు నడక అని అర్థము నుడవఁబడుచున్నది.

కాలు ద్రవ్వు

ఊరక పోరునకు (లోఁగొన) యత్నించు, తిరస్కరించు.

సీ. నూటి కొక్కఁడె చాలు మేటిమగంటిమిఁ

గాలుద్రవ్వుచు నుండు కాలిమూక

రంగా. 1. 17పే.

సీ. కరికుంభములమీఁదఁ గాలు ద్రవ్వుట గాక

జక్కవకవతోడ వక్కరించు.

విక్ర. 8. 44.

సీ. శేషదర్పము చివ్వి శీతాంశురుచి నవ్వి

పాలమున్నీటిపైఁ గాలు ద్రవ్వు.

కళాపూ. 1. 76

ఆ. ఇంకఁ గాలు ద్రవ్వ నేల రాముని గెల్వఁ

దనతరంబె బ్రదుక దలఁపఁడొక్కొ?

అతఁ డజేయుఁ డజహరాదుల కీవంక
మగిడెఁ బ్రోద్దు తొంటిమాట గాదు.
రామకథాఽమతం. యుద్ధ. పూ. భా. 10. 62

కాలు దన్ను

కాలు ద్రొక్కు, కదియు.

వ. ఇట్లు వెఱచఱచి యవిసినకలంబు జనంబులు దీవి సేరిన యట్లు కర్ణుం జేరి కాలు దన్ని నిలిచె.
భార. కర్ణ 3. 165.

కాలు ముడుచుకొను

మూత్ర విసర్జనము చేయు

కాలు సాఁచు

సిద్ధ మవు.

సీ. ఎవ్వాఁడు నీచిత్త మెరియించుచున్నాఁడు
కైవల్యపదవికై కాలు సాఁచి
హరవి. 3. 43

కాలు గాలిన పిల్లి

కాలు గాలిన పిల్లి బాధ కోర్వక యెందు నిలువక అటు నిటు పరుగెత్తును.

క్షణ మెచటను నిలువక అటునిటు పిచ్చివానివలె తిరుగుట కీయుపమ యుపయోగింపఁబడును.

ద్వి. కాలుగాలినపిల్లి కరణి నీవెంట
నేల నీబంటనై యెల్లెండుఁ దిరుగ
హరి. 2 భా. 1243

సీ. మద్దెలలో నెలఁ-మర్యాద, నెలు గత్తి
గన బిలుఁ- సన్యాసి యనువుమీఱ
వల్లంబు పోనాడు వైశ్యుని తేవను
గాలు గాలిన పిల్లి క్రమము దోఁపఁ

గంతుమాయల నుమ్మెత్తకాయఁ దినిన
వెట్టి తెలుఁగున వెసనంపు వెఱపు వాడమి
చికిలి నెఱవన్నె కాండ్రకు సివము లెత్త
నెనసి చరియించు పీట నా హేమరేఖ.

ఆ. అనుభవింప నైన యంతకు సుఖదమా
దారసంగ్రహం బతఃపరంబు
విరసభావ మొదవ వీడఁగాఁ గూడఁగాఁ
గాలు కాలు పిల్లి కరణిఁ గాఁడు.
శంకరవిజయ కథా. 1. 119.

కాలువ, క్రంత

పెద్దకాలువ, పిల్లకాలువ.

సీ. తోట దొడ్డి యనెడు మాట లేకుండంగఁ
గాలువక్రంతలక్రం దండంగ
సుదక్షి. 4. 69.

కాలును నోరును బాదు గానక

కాలినిలుకడ, చెప్పు కలహపు మాటలలో నోటిజంకమి, ఉనికి తెలియక.

చ. కలపనగంప యాతపసి కాలును నోరును బాదు గాన కె
వ్వలనఁబరిభ్రమించుచు నుపాయపు ప్రేలరి మాట లాడి ధీ
రులమది కైన నూరక విరోధ మొనర్చుచు నుండు రాజులం
బెలుచన రేఁచి తెచ్చి తలపెట్టు వినోదపుఁదీఁట వోవఁగన్.

హరివం. పూర్వ. 5. 110

(ఆదేశము, ఈదేశము అనక యిష్టమువచ్చినట్లు కలహములు పెట్టుచు క్షణమైన నెట నిలువక తిరుగుచు అని భావము.)

కాలు త్రొక్కికొను

తత్తరపడు

ఆ. కాలుత్రొక్కికొనుచుఁ గళవళపడుచున్న
నెన్నొ యట్టిస్థితులు మున్నుకన్న
వార లౌట నాయొయారులు వారక
పదిలపఱిచి సరగ స్వాంతములను.

భద్రావత్య. 2 ఆ.

కాలు త్రొక్కికొనివచ్చు

కదిసివచ్చు

మీకును మాకును నీవైరం బెక్కడనుండి కాలుత్రొక్కికొని వచ్చెనో యెఱుంగ.

ధర్మజ. 59 పు. 17 పం.

కాలిగోరునఁ బోలకుండు

కాలిగోరున కైన సరిరాకుండు
ఎందును సరిరాకుండు

తే. సురగరుడసిద్ధసాధ్యకింపురుషసతులఁ
దివిరి మొఱపెట్టఁ జెఱఁ బట్టి దెచ్చినాఁడు
వారల యగణ్యరూపలావణ్యతతులు
బాల! నీకాలిగోరునఁ బోలవరయ.

రామాభ్యు. 5. 179

సీ. ...ఈడితరూపసంపదల నెన్నఁగ నం దొకఁ డైనఁ బోలదో
చేడియ! యానృపాలకుల శేఖరుఁడా నలు కాలిగోరునన్.

నలచ. 3. 151

...నాకోరిక సఫలంబుగాఁ బునఃపున రాలింగనంబు గావింపుము. శ్రావకీజనంబులు నీకాలిగోరునం బోలరు. నీదర్శనంబుగదా సౌఖ్యమోక్షసాధనంబు.........

ప్రబోధ. 3. 51

చమ. 3. 90

సీ. విండ్లకు మేల్తరంబు ఘనవేణి కనుంబొమదోయి బంగరుం
గిండ్లకు మేటి సాటి తులకించు చనుంగవ లేఁతతమ్మిపూఁ
దూండ్లకు మిన్న యన్న జిగి దాల్చెఁడు చేతులు లోక
మందుఁ బూబోండ్లను గానమో వినమొ పోలరు తత్సతి
కాలిగోరునన్.

హంస. 1. 61

కాలిక్రింది కసవు గా

కాలిక్రిందనున్న ధూళివలె (మిక్కిలి అలుసముగా)

తే. పరభయంకరబిరుదవిస్ఫురితుఁ డైన
కాంతు నయ్యిందుముఖి తన కాలిక్రింది
కసవుగా నెంచు వెడమాయ గప్పి జార
ధవులమాటలు వడఁకి యాదల ధరించు.

శుక. 3. 128 పే.

కాలికి ముల్లు గ్రుచ్చుకొనదు

ఏ అపాయమును రాదు.

సీ. తే. కాలు ములుగాఁడునే సదా మేలె గాక
వెఱపు వలదు......

ప్రబోధ. 4. 56

కాలికి వ్రేసిన వ్రేలికి, వ్రేలికి వ్రేసిన కాలికి

ఒక నడకం బోని యుక్తులు, కుయుక్తులు
అడ్డదిడ్డపు వితండవాదములు (మెలికలు పెట్టుట.)
కాలికి వ్రేసిన వ్రేలికి, వ్రేలికి వేసినఁ గాలికి వేయుచు
ముప్పు త్రిప్పులపాలు సేయువారై ....

ధర్మజ. 45 పు. 17 పం.

కాలికి బుద్ధి సెప్పు

కాలికొలంది పాఱిపోవు.

వేళ పాళ తెలియకక మీబుద్ధి యేల కాలికి బుద్ధి సెప్పెనో

ధర్మజ. 46 పు. 16 పం.

కాలీఁచవడు

కాలీచుకొనిపోవు

క్షణమైనను నిలువక రేయింబవళ్ళు కాళ్ళు నొచ్చునట్లు

క. కాలీఁచవడఁ జరింపుదు
నీలోకమునందు నెల్ల......

పాండు. 2. 204.

సీ. కాలీఁచపడ నిండ్లకడ కేగి వసరుచుం
డెడివాఁడు వైరాగ్యనిష్ఠుఁ డయ్యె.

పాండు. 4. 210

కాలుదూయు

పాటిపోవు, లేచిపోవు

తే. ఆలు కాలు దూసిన నాఁటఁగోలెఁ బవలు
రాతి రనఁబోక దాసరి రామలక్ష్మి
పిల్చి పిప్పి జేసిన వట్టి బెరడుపైని
వలపు గొననేల? నీకింత వంతమేల?

భద్రావత్య. 2 ఆ.

కాళ్లు కడుపులు పట్టుకొను

అనేకరకముల బ్రతిమాలుకొను.

కాళ్లు బారజాచు

అసమర్థతం జూపు.

కావేరిగుబ్బములు

కాలికొలఁది పరుగిడున వని భావము.

తే. తేరు లన్నియు గూరాటితేరులుగను
గుబ్బముల నెల్లఁ గావేరిగుబ్బములుగ... ...
మొల్ల. సుం. 172 పు.

కాసంత

ఇంచుక

సీ. ఆచెంత కాసంత యాసంతజిగిపొంత
సొగసుగా నిడు చాదుచుకఁ బెట్టి
హంస. 5. 105

కాసు వీసము

శ్లోలీ

ఉ. ఎన్నఁడుఁ గాసువీస మొక టిచ్చిన వాఁడవు గావు...
విప్రనా. 4. 27

తే. ఆడుపుట్టువు లోకంబునందుఁ గష్ట
మందుఁ గాసువీసములకై యబ్బినట్టి
పురుషులకు నెల్లఁ గొంగొడ్డి పొట్టపోసి
కొనెడి వెలయాలి బ్రదు కిట్టి దనఁగ నేల?
పరమ. 3. 207

కాసుకప్పర

కాసు వీసము.

ఉ. అంగడి యంగడిం దిరుగులాడుటకుం బలువిత్తు విస్తతిం
బొంగుచుఁ గాసుగప్పరకుఁ బోవుచుఁ బెక్కు పదార్థముల్
గ్రహింపం గొఱగాక రోఁతలకుఁ బాల్పడి బిట్టుడికింప
ప్రోఁత లెల్లం గను కూరగాయకవుల్ సర కించుక
సేతురే కవుల్.

బహులా. 1. 11

సీ. కాసుకప్పరకును గాక పృష్ఠోష్ఠప
ర్యంతమ్ము కక్కుర్తి యడర మెక్కి
యాకాశపంచాంగ మల్లికొంచును వీది
నడుమఁ గొందారిమాందారి ప్రొద్దు
చనుదాఁక.........

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కాసుకుఁ గాకపోవు

దమ్మిడీయైన చేయక పాడగు
ఎందుకు పనికిరాక వ్యర్థ మగు.

సీ. కపురంపు జిగి మించు కరి నెక్కి యూరేగు
క్రమ మొక్క కాసుకుఁ గాకపోవె

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కిందాకు మీఁదాకు వాసి

క్రిందియాకు, మీఁదియాకువలె
ఒకప్పుడు కాలవశమునఁ బరిణమించి క్రిందియాకు రాలిన
మీఁదియాకు తనపైనున్నయాకునకుఁ గ్రిందా కగును.

అది రాలిన బైదిక్రిందా కగును. ఇట్లే ప్రస్తుతము తా నున్నతస్థితినున్నను గాలవశమున నధోగతి నొందక తప్పదు. అట్లే బ్రదుకులును ప్రస్తుతము బాగుగ నున్నను దశ వచ్చిన అధోగతిపాలు గాక తప్పదు.

తే. చచ్చిపోయినవారికై చాల వగల
దుఃఖపడుదురు మఱునాఁడు దొడరి చనరొ
తాము బ్రదుకుట కేది తథ్యంబు తడవ
వనిత! కిందాకు మీఁదాకు వాసి గాదె ?

కు చే. 1. 80

కిమ్మను

నోరుమెదల్చు, ఏమే నను.

ఉ. కమ్మని కుందనంబు కసుగందనిమే నెలదేఁటిదాఁటులకా
బమ్మెరవోవఁ దోలుఁ దెగబారెడు వెంద్రుక లిందుబింబ
ముం గిమ్మన నీదు మోము గిరిక్రేపులు మూఁపులు
కాను గానరా దమ్మకచెల్ల వానివికచాంబకముల్ శతపత్త్ర
జైత్రముల్.

మను. 3. 6

ఉ. కిమ్మననీరు వృత్రగళకృంతనపుండితుఁ డా నిలింపవ
ర్గమ్ములయేటికోళ్ళుగాను కన్నులవేలుపునొజ్జనేని... ...

వ్యాఖ్యా. చాటు.

వ. అది యెల్లఁ దెల్లమ్ముగ నమ్మస్కరికులతిలకుం డెఱింగియ యెఱుంగని తెఱంగునఁ దఱి నరయుచుఁ గిమ్మనక మిన్న కుండె......

శ్రీవిద్యా. 4 ఆ.

...ఆమె కన్నుదమ్ములు తుమ్మెదదిమ్ములఁ గిమ్మన నీకుండును......

ప్రేమసా. పే. 10. పం. 12

కిల్లాకు

చీటి

క. ముల్లోకంబుల నేలుదు
బల్లిదుఁ డను గింకరులు సుపర్వులు నాకుం
గిల్లాకు పంపు సేయం
బల్లవలవకృద్విలాస పదపద కమలా.

రామాభ్యుద. 5. 177

గీ. ఇదియు నూరకయుంటిఁ గా కేల నీకు
మాకతల్ విన బంటు కిల్లాకు పోవఁ
దొత్తుకొడుకులు వోలెఁ దోడ్తో దిగంత
భూమిపతు లంపుచున్నారు కామితములు.

కళాపూ. 7. 267

సీ. గీ. తనవచోదోషము క్షమింపు మనెడువాఁడె
యేమనిన లేని వాతప్పు లెంచసాఁగె

వినుము మహికాంత కొండంత పనికినైనఁ
బలుకు లేటికి కిల్లాకు పనుపసాఁగె.

కువల. 2. 24.

కీర్తిపటములు

కీర్తులం దెల్పు ధృవపత్రపటములు

తే. హంసడిభకులు లోనుగా నఖిలధరణిఁ
బెరుగు కంటకకోటిచేఁ జేదలైన
నరపతుల కీర్తిపటములు సిరుగకుండ
వెరపుతో నుద్ధరించిన వేల్పు శౌరి.

ఉ. హ. 4. 2

కీ లెఱుఁగు

మర్మ మెఱుఁగు (గుట్టు తెలుసుకొను)

క. భూలోకవార్త లన్నియు
నాలోకనచేయఁ జారు లరిగి రయమునం
గీ లెఱిఁగి వచ్చి చెప్పిన......

వేంకచే. 2. 20.

క. లోకంబున నాకీటం
బాకైటభవైరి యెల్లయాత్మలకు నభీ
ష్టాకాంక్ష యొక్క చందమ
యా కీ లెఱుఁగంగవలదె హృదయములోనన్.

శృం. నై. 3 ఆ.

ఉ. మేలగుఁగాత పొమ్ము తరమే యిది నాకును నీకు శిష్యు
లీ కీ తెలుఁగంగనైనఁ దలఁగింపరె ప్రార్థన రమ్ము
సిద్ధమై నాలయ మాలయంబునఁ బొసర్చెదుగాక యటన్న
వాఁడు సో నాలలికిం బ్రసిద్ధుఁ డగు నస్మదుపాస్యు
స్మరింతు నెమ్మదిన్

శంకరవిజయకథా. 4. 6.

కుంచములతో మంచు కొలుచు

మంచు కుంచములతోఁ గొలువ వలనవునా ?
అసంభవములైన యలవికాని పనులలో వర్తించుట.
వింతలు పుట్టించుట.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ వాయింప,
నెండమావులఁ బట్టి, బండతలయు
మోకాలు ముడి వెట్టి, రోఁకటఁ జిగుళులు
గోయఁ, జట్రాతిపైఁ గ్రుంక, నిడుపు
లేక చిత్రము వ్రాయ, నాకాశమున దాఁప
రము విడ, మంచు గుంచములఁ గొలువ,
నేనుంగుపురు డోమ, రానారఁ గొన, గాలి
గంటిడ, నినుమునఁ గట్టు దాల్పఁ,
నీరినడుము దొప, నేల దెన్నుండి చే
వెల్పఁ, గలియుఁ దచ్చి వెన్న గొనఁగఁ
గడవ నేర్పు గలిగి కందువు మానెఁడై
కత్తి గొంటులయిన యత్త గంతు.

కుమార. 8. 135

కుంచె విసరు

కుంచె సారించు, ఉల్లాసపడు, (తోఁక జాడించు.)

తే. కలిగెఁబో యిన్ని నాళ్ళకుఁ గడుపునిండ
నిష్టమృష్టాన్న మని పరితుష్టుఁ డగుచుఁ
గుంచె విసరుచు వచ్చె విరించికొడుకు
కడు రయంబున నపుడు భార్గవునికడకు.

తా. 4. 189

కుంచె వీచు

కుంచె విసరు

చ. ... ... నారదుం డుడుగక కుంచె వీచుచును నుబ్బున దబ్బర యాట లాడఁగన్.

హరివం. (ఉత్త) 7. 186

చ. జగడపుఁగూటిస త్తరువు సారెకుఁ గోరుచు వీరి వారినిన్ దగిలెడు తందనాలజడదారి పొరింబొరిఁ గుంచె వీచుచున్ మిగులఁగ వీణె మీటుచును నేఁడు పడంతులయొద్దనుం గదున్ నెగడెడు విందు గల్గె నని నెమ్మది మెచ్చుచు వచ్చెఁ జెచ్చెరన్.

కళాపూ. 3. 197

కుంచె సారించు

కుంచె వీచు

వ. ....కాంచనగర్భసంభవుండు నిర్భరాహ్లాదంబునఁ గుంచె సారించి యింతకాలంబునకు నీబుభుక్షు దీక్ష మదీయ వీక్షణంబులకు జగడంపుఁగూడు కుడువం గలిగె నని లేటి కొదమచందంబునఁ జంగుచంగునం దాఁటుచు...

వరాహ. 3. 33

కుంచెడు మానెడుగా

కుంచెడు మానెడు యవునట్లు.
ఎక్కువను దక్కువచేసి యధిక్షేపించుట యిత్యాది తెలుపును.

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినినారులే విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁగూడు
టల్......

కుండగోకరి

(కుండలు తోముచు గోకువాఁడు.)
వంటలవాఁడు.

ద్వి. కుండగోఁకరిఁ జేసి కువలయేశులకు
వండిపెట్టఁగఁ జేసి వాని నీరీతి
చీకాకుపడ మాయ సేయకయున్న
నాకేశ! వినుము నే నలునికి బంటను.

నలచ. 2. 700

కుండమార్పు

ఒకదాని నిచ్చి మఱొకటి, దాని నిచ్చి యింకొకటి పుచ్చుకొనుచుండుట.

సీ. చండాంశుసుతుపోల్కిఁ గుండమార్పులు గాక...

నరసభూ. 5. ఆ

కావ్యాలం. 5 ఆ.

కుందికుట్టాడు

గీచినగీటులు దాటి పోక పరిమితస్థలమున నొంటికాలిపై కుందుచు నాఁట నాట బాలు రాడుచుందురు. ఇందు ఎన్ని దినములాడినను ఆస్థలమునందే వారు కుందుచుందురు గాని బెత్తెఁడైనను గదలి యీవలకు రారు.

దీనినిబట్టి పైపదమునకు ఒకచోటనే యుండుట నర్థముగఁ గైకొందురు.

ఇంటిలోనే రాత్రింబవళ్ళు కుందికుట్టాడు దేల ? (వాకిలి మొగమే చూడక యింటిలోనే గంతులు వేయవలెనా? అని భావము.)

కుందేటికొమ్ము

కుందేటికి కొమ్ములుండు టసత్యముగదా. హుళక్కి— అని భావము.

తే. ఆచకోరాక్షి నిలు వెల్ల సాభిలాషఁ
దివిరి వీక్షింపఁ గలిమి కుందేటికొమ్ము

తపతీ. 2. 60

చూ. శశవిషాణన్యాయము
సంస్కృతన్యాయములు పే. 139

కుంపటిలో దామర మొలచినక్రియ

కుంపటిలో తామరకమలము మొలచినట్లు.
తగనితావున నుత్తమద్రవ్య మున్న దనుట
పెంటదోడ్డిలో చిక్కుడుపాదు అన్నట్లు.

క. నీమగని తేజమున ను
ద్దామశమసమగ్రుఁ డనఁగఁ దగి కుంపటిలోఁ
దామర మొలచినక్రియఁ ద
న్వీ! మునినిభుఁడైన సుతుఁడు, నీ కుదయించున్.
నృసిం. 3. 127

క. కలిగెఁ గదా కుంపటిలో
పలఁ దామర వ్రాలె నిట్టి పాషండపురిన్
జలజాక్షుప్రతిమభాగ్యము
గల నారికి నెచట నైనఁ గల వభిమతముల్.
పరమయో. 5. 84

కుంభకర్ణనిద్ర

అంతు పంతు లేని నిద్ర.
కుంభకర్ణునకు ఆఱుమాసములు నిద్రయఁట. శయనించిన పిదప ఏనుఁగులచే త్రొక్కించినను వానికి మెలకువ గలుఁగదఁట.

తే. చెలువుఁ డెప్పుడుఁ బగలెల్లఁ జేసి పనులు
కోరి మెలఁగుట రేలెల్లఁ గుంభకర్ణ

నిద్రఁ బాల్పడి రతికి సంధింపకునికి
వార లిద్దఱు గడిదేరి జారలైరి.

శుక. 2 ఆ. 84 పే.

కుంభకోణము

మాయ, మోసము, డాంబికముతోఁ గూడిన కపటము.

ఉ. కుంభినిఁ గుంభకోణమునఁ గొంకును డొంకు నెఱుంగనట్టి
దుర్దంభులు కుంభకోణబుధరాజులమ్రోల శ్రుతుల్ తగం
గవీగుంభము తల్లక్రిందులుగఁ గూరిచి చెప్పిన మావ
ధానిదా శుంభదుదుశ్రవస్సు సొగసుం బ్రథితిం గడి
యించె నూరికిన్.

వ్యాఖ్యా. చాటు.

కుంభద్రోణముగా

కడవలతోఁ గ్రుమ్మరించునట్లు.
...అకాలవర్షంబు గురియింపఁ బంపు మొగుళ్ళగములఁ
బగళులు రేలు కుంభ ద్రోణములుగాఁగ.

హరవిలాసం.

శా.... ...పాథోధరశ్రేణి కుంభద్రోణమ్ములు గ్రుమ్మరించె
విమలాంభఃపూరధారావళిన్.

పాండు.

శా. కుంభద్రోణముగాఁగ వాన గురిసెన్ ఘోరాంబుధా
రాకృతిన్

వైజ.

కుంభముమీఁది పొట్టేలువలె

అన్నపురాశిపైఁ గలియఁబడిన పొట్టేలువలె.
(అది వెనుక ముందు లారయక, కొంచెమైనను మిగుల్పక, మ్రింగును.)

క. మగవాఁడ ననుచు నున్నా
వగు నగు నే కడుపుగట్టి యప్పాలు మిగులన్
దెగిచి యిటు వండిపెట్టినఁ
బొగులవు కుంభంబుమీఁది పొట్టేలుక్రియన్.
శుక. 3 ఆ. 139 పే.

కుక్క ముట్టిన కుండ

ఎంగిలిబడినది (అపవిత్రము)

సీ. తే. ...వాయుసూనుని సుతుఁ డింత సేయకున్న
పొలఁతి శశిరేఖ వ్యర్థమై పోవునమ్మ
కుక్క ముట్టినకుండయై కుందరదన.
శశి. (అప్ప) 4. 75 పు.

కుటిలత్వము కూఁడుగాఁ గుడుచు

కపటమె ప్రధానముగ మెలఁగు.

క. అటుగాన నెన్నిభంగులఁ
గుటిలత్వమ కూడుగాఁగఁ గుడుతురు మగవా
రిటువంటివారి మదిలో
నెటుగా నమ్ముదురు సతులు హితు లని పతులన్.
విక్ర. 7. 131.

క. ఉడుగక కపటమె కూడుగఁ
గుడువం దొడరియునికిఁ గలుకులు మగలు నెదం
జెడి విశ్వాస మ్మొరులొరు
లెడ స్వైరవిహారసరణికే డిగిరి హరీ!

ఆశ్వాసమా. 1 ఆ.

కుట్టినఁ దేలు, కుట్టకున్న కుమ్మరిబూచి

శక్తిసామర్థ్యములు చూపిన ఘనుఁ డనుట, లేదా చెవు
లకుఁ జేటలు గట్టి తాళము వాయించుట యనుట.

ఆ. కుట్టఁ దేలు కుట్టకున్నఁ గుమ్మరబూచి
తోసిరా జటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ
దాని వేలు దీసి దానికన్ను బొడిచి
నటుల సేయకున్న నగునె చిలుక.

రాధ. 3 ఆ.

కుడుముల ప్రేల్లాటలు

కుడుములు విసరుకొనుట.

చాల తేలికయైన పనులు.

క. కుడ్మల ప్రేల్లాటలు గా
వుడురాజానన రణంబు లూహించిన వెం
బడి రా వేమటు తొడరినఁ
దొడఁబడు నెవ్వాఁడు బిట్టు ద్రుంగునొ మాచే.

ప్రభా. 5, 195.

కుడువఁ బెట్టి కంచ మాఁడిఁగొన్నట్లు

భోజనము పెట్టి కంచము కాఁజేసినట్లు.

ఆ. అతఁడు మంత్రిశక్తి నసిఁబోయెఁ గాక కా
కున్న మృత్యుబాధ నొందకున్నె
కానఁ గుడువఁ బెట్టి కంచ మాఁడిఁగొను
కంటె మిగులఁ బాతకంబు లేదు.

భోజ. 6. 182

క. కడఁగుడురుగా కొకొకపుడు
పుడుకఁగ నది యడరు దంభమూలమ్మైతా
రిడి కుడువఁగఁ గంచము నా
ఁడిఁ గొనుపని నెల్లఁబుం గటకటలు నృహరీ!

ఆశ్వాసమా. 1 ఆ.

కుడియెడమ

మంచి, చెడు (తారతమ్యము)

క. జడివాన కురిసినట్లే
విడువక వాదింతు రాత్మవేత్తల మనుచున్
కుడియెడ మెఱుఁగని మాటల
జడమతులగు కొంద ఱన్న సంపగిమన్నా!

సంపగిమ. శ. 56

కుడిబుజము

గొప్పఅండ.

సీ. కుడిబుజమ్మై రమ్ము గొబ్బున నెనుఁబోఁతు
కానుక సేతు నూకాలతల్లి.

కవిచకోర.

కుడిచి కూర్చుండు

తిని నిర్వ్యాపారముగఁ గూర్చుండు.

ద్వి. కొనకొన్న వేడ్కతోఁ గుడిచి కూర్చుండి
పనిలేని పని అవ్వపాలుగా నయ్యె.

సారం. 1. 985

తే. కుడిచి కూర్చుండి మీరేల కొఱంతమైన
కుమ్ములాడెదరో యన్నదమ్ములార
గొత్తై కొవ్వియు సెలకట్టె గొఱికినట్లు
కటకటా మీవివేకంబు గాడుపడఁగ.

భీమే. 4. 53

తే. ...కుడిచికూర్చుండి తనచేసికొనిన నేర
మికి వగచు......

సారం. 2. 146

తే. ...కుడిచికూర్చుండి యిదె యొక బెడఁద దెచ్చు
కొంటిమి......

విజ. 1. 61

సీ. గీ. ఆగడంబునఁ బ్రహ్మస్వ మపహరించి
తెచ్చి పుణ్యంబు సేయంగఁ దివురు టెల్లఁ

గుడిచి కూర్చుండి శిలఁ జెప్పకొయ్యఁ జేసి
జలధిలోఁ నీఁదులాడంగఁ దలఁచినట్లు.
జైమి. 1. 68

తే. కుడిచి కూర్చుండి వెతఁ దెచ్చుకొంటి మొకటి.
ప్రభా. 4. 16

తే. కుడిచికూర్చుండి రాజ్యంబు విడిచి పోవ
విభునకును నీకు నెటువంటి వెఱ్ఱిపుట్టెఁ
బురజనులు మీరు నెట్లైనఁ బొందు నేను
వేయుఁ జెప్పిన నిలయంబు వెడల ననిన.
జైమిని. 2. 108

తే. కుడిచి కూర్చుండి యిప్పు డిట్టి బెడద దెచ్చు
కొంటి........
చెన్నబ. 3. 307

తే. అంకురింప బ్రహ్మద్వేష మాగడమునఁ
బంగనామము లునిచి పైవారికెల్లఁ
గొల్లగొట్టినముల్లెత్రోఁ గుడిచి కూరు
చుండి పద్యాలు యజనించుచుండి రిపుడు.
ఆశ్వినమా. 1 ఆ.

కుత్తుక విసము, నాలుక బెల్లము

మాటమాత్రము చాల రుచిగ, ప్రేమపాత్రముగ నుండుట;
హృదయముమాత్రము విషపుకుండ.

ఎడ్డకత్తెర, నాలుక బెల్లము.
పయోముఖవిషకుంభమువలె.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ దర్పణము చేసిన చక్కెర లుప్పతిల్లు పం
దేరము లారగించుచు నుతింపఁదొడంగె మహీశు డింపునన్
సారెకు గుత్తుకన్ విసము నాలుక బెల్లము వెట్టి యాడుటల్
మేర లటయ్యొ సామి కని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్.
సారం. 1. 23

తే. కైరవాప్తకళంకంబు పేర విషము
లోన జీర్ణించి యుండఁ బైపైని చంద్రి
కలు వెలింగించెదవు కుత్తుకను విసంబు
నాలుకను బెల్లమును గాదె పాలసునకు.
కవిరా. 3 ఆ.

కుప్ప చిచ్చిడి పేలాలు కొఱుకు

కుప్ప తగులఁబెట్టి పేలాలు తిను.

సీ. తే. తలఁచు బ్రహ్మదేవస్వములకు నెగ్గు
కుప్పఁ జిచ్చిడి పేలాలు కొఱుకఁ దివురు
గ్రహణకాలంబునందు మున్గఁడు జలముల
నెబ్రచెంచడ మా బ్రాహ్మణబ్రువుండు
పాండు. 4. 196

కుప్పఁగూర

కుప్పపడు (కుప్పలు కుప్పలు)

చ. ఎడగని యబ్బలంబు గడు నేడ్తెఱ గిట్టి మహాస్త్రశస్త్ర
ములన్ గడువడిఁ గుప్పఁగూరగఁ జలంబునఁ బైఁ
దొరఁగింప......

భార. ద్రో. 3. 152

మ. ...సముద్యద్వేగుఁడై తోలి తొప్పఱఁ బెట్టెన్ శరజాల
ముల్ బిఱుఁదఁ గుప్పంగూర నాటించుచున్.

నిర్వ. 5 ఆ.

కుప్పనఁగూర

కుప్పపడు (కుప్పలుకుప్పలు)
(కుప్పఁగూర రూ.)

క. అప్పుడు గురుతనయాద్రిం
గప్పఁగ వజ్రోపమానకాండములు వెసం
గుప్పనఁగూర వఱప నరుఁ
డప్పురుసఁదనమున కోర్చి యతఁడుఁ బెసంగెన్.

భార. కర్ణ. 2. 298

క. అప్పుడు సతియును బతియును
నొప్పుగ సమదృష్టి నుండి రుచితాసనులై
కుప్పనఁగూరలుగా మఱఁ
డప్పువ్వులకోల లేయ నదనయ్యె ననన్.

భో. 7. ఆ.

కుమారిలు

కుములు

క. మానవతి యిట్లు మానని
మానక్రోధములచేఁ గుమారిలి చింతా
ధీనగతి నుండ మదిలో......

పారి. 1. ఆ.

తే. ఇంతి! సిగ్గుగదా యని యింతదాఁకఁ
దలఁపుఁ డాఁచి లోలోఁ గుమారిలఁగ వచ్చు
నదియుఁ గా కేను లాతినే..........

కళాపూ. 6. 257

కుమ్మరావమున రాగిముంత లేఖ

కుమ్మరావమున రాగిముంతలు దొఱకునా అనిలోకోక్తి.

నీచకులమందు నీచుఁడుండుఁగాని సుజనుండు లభించునా?

తే. చక్రి పొడమంగఁ బార్థివస్థాన మయ్యె
నోరి! మీవంశమందుఁ దా కోర్వఁ జాలు
వారిఁ జూపుము కుమ్మరావమున రాగి
ముంత లేఱంగఁ గలవె నీకింత యేల?

ఉ. హ. 3. 48

కుమ్మసుద్దులు

గుసగుసలు.

(కుమ్మసుద్ది—సంకేతవృత్తాంతము)
గ్రుద్దులాట.

తే. తునితగవుకు వారితోడను మటేమి
కుమ్ముసుద్దుల దిగక యీకొమ్ము పొమ్ము.
నందక. 71 పే.

కుయ్యో మొట్టో
కుయ్యోడుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.

మ. చని కైలాసముఁ జొచ్చి శంకరునివాసద్వారముం జేరి
యీశునిదౌవారికు లడ్డపడ్డఁ దలమంచుం జొచ్చి
కుయ్యో మొఱ్ఱో.........
భాగ. 8. 219

క. ఇయ్యసురులచేఁ జిక్కితి
మెయ్యది తెరు వెందుఁ జొత్తు మిటు వాలయఁగదే
అయ్యా దేవ జనార్దన
కుయ్యో మొఱ్ఱో యటంచు కుయ్యిడి రమరుల్.
భాగ. 8. 338

క. వ్రయ్యలు వాఱఁగ వ్రచ్చినఁ
గ్రయ్యఁగ రక్తములు గ్రమ్మఁగా వడితోడన్
గుయ్యో మొఱ్ఱో యని వా
రయ్యెడ సుగ్రీవుకడకు నరిగిరి భీతిన్.
మొల్ల. సుం. 238

అది అక్కఱ లేదు, కుయ్యో, మొఱ్ఱో అను నాకీ బలవం
తపుబ్రాహ్మణార్థ మెందులకు?......
కవిమాయ. అం 3. పే. 55

కుస్తరించు

ఊరడించు, సమాధానపఱుచు, చఱచు, సవరించు.

ఆ. దానిఁ బట్టఁబూను తఱిబీజుఁ గనుఁగొని
సాని నిట్లు సేయఁజనదు, నాకుఁ
గూర్మి మీఱ మీరు కుస్తరించిటు తోడి
తెచ్చి కూర్పవలయు నిచ్చలమునఁ.

చంద్రరేఖా. 3. 32

కూరాకుసేయు

పొడిచి కూర పెట్టిన ఆకువలె సేయు.
నిస్సత్త్వము సేయు.

తే. పులుల జట్టులు చీరి దుప్పులను లేళ్ళ
నేకలమ్ములఁ గ్రుమ్మి కూరాకు సేసి
యమరఁ జమరులఁ బట్టి పాలార్తు మిపుడు
సామి! చూడుము నీబంట్లసత్తు వనుచు.

సారం. 1. 90.

కూఁకటుల్ గొలుచు

పిల్లజుట్లు కొలతపెట్టు.
(ఈడు జోడు విచారించు)

ఉ. యౌవనమందు యజ్వయు ధనాఢ్యుఁడు నై కమనీయ
కౌతుక శ్రీవిధిఁ గూఁకటుల్ గొలిచి చేసిన కూరిమి సోవి
దమ్మ సౌఖ్యావహామై భజింప సుఖులై తలిదండ్రుల

గూడి దేవియుఁ దేవరవ్రాలె నుండి యిలు వేర్పఁగఁ
గాఁపురం బొప్పు వానికిఁ.

మనుచ. 1. 53

కూకులు వత్తులు నగు

మిక్కిలి కృశించి వత్తు లగు.

(అసహ్యపడు)

ద్వి. నెట్టిన నిష్ఠలు నిలిపెడు ఋషుల
గుట్టు లన్నియును గూకులు వత్తు లయ్యె.

ప్రభులిం. 3. 24. పు.

క. చిలువదళవాయు లప్పుడు
తలబీకనకాయలై యథాయథలై కూ
కులు వత్తులునై మొనతల
నిలువక శేషాహికడకు నెటి చెడి పాఱఁ.

హైమ. 2. 102

ఉ. దండమె దీనివాలధి సుధానిభవాఃకిరకంబె దీనియీ
కుండపాదుంగు దీనిముకుగోళులు భూమిబిలాంతరంబులే
గండపటంబె దీనిమెడ కంబళ మంచుఁ దృణించె రోసి య
కొండొకబ్రహ్మచారి మదిఁ గూకులు వత్తులునై
యసక్తతిఁ.

పాండు. 5. 244

ఉ. క్రమ్మి చతుష్పురిం జనులు కాలువలై ప్రవహింప రోమపుం
గుమ్మలఁ బార్శ్వభూజములు కూకులు వత్తులు గా ...

పంచ. (వేం.) 2 ఆ. 90 పు.

కూటి పేద తోడు తప్పినట్లు

కూడు లేని నిఱుపేద యితరులతోడ్పాటును స్వార్థబుద్ధితోఁ ద్యజించి తా నొకరుఁడ తన పని సాధించుకొనును.

తే. అనుడు నొకింత నవ్వి ధరామరుండు
కువలయాధీశ! చాల్చాలుఁ గూటి పేద
తోడుదప్పినజాడ సిద్ధుండు చనినఁ
గానఁ గాచిన వెన్నెల గాదె బ్రదుకు.

సుదక్షి. 2. 74

కూటుపమూఁక

ధైర్యము పురికొల్పి అచ్చటచ్చటఁ బట్టి తెచ్చిన పిఱికిపందలబలము.

చ. అడవులఁ గొండలంబడి మహాపద రూపటి చన్నవారి ని
ప్పుడు కొనివచ్చి కృష్ణుఁ డొక ప్రోవుగఁ గూటువమూఁకఁ
గూర్చినఁ.........

భార. ఉద్యో. 2. ఆ.

కూడిమాడి

కలసి మెలసి

సీ. తే. కాలిచెదము నిన్ను మే మెల్లఁ గూడిమాడి

హరవి. 2. 139

వ. ...ఒకర్కానాఁ డేనునుం గామమంజరియునుం బ్రేమం
జరింపఁ గలసి మెలసి కూడిమాడి పొంది పెనంగి యనఁగి
పెనఁగి చొక్కి డక్కి యుండి........

క్రీడాభి. 1. 58

సీ. తోడికన్నెలుఁ దానుఁ గూడిమాడి చరించు
సురపొన్నసీడలఁ జూచిచూచి

రాజశే. 2. 35

తే. అరమరలు లేని కూరిమి నఁగి పెనఁగి
కొదలు దీఱని కోర్కులఁ గూడిమాడి
కపట మెఱుఁగని మమతలఁ గలసి మెలసి
యున్న విభుఁ డిట్లు సేయునే యోలతాంగి!

పారి. 1. 94

సీ. తే. లేఁడు ధరలోన రతిసేనఁ గూడిమాడి
యున్న విటులందు రతి యందుచున్న వేళ
సందు గనిపెట్టుకొని పెట్టు మందుగుళిగ
మహిమ యెటువంటిదో కాని మధురవాణి!

హంస. 5. 120

సీ. తే. కూర్చు నెచ్చెలు లోకయెడఁ గూడిమాడి
తొడరు వేఁడుక నొకరెండుగ డెలసేవ
గడుప నొల్లదొ హల్లకగంధు; లిందు
గుసగుసల్పోవ నేదెస దొసఁగు పొసఁగు?

వ్యాఖ్యా. చాటు.

తే. అట్లు మణితంపుగుణముల ననఁగి పెనఁగి
కుసుమగంధంబులట్టులఁ గూడిమాడి
చెలఁగి తిలతైలములరీతిఁ గలసిమెలసి
యున్న విభుఁ డిట్లు చేసెనో సన్నుతాంగి!

రాధి. 3 ఆ.

ఉ. తానుఁ గుమారరజగమసుధాకరవహాళియుఁ గూడిమాడి
యింపైనరతిప్రసంగముల నర్ధనిమీలితనేత్రపద్మముల్
మానని చుంబనంబులును మాటలచొక్కులు వీడి వీడిపో
నిని కవుంగిలింతలు ననేకవిలాసములుం జెలంగఁగన్.

కాళ. 1. 42

సీ. తే. పండితులుఁ బూజ్యులును సభాపతులుఁ దగవ
రులు నయిరి; పలుకులం జెయువుల నవారిఁ
గూడిమాడి అటో లాక తెప్పకొయ్యఁ జేసి
కడవనున్నది కడలి జగమ్ము దేవ!

ఆశ్వినమా. 1 ఆ.

కూడు గుడుచు

పాలుపడు (పాల్పడు)

క. బిడ్డలకు బుద్ధి సెప్పని
గ్రుడ్డికిఁ బిండంబు వండి కొనిపోం డిదె పైఁ
బడ్డాఁ డని భీముం డొాఱ
గొడ్డెము లాడంగఁ గూడు కుడిచెన వధిపా!

భాగ. 1 స్కం.

కూడుగూటి ప్రాయము

చిఱుతప్రాయము

క. ఇసుమంత గాని లేఁ డీ
పసిబాలుఁడు కూడుగూటిప్రాయమువాఁ డి
ట్లెసరి బహుభక్ష్యరాసులు
మెసఁగెడి విసువఁడు ప్రతుష్టి మేకొనఁడుగదే.
పాండు. 4. 180

కూఁతవేటుదూరము

ఒక కూఁత వేసిన అంతపాటి దూరము

సీ. విను మిచ్చటికిఁ గూఁతవేటుదూరంబునఁ
గల దొక్క ప్రాదము నిర్మలము జలము.
హరి. 3. 65

కూనలమ్మసంకీర్తనలు

(లల్లాయిపదాలు)
నిస్సారములై యలుపులఁ బొగడ నుపకరించునవి.

కం. నేరని గురుబోధలు సం
సారములై కూనలమ్మసంకీర్తనలై
దూరములై ముక్తికి ని
స్సారములై పోవునన్న సంపఁగిమన్నా!
సంపఁగిమ. శ. 34

'కూనగుంత

మీఁట మొదలు ఆనుకొనుపల్లము

గీ. ప్రాను మీఁటుగ నెగయ గోమాయు వప్పు
డేకతాళప్రమాణమ ట్లెగసి కూన
గుంతలోఁ బడి గ్రుడ్లు వెల్కుఱుక నాల్క
నడుము కఱచుక నఱచుచు బెడిసి మడిసె.

కూపమండూకము

బావిలోనికప్ప

బావిలోనికప్ప తా నున్నదె మహాప్రపంచమనియు, నంత కన్న నితరము మఱొండు లేదనియు భావించుచు నుండును. అల్పజ్ఞుఁ డనుట.

తే. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి నిష్పచ్చరంబు, మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములుబోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి
పండితమ్మన్యు లైన వైతండికులకు.

భీమే. 1. 13

...ఈనాలుగింట నొకటఁడే నెవ్వానికి లేకుండు వాఁడు కూపస్థమండూకంబుంబోలె దనముక్కునకుం జకటి మీఁదిదె యాకాశంబు తనగొందియాలోకంబని యెంచి...

నీతిచం. పే. 55. పం. 13

తే. సర్వదోచ్ఛిష్టపంకసంచయనము లగు
కూపమండూకముల కెట్లు కోరవచ్చు

భట్టపాదకుమారిలపండితేంద్ర
వాగ్గరీజృంభణవిలాసవైభవంబు.

శంకరవిజ. 1. 65

కూరలు నారలు

శాకపాకాలు.

క. కూరలు నారలు చాలవె
పూరింపఁ బృష్ఠ మేల పొట్టకు......

పంచ. (వేం.) 2 ఆ.

క. కూరకు నారకు బయలికి
రారా దను మేర గలదా రానో పోనో.......

పంచ. (వేం) 1 ఆ. 26 పు

క. నానాటఁ గూర నారకు
నోనాటఁగ వేసి యింట నుండఁగ చాలక
గోనల్ దిరిగి మెకంబుల,
సేనల్ గాఁ దెత్తు రింతసేపున నృపతీ !

రాజవా. 3. 44

సీ. తే. జనకగృహమున నైనను మనసు వఱపి
కూరనారకుఁ బంపుట గుణము గాదు.

శృం. శా 4. 91 పే.

కూరగాయ కవిత్వము

వచ్చి రాని కవిత్వము.

క. ....
ఘనమగు నుతి గనక కూరగాయకవిత్వం
బనక కృపామతిఁ గైకొను—

సంపగిమ. శ. 3

కూరగాయకవులు

సరకు లేని కవులు.

ఉ. అంగడి యంగడిం దిరుగులాడుటకుం బలువిత్తు విస్తృతిం
బొంగుచుఁ గాసుగప్పరకుఁ బోవుచుఁ బెక్కుపదార్థముల్
గ్రహింపం గొఱగాక రోఁతలకుఁ బాల్పడి బిట్టుడికింప
మ్రోఁత లెల్లం గను కూరగాయకవులక్ సర కించుక
సేతురే కవుల్ ?

బహులా. 1. 11

కూరొక్కని కూరొక్కని చెవులఁ బోయు

బాగుగాఁ నాటునట్లు బోధించు.
(నూరి పోసి చెప్పు అని భావము.)

సీ ....
ఏను శంతనుసుతుండు
గురుఁడును విదురుండు గూరొక్కని కూరొక్కని
చెవులఁ బోయమె సవిశేషకార్య......

భార. స్త్రీ. 1. 142

కృతయుగపుమాటలు

ఎప్పటివో సుద్దులు.

తే. ...కృతయుగపుమాట లిపు డేల....

నందక. 29 పు.

కృత్యాద్యవస్థ

ఏదేని కృతి వ్రాయ సమకట్టి తత్ప్రారంభమునఁ బడు నవస్థ.

చావుదెంపులు అనుట.

క్రుయ్యక డయ్యక

వెనుదీయక, అలయక

క. అయ్యంగరాజుతోడం
గయ్యము సేయుచును పర్మ్ముఖప్రాణంబుల్
సయ్యనఁ దొమ్మిది యమ్ములఁ
గ్రుయ్యక డయ్యక యతండు గొనియె నరేంద్రా !

భార. ద్రో. 4. 198

చ. తనువులు సించుచుణ్ హరివితానము నొంచుచుఁ గేయు
దండఖండనఁ మొనరించుచుం బెనఁగె డయ్యక క్రుయ్య
కతండు గండునణ్.

భార. కర్ణ. 3. 169

కొంకుకొసరు

సంకోచము, వెనుదీత.

తే. తొడలపై నిద్రవోయెడు దుష్టమృగముఁ
గొంకు కొసరు లే కిటు లేలఁ గూలఁ ద్రోవు.

విక్ర. 3. 97

సీ. తే. కీలుకొన వ్రాయసంబులు వ్రాయ వ్రాయఁ
గొంకుకొసరును జేతప్పు గొనక యుండు.
పాండు. 1. 71

పంచ. (వేం.) 4. 199 పు.

క. అని రంభ సిగ్గువడఁ బ
లికినదానికిఁ గొంకుకొసరు లేక దశముఖుం
డనుమానింపక యి ట్లను
మనసిజదండహ్యమానమానసుఁ డగుచున్.
నిర్వ. రా. 6. 68

తే. సింహబలుఁ డత్యుదగ్రుఁడై చిగురుఁబోఁడి
పజ్జఁ గడువడిఁ దగిలి కోపంబు గదుర
నొడిచి తలపట్టి తిగిచి మహోగ్రవృత్తిఁ
గొంకుకొసరించుకయు లేక కూలఁ దాచె.
భార. విరా. 2. 128

కొంగు పఱచు

(పక్కవేయు) రతికిఁ దయారవు.

తే. వారలెల్లను బంగారువంటి నిన్ను
బాసి పలుగాకులకుఁ గొంగుపఱుచు చెలుల
నంటి వర్తింప వాని కేమాయె ననుచు
నంతయు నిజం బనుచు నిండ్ల కరుగునంత.
శుక. 2 ఆ. 64 పే.

కొంగుబంగారు

తనకొంగున ముడిచి యుంచుకొనిన బంగారము.

ఎప్పటి కప్పుడు (వాడికొని) యనుభవింప ననువై స్వవశమున నున్నది.

సర్వవాంఛా పూర్తికరము.

తే. ...కొంగుబంగారు కటకటా కోలుపోతి.
తపతీ. 3. 51

సీ. కొలిచినవారికిఁ గొంగుబంగారమై
తగుకోర్కె నిచ్చుట దలఁచుకొన్న
సింహాద్రినా. శ. 93

తే. గానకనంగోడి యేట్రంత కొంక నక్క-
నమలి యీనాలుగిఁటి దర్శనంబు లెస్స
వీనివలతీరుఁ బలుకు నుద్విజనులకుఁ
గొంగుబంగార మంత్రము శాకునికవరులు.
క్రీడాభి. 1. 53

సీ. కుటిలకుంతలులకుఁ గొంగుబంగారంబు
ప్రాణనాయకుపాదపద్మసేవ.
హరి. 4. 174

క. కామగవీసురతరువులు
వేమాఱును నిచ్చుఁ దవులు విడి భేరముగా

రామానుజయ్య దాన
ప్రామాణికముద్ర కొంగుబంగార మగుఁ.

పాండు. 1. 65

చ. విటులకుఁ గొంగుబంగరము, వేడుకకాండ్రకుఁ బట్టుగొమ్మ, యుత్కటతరమన్మథార్తులకుఁ గల్పకుజంబు, భుజంగ కోటికిఁ ఘటితనిదానసీమ, యువకాంతులచేరువపంట, జారసత్పటలికిఁ బంచదార యగు దానివిలాస మయారె యారయఁ.

హంస 1. 215

సీ. ముక్తిమణిశ్రేత్రృభక్తవర్యులకొంగు
బంగార మేమంగళాంగు భజనము

శ్రీవిద్యా. 4 ఆ.

కొంగుపసిడి

కొంగుబంగారము

క. ...తనుఁ గన్నతండ్రి సెప్పిన
పని సేసిన సుగతి గొంగుపసిఁడియ కాదే.

భాగ. 9. 557

ఉ. ...బాలశశాంకమౌళి మనపాలిటికొంగుపసిండి......

రాజశే. 1. 80

ఉ. కోప మొకింత లేదు బుధకోటికిఁ గొంగుపసిండి
సత్య మా రూపము,.....

విజ. 1. 88

కొంగు మాయు

చెఱఁగు మాయు (బహిష్ఠగు)

కొంగుముడి

కొంగున ముడివేసుకొన్నట్లు.

చ. .. శుభప్రసంగ మం
గళకు నీ సంగఁ గొంగుముడి గాదె భవద్వచనంబు.....
వసు. 3. 43

కొంగున ముడిచిన మణి

కొంగున ముడిచియుంచుకొనిన మహామణి.

కొంగుబంగారము వలె.

క. నోడువులపడతుకమగనికి,
బొడచూపని తనదురూపు పొడగనిపించెన్
జడనిధిశయనుఁడు కొంగున
ముడిచినమణి గాదె భక్తముఖ్యుల కెల్లన్.
పాండు. 2. 48

కొంగుముడి వేసికొను

నిర్భయముగ నుండు, నమ్మి యుండు.

క. మది తహతహ విడిచి యిఁకన్
ముదమున సతులార కొంగుముడి వేసి కొనుం

డిదె నేఁటిమాపటికిఁ గూ
ర్చెద వాలాయముగ నేను బ్రియులను మిమ్ముఁ.
ప్రభా. 5. 85

కొంగున నున్న చిచ్చు

తనవస్త్రాంచలముననున్న అగ్ని.

(తుద కది తనకే తెలియకుండ వ్యాఘాతము దెచ్చును.)

చ. సురలకు గుండెతల్లడము, సూరుల డెందములోని కొఱ్ఱు, ఖే
చరతతి కంటిలో నలుసు, సాధ్యుల కొంగుననున్న చిచ్చు,
భూసురులకు నెల్ల నాఁడు మెడఁ జుట్టిన పాము, మునీంద్ర
కోటిపైఁ బొరి బడ నున్న యీపిడుగుఁ బొల్పుఱఁ జేసితి వీవు
రాఘవా!

భాస్క. యుద్ధ.

కొంగున నగ్ని దాఁచినట్లు

కొంగున చిచ్చు ముడిచి యుంచినట్లు.

(తనవ్యాఘాతమును దానేఁ కొనితెచ్చుకొనుట.)

సీ. తే. మమ్ము నందఱ, నెవ్వనిమహితశక్తి
యెక్కుడై సంగరంబునఁ జిక్కుపఱిచె
నట్టి కర్ణునిఁ గొంగున నగ్ని డాఁచి
నట్టు లెమ్మెయి డాఁచితో యమ్మ చెప్పుమ.
భార. స్త్రీ. 2. 178

కొంగొడ్డు

కొంగుపఱచు

తే. ఆకుపుట్టువు లోకంబునందుఁ గష్ట
మందుఁ గానువీసములకై యబ్బినట్టి
పురుషులకు నెల్ల గొంగొడ్డి పొట్టపోసి
కొనెడి వెలయాలి బ్రదుకిట్టి దనఁగ నేల?

పరమ. 3. 207

చ. అనువవు రూపసంపద నొయారము మీఱిన కోడెగాఁడు
నందనుఁడో నిజానుజుండో పెరదంధనయో కన నయ్యెఁబో
చెమర్చిన మదనాలయం బెసఁగఁ జీఁకటితప్పులు తప్పి
జంకు గొంకును బొనరింతు రొడ్డి తమకొంగు లనంగుఁకు
వేఁప నంగనల్.

ఆశ్వినమా. 1 ఆ.

కొండసేయు

పెద్దసేయు

సీ. ఈకొండ మణికాంచనాకారరుచి గాంచెఁ
గొండలెల్లను దనుఁ గొండఁజేయ......

విక్రమా. 2. 15

సీ. తే. కొండుకులం గని తమవారు కొండసేయ.

ఉ. హ. 2. 16

క. వానరునిఁ గొండ జేయుచుఁ
బూనికఁ జింతింప నేల భుజబలశక్తిన్
వానిం జంపెద నొండెను
దీనునిఁ గావించి పట్టి తెచ్చెద నొండెన్.

మొల్ల. సుం. 164

సీ. పొనరిచి కొండఁగాఁ బొగడుపొగడకు
సింగఁడు బూరఁడై పొంగువారు,

ఆశ్వినమా. 1 ఆ.

కొండలు కోటలు చేసి చెప్పు

అతిశయోక్తిగఁ జెప్పు.

చ. మఱువఁగ రాని సఖ్య మని మాటలు వేయును నేల
పుట్టి బు ద్దెఱిఁగితి గాని యిట్టి జగదేకచరిత్రునిఁ జూడ
నెందు నో తెఱవరో యంచుఁ బారకుగతిం గృతి సేయుప
కారకృత్యముల్ గుఱి గడవం బ్రియంబు తమిఁ గొండలు
కోటలు చేసి చెప్పితిన్.

పంచ. (వేం.) 4. 147 పు.

కొండ ద్రవ్వి యెలుకను బట్టు

గొప్పప్రయత్నము చేసి అల్పలాభము నొందుట.

తే. ఎంతదవ్వులనుండియో యేగుదెంచి
కడెడు మెతుకులకై యింత కష్టపడెడు

కటకటా యమ్మహీసురాగ్రణివిధంబు
కొండ ద్రవ్వియు నెలుకను గొనుట యయ్యె.
కుచే. 2. 112

ఉత్సాహ. ఎంత వెఱ్ఱి జోగివయ్య యింక నొక్కచందముం
జింత సేయ నిప్పు డీవు చెప్పినట్టి కష్టపా
టెంత! దాన నైన ఘుటిక నినుము పసిఁడి యౌట దా
నెంత వినుము కొండఁద్రవ్వి యెలుకఁ బట్టు టిదిసుమీ.
పరమ. 1. 187

కొండ వేలును పండు

లెక్కకు మిక్కిలిగ కొండలంత రాసులై పండు.

సీ. కోరినసస్యముల్ కొండ వేలును బండు
నెల్లకాలము ఫలియించుఁ దరులు.
రుక్మాం. 1. 14

కొండపై తగరు ఢీకొనినట్లు

పొట్టేలు కొండపై ఢీకొనినట్లు.

అధికుని అల్పుఁ డభిభవింపఁ బూనుట.

క. గాండీవధన్వునాహవ
పాండిత్యముఁ దలఁప నతనిభండనమున మా
ర్కొండు ననియెడుఁ గడఁగుట
కొండం గని తగరు దాఁకఁ గోరుట గాదే.
భార. ఉద్యో. 1. 237

కొండ పిండి గొట్టు

కొండలు చూర్ణము చూర్ణము చేయు.

ఎంతి పని నైన సాధింపఁ గలుగు.

మేము ముగ్గురము పనికిఁ బ్రెుగ్గితి మేనిఁ గొండ పిండి గొట్ట నేర్తుము.

ధర్మజ. 40 పు. 4 పం.

" కొండ లన్ని పిండి గొట్ట వచ్చు "

వేమన.

కొండంత దేవరకు కొండంత పత్రి

ఎంతవానికి అంత యనుట.

క. ఇటుఁ బూజింతము నేర్చిన
యటుల గిరీశు నొక యూకు నలమునఁ గొండం
తటి దేవరకును గొండం
తటి పత్రిరి వెట్టువారు ధరణిం గలరే?

సారం. 1. 7

క. కొండికలము మన కెంతటి
దండి గలుగు నధికవస్తుతతి హరి కొసఁగన్
గొండంత దేవునకు మఱి
కొండంతయుఁ బత్రి యిడెడు కుశలులు గలరే?

కుచే. 1. 110

కొండంతయూస

గంపెఁడాస.

సీ. కొఁపకు పుట్టెడు నని కొండంతయాసతో
నుండంగఁ దుదిఁ గూఁతు రుద్భవించె.
భోజ. 3. 140

కొండొకవాఁడు

పసివాఁడు.

ద్వి. వీఁడు కొండొక వాఁడు విపినభూములకుఁ
గనికరింపక పంపఁగా నెట్లు వచ్చు?
హరిశ్చం. ఉ. భా. పం. 1861. 263 పే.

కొంప తీయు

పుట్టి ముంచు, మోసగించు
మనసహానమే మన కొంప తీసినది.

సాక్షి. 46 పు.

ఉ. ఆవిధి యేమి సేయును మహామునిముఖ్యుల మంచుఁ
గొంద ఱజీవులకొంప దీయఁ గడుఁ జిక్కుఁగ వ్రాసిరి
ధర్మముల్; వెతం దైవము ద్రోవ వారల నఁంబని యేమి?
య చేమి సేయు? నీ యావదపాయ మేను మఱియాదకుఁ
బోయి గదా గడించితిన్.

కవిమాయ. 4 అం. పే. 73

సీ. పిన్న పెద్ద లటంచు భేదమొకింత లే
కుండ నే జంపాల లూఁగుమనిరొ,
నాగురుం డని పంగనామ ముంచినవాని
గుడిమీఁది కెక్కింపఁ గూడు ననిరొ;

అది న్యాయ్య మిది న్యాయ్య మని లేక యె ద్దీనె
నన గాటఁ గట్టుమం చాడు మనిరొ,
బాపలఁ బడిపంచఁ బడ్వైచి మాలల
మంచమ్మె లెక్కించి మనుపు మనిరొ

వారిసొమ్మె దినిరొ వీరు, వీరలకొంప
వారె తీసినారొ, వచ్చె నేల
ఇపుడు పోవు నెట్టు లీసంధి యెట్టిది
కుదురకున్న నేమి? కుదుర నేమి?

త్రిశంకుస్వర్గం. అం. 7. పే. 71

నందక. 28 పు.

కొంప ముంచు

నాశము తెచ్చి పెట్టు

కొంప చెఱుచు

కొంప పాడుచేయు (ముంచు)

క. అని వారు తన్ను దూనుమం
బనుచుటయును వారి కొంప చెఱచుటకై దే
వునివెనుకనుండి తా నా
డినమాటకు వార లచ్చటికి వచ్చుటయున్.

శుక. 3. 14 పే.

కొంప కూల్చు

కొంప పడునట్లుచేయు (చెఱుచు)

ఉ. ...నీవగలెల్లఁ గంటి మిటు నేర్చితివా యతివా కుమా
రుఁడుఁ నీవును గొంప గూల్చితిరి నేర్పరికూఁతలు
చాలుఁ జాలు......

సానందో. 5. 179 పు.

గీ. వరు లనేకులు పరిణయావసరమందుఁ
బొందఁగా నేల పంచత్వ మందువేమొ,
జారవృత్తికిఁ గడఁగి దుర్వార యవుచుఁ
గూల్చ దెందఱకొంపలీ కులుకులాఁడి.

వైశాఖమా. ఆ. 2.

కొట్టి కోలాహలము చేయు

హడావిడి చేయు

తే. ...కొట్టి కోలాహలము చేసి కూలఁ గ్రుమ్మి
చెండి చెకపికలాడమా యుండె నేని.

సారం. 1. 74

కొట్టిన పిండి

పూర్వ మనుభూతము (ఎఱింగినది)

ఉ. కోమలి నాకు నెట్టియెడఁ గొట్టిన పిండి సమస్తలోకముల్
నీమది కింపులైన యవి నిర్భరశక్తిని దే సమర్థుఁడన్
నీమహనీయరూపరమణీయతకుం దగునట్లుగాఁగ నే
నేమగరూపులైన ధరియింపఁగ నేర్తును గామరూపినై.

కళాపూ. 6. 36

ఉ. పట్టిసకార్యముల్ విడువఁ బాడియె పాడి యెఱుఁగవోటు
నేఁ బట్టిన నుక్కు చచ్చు విడిబాటున నొక్కట గాలిఁబోవు
యేఁ గొట్టినపిండి వాఁ డతఁడు గూర్చుతపంబన నెంత
దుమ్మ్ముకుం బెట్టు కుళాయి దుడ్డుపెనుపెట్లకుఁ దాళు నటే
తలోదరీ ?

చంద్రాం 3. 60

కొట్టుమిట్టాడు

కలఁగి కొట్టుకొను, బాధపడు.

క. రక్కసులు వేడబంబుల
మిక్కిలి నాముకొని కొట్టుమిట్టాడంగా....

యయా. 2 ఆ.

తే. నట్టడవిలోన న న్నిట్టు నట్టుపఱచి
కొట్టుమిట్టాడ నేటికిఁ బట్టభద్ర
పుట్టునకుమున్న లేమకు బొట్టుగట్టి
చెట్టపట్టుట కొకరుండు పుట్టెఁ జూవె.

శకుం. (కృష్ణ.) 2. 74

వ. తట్టం బడిన పులుగులగతిఁ గొట్టుమిట్టాడి .....

కృష్ణరా. 3. 37

కొనలు సాగు

ఈడేరు, వర్ధిల్లు.

వ. ...కొనలుసాగు కోరుకలు గులుకుతలంపులఁ దమకంపు మొలకలు వాడమ.

ఉ. హ. 5. 99

కొనాకులు మేయు

చివర ఆకులు తిను.

కల యంతయుఁ దెలిసికొనక పైఁబైఁ బరికించిచూచుట.

'కొనాకులు మేసిన చదువు'

రహస్యమెఱుఁగక పైఁబైన చూచిన చదువు.

...నేను మాత్రము భావికార్యము నెడ కొనాకులు మేయఁ బోను....

ధర్మజ. 65 పు. 8 పం.

కొన్నయంగడిలోనె మాఱుబేరమా

తాను కొనిన యంగడిలోనే మఱల మాఱుబేరము చెల్లునా ?

అచట దానిని మూచూచువా రైన నుండరు.

అమ్మపుట్టినిల్లు మేనమామదగ్గర పొగడినట్లు.

తెలిసినవారియెదుటనే తెలియఁబలుకుట.

క. నిన్నుం డే మానిసియే
నిన్నెలింజేయఁబూనె నెలతఁ బలాకే
కొన్నంగడిలోపలనే
యన్నవలా మాఁరుబేరమగునే చెలియా?

రాధి. 3 ఆ.

సీ. కుసిగుంపు లిడ కేగు కొన్న యంగడిలోనె
మాఱుబేరము లేలె మంజువాణి!
చంద్రాం. 6. 135

సీ. తే. ఇన్ని యిన్నెటి మే మెన్ని కొన్నఁ గొన్న
యంగడిని మాఱుబేరము లౌన. కాని,
పలికికొన కుండఁ గల మెట్టు లోలయుమీఁద
భవదమోఘదర్శనఘనభాగ్యలబ్ధి.
వ్యాఖ్యా. చాటు.

కొమ్ములు చూపు

తల యెత్తు, విజృంభించు.

సీ. అబల నీయెలుఁగు పికారావ మని నీకుఁ
జూతమ్ము కొమ్ములు సూప వెఱచు.
కుమార. 4. 644

సీ. కుంభోదకముఁ బోసి యంభోజముఖి వెంపఁ
జూతమ్ము కొమ్ములు సూపఁ దొడఁగె.
విక్ర. 4. 156

కొమ్ములు వచ్చు

అధికృతి వచ్చు, గర్వము గలుగు
మనము మెత్తనివారమై యాతఁడు చెప్పినట్లు వినుచు నాతని కుపచారములు సేయుటచేతనేకదా యాతనికి కొమ్ములు వచ్చినవి; ఆతని నెత్తికిఁ గన్నులు వచ్చినవి.
సాక్షి. 47 పు.

కొమ్ములు తిరిగిన వారు

ఆరితేఱినవారు (పేర్గన్నవారు)
ప్రపంచమునఁ గొమ్ములు తిరిగిన విద్వాంసు లున్నారు.
సాక్షి. 320 పు.

కొఱవిని దల గోకికొను

కొఱవితోఁ దలగోకికొనిన దురదలు తీఱునా ?
తలయంతయు మాఁడి తోడుగూడను.

చ మెఱసినమృత్యుదేవతకు మృత్యువులైన ముకుందదాసులన్
దరలక మారుకొం టరయఁ, బాఁ గొఱవిం దలఁగోఁకుకొంట
శ్రీరంగ. 3. 686.

క. చిరునవ్వు నవ్వి భళిరే
కొఱవిం దలగోకికొనుటకుం దలఁచిరి యే
తైఱ నిత్తఱిఁ బైకొని నే
నఱిమెద యమనగరి దరియ నరివర్గములన్.
నలచ. 2. 124.

క. వెఱ పొక యింతయు లేకీ
తెఱఁగున మిము నెవ్వఁ డింత తెగిచేసెనొకో
ఎఱిఁగెఱిఁగి యుండి యకటా
కొఱవిం దలఁగోఁకుకొనుటకుం దలపెట్టెన్.
రాజశే. 2. 23.

సీ. తే. ఇట్టి చలపాది నోట నన్నెఱిఁగి యెఱిఁగి
యెట్లు గైకొనె దమయంతి నీనలుండు

కొఱవిచేఁ బూని తల గోకుకొనఁ దలంచె
కటకటా గర్వమున మీఁదు గానఁ డయ్యె.

నలచ. 4. 252.

కొఱుకరానికొయ్య

సాధింప రానిది, మొండికట్టె
... మన తేట తెనుఁగుబాసను నేర్చుకొనుచున్నామా ?, అది కొఱుకరాని కొయ్యయని, యది మావంశమువారి కెవ్వరి కక్కఱ లేదని నిరాకరించితిమి ...

సాక్షి. 332 పు.

కొఱఁతుల తెరువులఁ బట్టించు

అడవులకుఁ దఱుము.

క. సరసీరుహాసంభవు చే
నరకుం దేవరము వడసి నమ్మెఁ వాఁడో
పురములు గైకొని కొఱఁతుల
తెరువులఁ బట్టించె నన్ను దిక్పాలకులన్.

ఉషా. 1. 129.

కొలికికివచ్చు

పరిపాకము (సిద్ధాంతము) నకు వచ్చు (కావలసిన విషయమునకువచ్చు)

ద్వి. నిను నేఁడు ముఖమున నెత్తురు ప్రామి
కొని గుల్లపఱపక కొలికికి రావు.

హరిశ్చ. 2. భా.

కొల్లలుఁ గొమ్మలు పోవు

అతిశయించు

ఉ. ఇమ్మెయి నేమిటం గొఱంత యించుక లేక చరించు చున్నఁ-కీఁ సమ్మద మంది నాదుగృహసంపద పొంపిరి వోవనీక ముఖ్యమ్ముగ నిర్వహింపు మని యైహికభూరి సుఖంబుగొల్లలుం గొమ్ములు వోవఁగాఁ బని చె గోమినిశక్తి కుమారుఁ డర్థితోఁ.

దశ. కు. 10 అ.

కోకవాక

గుడ్డగుడుసు

సీ. 2. మునుమున్న తెలిసి ఈముదివరాటమునకై
కొంచురా లేనైతిఁ గోకవాక.
3. మోసపోఁ తి దీని ముంతవాటునకైనఁ
జేకూర్చ లేనైతి రూకరుద్ర
తొలుత నే బొంకినట్టి బొంకులు సహస్ర
సంఖ్య లవి యెల్లఁ దలఁచి రోసమున నేఁడు
వచ్చుచున్నది మాటలవశము గాదు
ధూళిదర్శనమైన దొరకదయ్యె.

నిరం. 2.123

కోటలోఁ గొల్లవంకదారలోఁ బోయినట్లు

కోటలోఁ గల వైభవము కోటవాకిటికెదుటనుండెడివంకర దారిలోనుండి పోయినట్లు.

కోటలోనికొల్ల యెల్లప్పుడ వంకదారఁ బోవుట సహజము.
అట్లు (పూర్వోద్దిష్టాంశము) సహజ మగుట.

తే. ఇంత చెప్పినచో దమయంతి నిచ్చు
టెంత ఘన మింకఁ జెప్పఁగా నేల నీతి
కుశలతను జూడుఁ గోటలోఁ గొల్ల వంక
దారలోఁ బోయినట్టి విధించు గాదె. నలచ 4. 68

కోటాన కోటులు

కోట్లకొలఁది (అసంఖ్యాకములు)

సీ. 3. వింధ్యశైలముకాడ వియరించు బెబ్బులుల్
కోటానకోటులు కువలయేశ.
షట్చక్రవర్తి. 2. 92.

క. హాటకములు దక్షిణగాఁ
గోటానం గోటు లొసఁగి.
విక్ర. 5. 130

కోటికిఁ బడగ యెత్తు

ఆరితేఱు

కోటి రూప్యముల కొక పడగవంతున తమవద్ద నెన్ని
కోట్లున్న అన్ని పడగలు ధనికు లెత్తుచుండు రఁట.
(మచిలీపట్టణమున తొమ్మిది పడగ లెత్తిన "నవకోటి
నారాయుఁడు" అను ధనికుఁ డుండువాఁడని నుడువుదురు.)

క. అన నిట్టి పలువయులపుల
కును గోటికి బడగ యెత్తి గుటియగుపెద్దన్

నిను నమ్మరాదు గా క
ట్లొనరించితె నిట్టి లంచమొసఁగనె నీకుఁ.
కళా. 7. 27.

ద్వి. కోటికిఁ బడగెత్తి కోరువస్తువులు
పాటించి యొసఁగు సంపాసారులార.
హరి. ద్వి. 2 భా 381

సీ. 4. మేటి సంపదలచేఁ గోటికిఁ బడగ లె
త్తని వారు వెదక మందునకు లేరు.
సలచ. 2. 87.

వ. శతైకవృద్ధి లబ్ధంబులైన ధనంబులఁ గోటికిం బడగయెత్తిన
యక్కరాటవంశకిరీటాలంకారంబు. హరవి. 2. 33

సీ. 2. కోటికిఁ బడగెత్తి టాటోటలుగుణియింప
నే నేర్తు మఱియును నేనె నేర్తు.
విప్రనా. 4. 29

సీ. కోటికిఁ బడ గెత్తుకొనియున్న శెట్టిముల్
పెక్కులై వర్ధిల్లు బేరిజనులు
హంస. 2. 9

కోటికొండలుగ

కొండలంతలుగ మిక్కిలి ఉన్నతములై లెక్క కెక్కువ
వచ్చునట్లుగ.

తే. నృపులపదహాలరేఖల కెల్ల మాభు
జాగ్రహాలరేఖలే మూల మనుచుఁ గోటి

కొండలుగ ధాన్యరాసులు పండ వీట
సుజనభజనైకవిఖ్యాతి శూద్రజాతి.

ఆము. 2. 27

కోడిగ్రుడ్డుకు తంటసమా

కోడిగ్రుడ్డు పుచ్చుకొనుటకు తంటసము వలెనా?

కోడికూసినదాఁక

తెల్లవాఱుదాఁక.

కోతలుకోయు

హెచ్చులుపలుకు

సాక్షి. 13. పు.

కోతిని బ్రహ్మరాక్షసుని జేసి నట్లు

అల్పుని అధికునిగాఁ జేసి సేవించుట కీయుదాహరణము కైకొనఁబడును.

ఆ. వీరధర్మ మిట్లు విడిచి విభీషణ
రాజు నెదుట దాశరథులఁ బొగడఁ
బాడి యగునె క్రోతి బ్రహ్మరాక్షసుఁ జేయ
వచ్చినాఁడ వెంతవారు వారు? భాస్క-యుద్ధ. 119

కోతిపుండు బ్రహ్మరాక్షసి

ఒక కోతికి పుండు లేచిన జాతి కోతు లన్నియు వచ్చి ఒక్కొకటిగ ఆపుండును కెలికి తుద కొక చెఱువంత గావించి అసాధ్యము చేసి దాని చావుకుఁ దెచ్చునఁట.

ఉ. ఎన్నిభవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసనసాయకవ్యథా
ఖిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లూఁది చూపులన్
విన్నఁదనంబు తోఁపఁ గను వేదుఱునం బయిగాలి సోఁకినన్
వెన్నవలెం గరంగునలివేణులఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుభాగ్యముల్
మను. 2. 57

కన్నదే గాతి

(గాతి=తిండి, గ్రాసము)

చూచినదే తిండి.

శా. తండ్రీ!సారెకు మవ్వ నాగ్రహముమీఁదం గన్న దే గాతిగా
గుండ్రాలం గొని దాయగాక యిది నాకుం దల్లి యే యెన్నడున్
పీండ్రం జూచిన జాడ నన్ను యమునన్ వీక్షింప దంతంతకున్
బింద్రం బయ్యెఁ గసింపికోఁత వలదా మీకున్ విచారింపఁగన్
వరాహ. 5. 93

కన్నాఁకు

రక్షకుఁడు, అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు, ఆకులకట్టలోని మొదటి ఆకు.

క. కన్నాకు మనకు భీష్ముఁడు......
భార. భీష్మ. 1 ఆ

మ.చల మెచ్చంగ దినాష్టకం బిటులు వాచాస్ఫూర్తి శోభిల్లఁ
జిద్వలితశ్రీకులు వారు వారనివివాదప్రౌఢి రూఢిం గనం
గలయం గన్గొని పద్మపాదముని సకలం జేరి ప్రమొకలంగ ము

కోరిక లీరిక లెత్తు

కోరిక లంకురించు

ఉ. గ్రుచ్చి కవుంగలించుకొని కోరిక లీరిక లెత్త
రాజశే. 3. 222

వ. ఇత్తెఱంగున మత్తగజంబులు వచ్చి సరోవరంబుఁ జొచ్చి మచ్చికలు హెచ్చుమీఱం గరంబుల జలంబులు పూరించి కరులు కరేణులమీఁదను గరేణులు కరులమీఁదనుం జల్లుచు నుల్లసిల్లుచు దంతకోరకంబులం గోరిక లీరిక లెత్త మెత్తమెత్తనఁ గండూయనంబులు సేయుచు.
జైమి. 2. 13.

సీ. ఎలమితోఁ గోరిక లీరిక లెత్తిన
సరణి మేఁ బులకలు జాదుకొనఁగ
విక్ర. 1-122

కోర్కులపంట

కోర్కులను ఫలింపఁజేయునది.

ఉ. ముంగిటి కల్పభూరుహము, మూలధనంబు, నివేశనంబులో బంగరువాన, చేతి కగపడ్డ తలంపులమానికంబు, ముం గొంగుపసిండి, భక్తులకుఁ గోర్కులపంట జగంబులందు మా మంగళశైలవల్లభునమాం బగు దైవము లేదు చూడఁగన్.
అని. 1. 42

కోర్కులు క్రేళ్లు ద్రిప్పు

కోరికలు చలింపఁజేయు

మ. మునుమున్ బుట్టెడు కొంకు, కార్శ్యము నిడన్ మోదంబు
విస్తీర్ణతం బొనుపం, గోరికలు గ్రేళ్ళు ద్రిప్ప మది
మెచ్చుల్ ఱెప్ప లల్లార్ప, నత్యనుషంగస్థితి ఁజిచ్చుపా
టొసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్ దనుకం జూచెలతాంగి
భూసురుఁ బ్రఫుల్లనేత్రపద్మంబులన్.

మను. 2-30

కోఱలు తీసిన పాము

కోఱలు తీసిన బోసినోటిపాము పొగ రడఁగి ఏమియుఁ
జేయఁజాలని దై యుండును
ఏదియుఁ జేయనేఱక లోఁబడి యున్న అప్రయోజకుఁడు

ద్వి. వెడగొడ్డుఁ బులి నాకి విడచిన ట్లైన
జడిసి తొల్లిటి తన జంజాట మెల్ల
నుడిగి కోఱలు లేని యురగంబు బోలె
వడి చెడి హరి. 2. భా. 973.

కోలక్రోఁతులు

క్రోఁతికొమ్మంచి

గంగలోఁగలుపుఁ

పాడుచేయు (గోదావరిలోఁ గలుపు)

తే. అట్లుకావున నీకార్య మనఁగ నెంత
నీదుప్రాపున నవ్విప్రునియతి మాన్పి
దిటము దప్పించి యజ్జటిదేవు తపము
గంగలోఁ గల్పెదను నొక్క గడియలోన.

వేంకటే. 2. 29

"ఈ రసాభాసపు శృంగారముకోసమై నాతపస్సు గంగలో కలుపుకొ మ్మందువా ?" కవిమాయ.
1 అం. పే. 7

గంగి

పూజ్య మయిన, యజ్ఞసంబంధమైన.

ఉత్సాహ... అనుచు నలుక దెచ్చుకొనుచు నతఁ డొకింత
మేర వే చనియె గంగిగోవువంటి సాదుబాపనిన్ నిర్జ
జనునె పలుఁవ యనఁగ నింక సారె కనము పోక ర
మ్మనియె నృపతి యతఁడు దిరిగి యధిపుతోడ నిట్లనున్.
కళా. 7. 30

శా. అన్నా చెల్లెల నయ్యెదన్ విడువు నీకన్నంబు వెట్టింతు నా
హృన్నాథున్ ద్విజు గంగికుఱ్ఱ నకటా హింసింప నేలయ్య
భాగ. 9 స్కం.

ఆ. గంగిగోవుపాలు గంటెఁడైనను చాలు
కడవెఁడైన నేమి ఖరముపాలు
వేమన.

గంటవాయించు

ఎగవేయు, పూజరికము చేయు, ముంచిపోపు,
(గుంటఁబెట్టి గంట వాయించు.)

సీ. గ్రామంబు లన్నియుఁ గాల్చి దీపారాధ
నలు జేసి రౌర యానందముగను
వడి సాధుజనుల సర్వస్వమ్ము గొని శఠ
గోపంబు వెట్టిరి గురుతరముగ.

పటుఫలాదులు వోయె బతిమాలువారి కే
మీయక గంట వాయించి రహహా.
సింహాద్రి నా. శ. 27

గంతకుఁదగిన బొంత

దేనికి తగినది దానికి.

సీ. కొడుకు లెన్నైన యున్నఁ గోడ లెందుకు రాదు
నీపుత్రి నీకున్న నిలుపఁబోదు
గంతుకుఁ దగినట్టి బొంత లోకమునందుఁ
గల్పించె మొదటనే కమలభవుఁడు.
శశి. (అప్ప) 2. 27పు.

క. భోగేచ్ఛ నాకుఁ గల్గిన
నీగతిఁ జరియింప నేటి కింటనె యున్నన్
సాగదె మున్నిటివిటసం
భోగము గంతలకుఁ దగిన బొంతలు లేవే?
వైజ. 2. 101

గందవొడిలో బూరుగు పట్టినట్టు

గందపుపొడిలో బూరుగు పట్టినమాదిరి.
సంతోషసమయమున ననిష్టము సంభవించుట.

చ. సరసనయానుభావమునఁ జక్కని చక్కెరబొమ్మలాగుగా
దొరకెనటంచు నమ్మితిని దోడన యింటిమగం డసూయఁ బ
ల్గొలుకుచు వచ్చె గందవొడిలోపల బూరుగుపట్టినట్టు లి
ద్దఱ కొక సౌఖ్య మబ్బినను దైవముః కంటికిఁ గంటగించెనో
తారా. 4. 58

గంప తిరుగుడు

డొంకమెలికలంబోలె చాల చిక్కైనది.

చూ. మహాభారత రహస్య విమర్శనము.

గగనపుష్పము

గగనకుసుమము శూన్యము గదా (హుళక్కి యనుట)

క. 3. ఎన్నంగ నీదుసనుఖము.
క్రొన్నెలపొద వయ్యె గగనకుసుమం బయ్యెన్.
రాధా 1-7 పు.

గగనప్రసూనవాదము

గగనప్రసూనము, ఉన్నదని, లేదని వాదన. లేనిదానిం గూర్చిన వాదోపవాదములు

క. అగజకు నైనం దగు నిల
మగువలకుం దగదు మాను మత్సర మింకన్
గగనప్రసూనవాదము
జగతిం బ్రత్యక్షమునకు సరియనఁ దగునే.
కాళ 3. 169

గగనము చేసికొను

శూన్యము చేసికొను.

సీ. 3. పసిగొను పిడికిటఁ బట్టి చూచెద నన్నఁ
జెలి యది గగనంబు చేసికొనెడు
సారం. 2-224

గగన మగు

శూన్యమగు

సీ. గగనఘంటాపథక్రమణశీలున కెంత
గగన మయ్యె లతాంగికౌను చదలు
వసు. 3. ఆ

గగ్గులకాఁడు

సారము లేనిది.

క. చదిపెఁ గాలుబలంబులఁ
గదిమెఁ గుఱ్ఱంపుఁబౌజు గగ్గులకాఁడై
చెదరంగ గంధగజముల
మదమడఁచెఁ జండవీరమండలిఁ దాఁకెన్
కాళ. 2-41

క. సిగ్గువడి విఱియఁ బాఱిరి
ఒగ్గనఁ బొరివుచ్చు వీరభద్రునిధాటిన్
నుగ్గులయి యవురుసవురయి
గగ్గులకాఁడై వికావికలయి యమర్త్యుల్.
కాశీ. 7-87

చూ. సగ్గిసముగ్గిసలు.

గచ్చువిచ్చగు

వికలమగు

గీ. ఆఱుమూఁడయ్యె గచ్చువిచ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసివోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్య వైకల్య మయ్యె ననుటకు.
ఆం. శే.

తే. అటుల జయభేరికారవం బతిశయించఁ
జెలఁగి చనుదెంచు నతనికో ల్తలకుఁ గాఁకఁ
జెదరి బెదరి కలంగి కర జెదరి తొలఁగి
గచ్చువిచ్చుయ్యెఁ బారశీకవ్రజంబు.

కృష్ణరా 3. 59

గజస్నానము

ఏనుగు లోతుగల నీటిలో శుభ్రముగ స్నానము చేసి యీవలకు వచ్చినంతనె మఱల త్రోవలోని దుమ్ము దుమారము పైన జల్లుకొనును.
ఏదేని కార్యము చేసియు వ్యర్థ మగు ననుట.

క. ఉదకము నళినీపత్రము
గదిసియు నెరవైన యట్లు కలయవు నీమా
హృదయములు గజస్నానము
తుది మఱి నీతోడిపొందు దుష్టచరిత్రా!

భాస్క. యుద్ధ. 138

చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 19
(గజస్నానలు)

గజరుగజరులుపోవు

పొడి పొడి యగు; నలిగి పోవు

కం. జవరాలగు కాపాలిని
కవుఁగిటఁ దనమేను గజరుగజరులువోఁగా
నవిరళ సుఖమున హృదయం
బివతాళింపంగ బొద్దుఁడిట్లని తలఁచెన్.

ప్రబోధ. 3-46

గట్టెక్కు—

నెఱవేఱు. కృతార్థుఁడగు. కృతార్థురా లగు
సమరంబున నరి నేలమట్టి కార్యంబు గట్టెక్కించుకొను
వాఁడను

ధర్మజ 53 పు. 21.

"అమ్మయ్యా! ఇప్పటికి గట్టెక్కినట్లే"
కవిమాయ. అం 1. పే. 20.

గట్టు చేరినంతఁ బుట్టివానికి బొమ్మ గట్టినట్టు

గట్టుచేరునంత దనుక పడవవాని నీవు నీవని ఘనముగ
గొనియాడి గట్టుచేరిన వెనుక వాని నెగతాళి చేసినట్లు.
"ఓడ యెక్కిన దాఁక ఓడమల్లయ్య, ఓడ దాటినమీఁద
బోడి మల్లయ్య" అను తెనుఁగుసామెతవిధమున

ఆ. తగులుదాఁక మేళ మగపడ్డ తాళముల్
గాఁగఁ జేసినట్టి కాంత వింత
గట్టు చేరినంతఁ బుట్టివానికి బొమ్మ
గట్టు సామ్య మాయెఁ గదటె చెలియ!

రాధి. 3. ఆ.

గడిఁదేఱు

ఆరితేఱు.

సీ. తే. 3. అసమసాయకకేళిలో ననుదినంబు
నంతకంతకు గడిదేఱె యామిటారి
కవిజనరం. 3. 125

క. గడిదేఁటి జారవిద్యకు
వడిఁ గట్టి దురంతకంతు వనజ శరాళిన్
బడ జాలనికేతమున నా
వడువున నత్తొఁగటబోటి వర్తిల దొడఁగెన్
హంస. 2. 25

తే. మీర గడిజేఁటి భోగము కేరి చేర
జీరి చిన్నారి వగగేరి వారి దారి
కోరి విటు జేరి రానిచో మారుబారి
సారె వేసారి పొరలు నాహారినారి.
హంస. 5. 103

గడ్డిగఱచు

గడ్డిదిను, నానాకూళ్ళు గుడుచు.
అడ్డమయినచోట గడ్డిగఱచుచు సొమ్ము సంపాదించె.
ధర్మజ 11 పు 1 ప

గతజలసేతుబంధము

నీరుపోయిన పిదప గట్టు వేయుట, గడచిన దానికై వగచుట, నిరుపయోగ మని భావము.

చ. గతజలసేతుబంధములు గావె ధనార్జనపుం బ్రసంగముల్.
విప్రనా. 4. 22

తే. కన్నమోహంబు విడువను గాన నేను
వగపుమై నెంత దూరిన వనజనాభ

సెలవు లే దింక గతజలసేతుబంధ
నంబు చేసిన నాదట నవ్వుఁబాటు.

ఉ. హ 1. 187

వ. ఇంక నమ్మాటలాడుట గతజలసేతుబంధనంబు దానిం జాలింపుము.

భార. భీష్మ 3-84

గతోదగసేతువు

గతజలసేతుబంధనము

ఆ. చిత్తగింపు మబల చేతప్పి పోయిన
యపుడె పోయెఁ గాక యడిచి పడిన
నెచటనుండి వచ్చు నీ గతోదక సేతు
వులఁ బ్రయోజనంబు గలదె తండ్రి.

భోజ. 5. 64

చ. పతిహితభక్తిచే వెలయు పద్మదళప్రతిమానసేత్రముల్ ప్రతనులుసోచ లేటికి ధ్రువంబుగఁ బుణ్యము లబ్బు నెప్పుడున్ బతిని దిరస్కరించి పరభర్తలఁ జెందిన భామ పుణ్యముల్ గతజలసేతుబంధములు గావె వచింపఁగ నెంత నోచినన్.

హంస 1. 128

గతోదగబంధనము

గతోదకసేతువు

సీ. తే. ఇంక నీ వేమి పలికిన నృపవరేణ్య
పనికిరాదు గతోదకబంధనంబు.

హరి. 4. 134

"గతజలసేతుబంధనన్యాయము"
చూ. సంస్కృతన్యాయములు

పే. 19

గణపతిపూజ

ఏపనికేని గణపతిపూజ మొదటి కృత్యముగదా!
ప్రారంభము, అంకురార్పణము అనుట.
తిరుగఁ గలహామునకు గణపతిపూజ నారంభించు చుంటివా ?

సాక్షి. 240 పు.

గళ్ళుఁ బాళ్ళు చిక్క

పొలిమేరలతో సహా స్వాధీనమవు.

శా. ఆకర్ణింపుము మత్సమాగమనకార్యం బష్టదిక్పాలకీ
లోకంబుల్ విడళించి వచ్చితివి గిళ్ళుం బాళ్ళు చిక్కంగ నా
లోకంబుల్ మనుపోత నుండ మది నాలోకించి మా కీ
వృథా పోకార్పం బని లేమ నావుడు దృగంభోజంబులన్
నవ్వుచున్.

వరాహ. 3. 67.

గ్రగ్గుల కాఁద్రగు

నిస్సారులగు

సీ. తలలు వేడంగ విద్యాధరుల్ పఱచిరి
గ్రగ్గులకాంద్రైరి ఖచరవరులు
చట్టుపై పోకలై చనిరి గంధర్వులు
గరుడులు పంచబంగాళమైరి

కన్నదే గతి గాఁగఁ గిన్నరుల్ సురిగిరి
పన్నగేంద్రులు పటాపంచలైరి
పోయిన ప్రోక్కలై పోయిరి సిద్ధులు
దిక్కా-మొగములైరి దిగధిపతులు.
పారి. 5. 37

గ్రచ్చపొద కదలించినట్లు

గ్రచ్చపొద కదలించిన నొక్క-మాఱుగ గలగల లాడుచుఁ బెద్దధ్వనితోఁ గదలును. కావున నీపదమున కా సామ్యమున "గలగలలాడు" అను నర్థము కవులచేఁ గూర్పఁబడి యున్నది.

వ. కుచ్చితురాలైన యచ్చపలలోచనం జూచి పౌరు లందఱు గచ్చుకొని గ్రచ్చపొద గదలించినకైవడి విచ్చలవిడి నోరికి వచ్చినట్లు వెచ్చానికి వచ్చువారును.
సారం.3. 217.

గ్రచ్చ కదలినట్లు

గలగలలాడు

క. అచ్చోటి తీర్థవాసులు
వచ్చి తగునె నీకుఁ బుణ్యవాహిని నిటు వా
క్రుచ్చితి వని వడి నందఱు
గ్రచ్చ కదలినట్లు గువ్వకరిగొని తిట్టగ్.
జైమి. 472.

గాజులపేర్లు రోఁకలి దాఁకినట్లు

దంపునప్పు డువిదచేతి గాజులపేర్లు రోఁకలికిఁ దాఁకిన నవి గల్లున మ్రోగి చూర్ణము చూర్ణ మగునుగదా. అట్లే మ్రోఁతలతోఁ పొడిపొడియగున ట్లనుట.

సీ. 3. గాజులపేర్లు రోఁకలి దాఁకు గతిఁ దోఁప
ముంజేత సంగముల్ మోదిమోది.
భాస్క. యుద్ధ. 675

గాజులం దొడవుగాఁ గల్పించు

గాజులు తొడిగి (పరాక్రమములేని యనదలం జేయు)

మ. కలరా, యింతకు మున్ను యాదవులచేఁ గప్పంబు దెప్పిం
పఁగాఁగల రారాజులు గాజులం దొడవుగాఁ గల్పించి రా
కాకులంగల కంఠం బులఁజేసెనా......
ఉ.హ. 4. 157.

గాడిదపిల్లకోమలము

తొల్దొల్త చాల అందముగ నుండి ముద్దు వచ్చు, పెరిగిన కొలఁది గాడిదపిల్ల ఏవగింపు పుట్టుటయే గాక వరిసి వెనుకకాళ్ళతో మూతిపల్లు విఱుగం దన్నును.

ఉ. చేడెలు పిన్నకాలమున జిన్నెలు వన్నెలు లేక యెంతయుఁ
బూడిదబుస్స నాకృతిని బొందియు నంతట నీడు వచ్చుచోఁ
బాడుగఁ జేతు రెంత మతిపారగు చిత్తము నైన, అయ్యయో
గాడిదపిల్లకోమలము గాదె విచారణ జేసి చూచినన్.
శ్రవణా. 3. 76.

గాడిదెగుడ్డు

హుళక్కి—

(ఏమున్నదా అక్కడ, గాడిదగుడ్డు)
...కోటలో నే మున్నదిరా గాడిదగుడ్డు! కోటిలో నుండ వలయునురా...

సాక్షి. 176 పు.

గాడిదగత్తర

గాడిదలగోల.

...ఇంత మాదిగమంచ మగునప్పుడు శ్లోకము కీర్తనము గాఁగ నెంతగాడిదగత్తర యగునో శ్లోకములోని శబ్దముఁకు...

సాక్షి 285. పే. 20

గాదములోని దోసకాయలు వలె

అనుభవయోగ్యములైనను దోసకాయలు మట్టిలో నున్నపుడు దానిలోనే కలిసి పస దక్క యుండును. వెలికిఁ దీసిన దాని స్వాదుత్వము మున్నగునవి కన్పట్టును.

చ. అలఘుబలాఢ్యుఁ డయ్యును దయాళువు గావున శాంత చిత్తుఁడై నిలిచిన తండ్రికాలమున నెమ్మది గాదములోని దోసకాయలు వలె నున్నరాజులు బలారిభయంకర నిచ్చు నట్లు కాఁ దలఁచిరి దాడి వెట్టి భుజదర్పము చూపుచు వేయు నేటికిన్.

వరా. 3. 24

గాఱ ద్రావిన మీనువలె

జాలరులు గాలములను నోటికందించు ఒక దినుసు ఓషధివిశేషముఁ (ద్రావి మత్తిలి తన్నుకొను మీను వలె)

తే. గాఱఁ ద్రావిన మీనుసంగతి మనోజ
వేదన నతండు పొరల...

వైజ. 2. 140

ద్వి. గాఱ ద్రాగిన చేపకైవడిఁ దాను
నారాటమున మన సారంగలేక.

సారం. ద్వి. 1. 879.

గాలిగంగలు

పిశాచరూపములతో నుండు క్షుద్రస్త్రీదేవతలు.

క. ఆతటిఁ దన్నగరీపతి
జాతర సాటించెఁ బశువిసర మనితరసా
ధ్యాతతవాతానుయని
ర్ఘాతాహతిఁ దూల గాలిగంగల కెల్లన్.

పాండు. 3. 73.

గాలిపాట

వచ్చీ రాని వినికిడిపాట.

గాలిమాట

కర్ణాకర్ణికగ విన్న బూటకపు మాట, లోకప్రవాదము.

సీ. ...మలయమారుతమైన మెలఁతఁ దెచ్చు నటన్నఁ
గానరాదదియును గాలిమాట....

తపతీ. 2. 79.

గాలిగ్రుడ్డు

వేద, మూఢుఁడు.

గాసటబీసట

సలక్షణముగాక అస్తవ్యస్తమయినది; కలత నొందినది.

ఉ. భాసురభారతార్థములభంగులు నిక్కమెఱుంగనేరమిన్
గాసటబీసటే చదివి గాథలు ద్రవ్వ తెనుంగువారికిన్
వ్యాసమునిప్రణీతపరమార్థము తెల్లఁగఁ జేసినట్టి య
బ్జాసనకల్పులం దలఁతు నాద్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్
నృసంహ 1. 9

గింజగిట్ర

గింజలు

ఉ. కొంచము గొంచు రం డతనిఁ గొల్చి భుజించెను గింజ
గిట్రలున్

బసవ. పు 2. 21

సీ. 3. కోలమున్ ముత్యాలు కూర్చునంటయెకాని
కిటి పొలంబున గింజగిట్ర కరుగు.

బహుళా. 1. 54

గిడిగిల్లు

నమస్కారములు.

రగడ. భక్తసారమునఁ బ్రబలు జగత్పతి
కిని సంధించిన గిడిగిల్లోయని.

హంస 4. 213

గీటునఁబుచ్చు

అనాదరించు, త్రోసివేయు

క. విని వినవివానిచందం
బున గీటునఁబుచ్చి బుద్ధి యతులస
ద్వినయమున నిసిపి యపుడా
తనయునకును బుషులు పలుకు తథ్యం బనుచున్.

జైమి. 8. 39

వ. వీఁడు సంయమి వనుమాట గీటునం బుచ్చి తనవలసినయట్లు
చేయువాఁ డయ్యె.

భార. సౌ. 2. ఆ

గీరన గింజలు

బాలక్రీడావిశేషములు

మ. దినముల్ కొన్ని చనంగ నంతఁ గడు నర్థిం బొమ్మపెండ్లిండ్లు,
గుజ్జెనగూ, ళ్ళచ్చనగండ్లు, పిప్పిళులు, కుచ్చిల్, గీరనగింజ
లోమన గుంటల్, కనుమూసిగంతనలు, కంబాలాట, లోనైన
ఖేలనముల్ మీఱఁగ బోంట్లతో నలరె బాలారత్న
మెల్లప్పుడున్.

కళా. పూ. 6. 202

గుంటఁ బెట్టి గంట వాయించు

మోసగించు, ఎగవేయు, మఱచిపోవు.
ఔరా! వారల నిసర్గాభినయప్రభావ మెట్టిదియో కాని
మార్గగుల నట్టె కాలుగట్టి నిలువఁబెట్టి పయనంబును నడి

గుంటఁ బెట్టి గంటవాయించు నట్టుల గనుకట్టు చేయ గలరా.

ధర్మజ. 49 పు. 3 పం.

గుంటయోనమాలు

పూర్వము వీథిబడులలో చెక్కలపై అక్షరములు చెక్కించియు; ఇసుక, బూడిద మున్నగువానిలో నక్షరములు వ్రాసి దిద్దఁబెట్టియు మొదటి మెట్టువారికి వర్ణములు నేర్పెడివారు. వీనిలో మొదటిరకపు టక్షరములకు "గుంట ఓనమాలు" అని వ్యావహారికపేరు. దీనినిబట్టి పైపదము— "మొదటి ఓ న మః" తొలిమెట్టు అనునర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నది.

తాను సర్వవిద్యాపారంగతుఁడై యుండియు మనకు గుంట యోనమాలైన నేర్పినాడా.

సాక్షి. 47 పు.

గుంటచిక్కులు

నానాయాతనలు.

ధనసంపాదనమునందలి గుంటచిక్కు లెక్కువగఁ దెలిసిన వాఁడు.

సందక. 116 పు. సాక్షి. 406 పు.

గుంటచిక్కులుపెట్టు

నానాచిక్కులుబెట్టు

గుంటఁబెట్టు

నశింపఁజేయు (రూపు మాపు)

తే. తొంటిచాకచక్యం బెల్ల గుంటఁబెట్టె.

సందక. 17 పు.

గుండెలో గాలము

హృదయవిదారకము, భయజనకము

తే. అనిమిషుల గుండెలోగాల మఖిలలోక
నేత్రమున నాటి వేధించు నెరసు గాలి
కాలిముల్లు కుభృత్పాలి పాలి లిడుఁగు
రావణుఁడు డిందె భువనముల్ రక్తిఁ జెందె.

ఉ. రా. 1. 149

గుండెతల్లడము

గుండె అదరు (భయకారణము)

చ. సురలకు గుండెతల్లడము, సూరుల డెందములోని కొఱ్ఱు, ఖే
చరతతి కంటిలో నలుసు, సాధ్యుల కొంగున నున్న చిచ్చు,
భూసురులకు నెల్ల నాఁడు మెడఁ జుట్టిన పాము, మునీంద్ర
కోటిపైఁ బొరిఁ బడ నున్న యాపిడుగుఁ బొల్పఱ జేసితి
వీవు రాఘవా!

భాస్క. యుద్ధ.

గుండెలు క్రుళ్లు

దుఃఖాదులవలన లోలోన కుములు.

తే. అయ్యవనిఁ గనుఁగొని గుండె లెల్లఁ
గుళ్లుచుండంగ వదినెలు కుంది కుంది.

భోజ. 6 ఆ.

గుండె చెఱువు చేసికొను

పిఱికిపడు

ఆగొల్లకుఱ్ఱఁడు కాసంత కనుసైగ్గ చేసినంతన యింతగా బెంబేలుపడి, గుండె చెఱువు చేసికొనవచ్చునా?

ధర్మజ. 76 పు. 16 పం.

గుండె ఱాయి చేసికొను

ధైర్యము బూను

వృద్ధులు కఱపినబుద్ధులు పెడచెవిం బెట్టినఁ జెట్టయగుగాన నెట్టకేని గుండె ఱాయి చేసికొని మిముఁ బొం డనవలసి వచ్చినది.

ధర్మజ 40 పు. 20 పం.

గుండెపైఁ జేయిడి నిద్రపోవు

ఆద మఱచి నిద్రించు

సీ. హితబహుశ్రుతధర్మరతశూరతాస్వ
పూర్వితల మన్నివ్వజుల దుర్గముల నిలిపి,
పులిజున్ను మొదలుగాఁ బురుషాయుషావధి
కం దుండ నవరణ లొప్పిందుపఱచి,
చీమంతయైనను సామంతకోటికి
మితము దప్పకయుండ శ్రుతు లొసంగి,
యాయాధికవ్యయానధికంబునుం బ్రజా
విరుజంబు గాఁగ బండరువుఁ గూర్చి,
తే. క్షీణరిపుధాత్రిఁ జరదృష్టిచేతఁ జూచి
బకగతి హితాన్వ్రిహించి తాఁ బ్రజయు నొవ్వ

కయ పగఱగాత్రములనె చీకాకుపఱచు
నృపతి డెందానఁ జేయిడి నిద్రవోవు—

ఆను. 4. 261

గుండె గూడుదిగు

గుండెతల్లడమాఱు

చ. నదులకు గుండెగూడు దిగె నాగకులంబులు నిద్రవోయె ని
ర్జరులును మిన్ను దన్నిరి ధరామరకోటియుఁ దృప్తిఁబొందె

కా8. 2. 61

గుండియ గూడు వట్టు

గుండె తల్లడపడు

ఉ. మోవి యొసంగ, దాఁచు దొక ముచ్చట గుబ్బపయింట
మీఁదఁ జే వైవగనీదు కాము కడ వక్కయు నాకిడి
కొమ్మటంట్లకై యేవగ నుండినాఁడొ హృదయేశుఁడు
గుండియ గూడువట్టి తా దేవుఁడుగానఁ గొంత కడత్రేత
మనోభవుధాక కన్యఁడే.

బహులా. 4. 60. పే

ఉ. పట్టఁగనీదు చన్నుఁగవ, పాణితలం బిడనీదు కొప్పుపై
ముట్టఁగ నీదు మేను పలుమోపఁగ నీ దధరోష్ఠ మాకు
లం జుట్టదు చూడ దాడ దొక సుద్దియు గుండియ గూడు
పట్టి నా డెట్టు భరించినాఁడొ హృదయేశ్వరుఁ డవ్వల
రాహాళాహాళిక.

పాంచా 3. ఆ

గుండె గూడఁబెట్టు

నిబ్బరించు

ఆ. నీవు కల్గియున్న నిఖిలసంపదలను
బడయవచ్చు నేఁటి బారి తప్పి
నదియ చాలు వాని యలుకకు నేనైన
గుండె గూడఁబెట్టియుండ వెఱతు.

విష్ణు 1. 157

గుండ్లు తేలి బెండ్లు మునిఁగినట్లు.

నీట యినుపగుండ్లు తేలి బెండ్లు మునిఁగినరీతి "తారుమారు అయి అనిభావము"

వ. పొడవిన యగ్గురుప్రాపున భవదీయసైనికులు గొంద ఱా కృష్ణులం జేరి పరాక్రమించుట గుండ్లు దేలి బెండ్లు మునింగిన ట్లయ్యె.

భార. ద్రో 3. 67.

"మజ్జం త్యలాబూని శిలాః ప్లవన్తే
ముహ్యన్తి నావ్యాంభసి శశ్వదేవ" అన్నట్లు.
చూ. సంస్కృతన్యాయములు.

262. పేజి.

గుక్కమిక్కను

గుక్కిరి మిక్కిరి లాడు.

వ. అంత నొక్క బక్కసక్క గుక్కమిక్కనుచు డొక్కం బిక్కటిల్లిన క్షుదానలంబున దందహ్యమానంబై డస్సి.

హంస. 1. 188.

గుక్కు-మిక్కు-నక

గుక్కి-రిమిక్కి-లాడక, మాట లేక.

క. పడిన భరతాదియోధుల
తొడవ్రలు గొని లవుఁడు ముదముతోఁ గని నొకచోఁ
గడు నొచ్చి గుకు-మిక-న
కడఁగిన భల్లూకనాథు ననిలతనూజున్.

జైమి. 6. 231.

గుజగుజపేకులు

ఒకరకపు బాలక్రీడలు.

గుజగుజలువోవు

త్రొక్కు-లాడుకొను. చూ. సవిసప్పాడు.

క. గుజగుజలు వ్రోవువారును
గజిబిజియగువారు...

భాగ. 8 స్కం.

గుజ్జనగూడు

చిన్న చిన్న పాత్రలతో నన్నము మున్నగునవి వండి బాలిక లాడుకొనుచుందురు. అట్లు వండఁబడినవానికి గుజ్జనగూళ్ళు అని పేరు.

సీ. గుజ్జనగూడులు కొమరొప్ప వండించి
చెలులకుఁ బెట్టించుఁ జెలుపు మెఱయ.

భాగ. స్కం. 10. (రుక్మిణీకళ్యా)

మ. దినముల్ కొన్ని చనంగ నంతఁ గడు నర్థిం బొమ్మపెండ్లిండ్లు గుజ్జెనగూ, ళ్ళచ్చనగంట్లు, పిప్పిళులు, కుచ్చిళ్ల్, గీరన గింజ, లోమనగుంటల్, కనుమూసిగంతనలు, కంబాలాట, లోనైన ఖేలనముల్ మీఱఁగ బోంట్లతో నలరె బాలా రత్న మెల్లప్పుడున్.

కళాపూ. 6. 202.

గుటకలుమ్రింగు

భక్ష్యాపేక్షఁ దిన నాశించి అందు నంతలో నోట రస మూరి మ్రింగు.

చ. ఇటులను నన్ను జూచి ధరణీశ్వర! కౌతుక మొప్ప దోయలిం; దటుకున మూర్ధభాగముసఁ దాలిచి మేలి భయమ్ము భక్తియుం; బుటుతయుఁ దోఁప మ్రొక్కి- నిజ వాస్తవమున్ స్తవ మాదిగా ననెన్; గుటకలు మ్రింగు చుం ద్రిదశకోటిగతుం డిటు తాటకాంతకా!

రామకథా. ఉ. కాం. ఉ. భా. 6. 219.

గుట్టుమట్టు

రహస్యము (లోతుపాతు).

మీబండారాలను కొండల కెగఁబ్రాకుచున్నను మీలోని గుట్టుమట్టు నే గట్టిగా గనిపెట్టినాఁడను.

ధర్మజ. 63. పు. 11 పం.

గుడి నుండి గుడిత్రాళ్ళు దీయు

సీ. తే. ఎవ్వఁ డా రెడ్డి యింటికి నెగ్గు చాల
జేయు గుడి నుండి గుడిత్రాళ్ళు దీయుకరణిఁ

గపటనటనాటకుఁడు త్రాఁటఁ గట్టుబోయ
కాయజామేయసాయకాఘాతభీతి.

పాండు. 3. 68.

గుడి మ్రింగువారికి నంది పిండివడియము

గుడిని మ్రింగినవానికి నందివిగ్రహము శక్యముగాకుండునా? చిన్నవడియ మవుచు. గుడిమ్రింగువానికి గుడిలోనిలింగం అల్పప్రాయమన్నట్లు.

సీ. తే. అంత లేసి మహాత్ముల నింత సేయు
మాకు నిను సంహరించుట మాత్ర మెంత
యొందు గుడిమ్రింగువారికి నంది పిండి
వడియ మను పలు కెఱుంగవే పుడమిలోన.

విక్ర. 2. 238

గుడియుఁ బాడును జిక్కు

గుడి, పాడు మిగులునట్లు సర్వము శూన్యమవు.

సీ. 2. అంగళ్ళయందు మిట్టాడ మానిసి లేక
గుడియుఁ బాడును జిక్కె జెడియె...

కాశీ. 5. 267

గుడినుండి గుడిత్రాళ్ళ గోయు

గుడిలో నుండి గుడి కాధారము లవు త్రాళ్ళు కోసి కూల్చు. కుడిచినయింటికి యొసరుపెట్టుట.

అట్లు త్రాళ్ళు కోయఁబడి యాగుడి వానినెత్తిపైననే కూలును. తా నున్న కొమ్మ గొడ్డండ నఱికినట్లు అవి వేకమునఁ దమకుఁదామే వ్యాఘాతము దెచ్చికొనుట.

క. కుడిచిన యింటికి రెం డే
వ్వాడు దలఁతు రనంగ వలదు భూతల మెఱుఁగున్
గూడినుండియె గుడి(తాో ళ్ళ
కుర్ర డుగాఁ గోయుట సగోత్రగుణములు సుమ్మీ.

పాంచా. 4 ఆ.

గుడి గుండము ననక

గుడి యనియు, గుండ మనియు విచారించక. ప్రాణమున
కైనఁ దెగించి యల్లాడ ననుట.

క. గుడిగుండ మనక పల్లెను
పడుసర నాకరయు

పంచవే. 1. 25 పు.

గుడిసెవాటు

కులట

గుడికి ముద్ర వేసికొను

దేహము నమ్మకొనక స్వవశమున నుంచుకొను.

ఆ. గుడికి ముద్ర వేసికొని కులమున వన్నె
వాసిఁ గాంచి మాట వాసిఁ బెఱిఁగి
సానిమగఁవలందుఁ జాణయై మగనాలి
పాటు కోర్చి తెల్లు పద్మనయన !

ప్రబంధ రాజ. 654.

గుడుగుడు గుంచములాడు

ఒకరకపు బాలక్రీడ. ఇసుకలో నక్కడనే తిరుగుచుండుట.
ఒకభార్య నంటగట్టుకొని లాడితెడుసంసారములో గుడ

గుడగుంచము లాడుట కిష్టపడక బ్రహ్మచారియై లోకము మీఁద విఱుచుకొని పడి తెగిపడ నుపకారము చేయు చున్నాఁడు.

సాక్షి. 109 పే.

గుది గ్రుచ్చి చెప్పు

చాలసంగతులుఁ పోవుచేసి చెప్పు.

ద్వి. ముదిలంజవిధమున ము న్నిట్టికథలు
గుది గ్రుచ్చు కొని చెప్పికొని పోవవలదు.

ప్రభువిం. 7-60 పు

గుదిగుంపులు చేయు

మూఁటుమూలల వన్నియు నొకచోఁ గుదిగూర్చు

క. అది గనుక దేవవేశ్యల
సదనంబుల నున్నమానిసంతతి తలఁపుల్
గుదిగుంపులు జేసి మదిం
పదె... ... నిరం.

గుమ్మడికాయలో నావగింజంత

ఏకొద్దియు ననుట. ఆవగింజలో అరవదవవంతు అన్నట్లు

ఆ. ఇల్లు జొరకమున్నె యెటుక రాయిడి యన్న
పగిది తోఁచె మీరు పలుకు టెల్ల
కొలఁది మీఱఁ బెద్ద గుమ్మడికాయలో
నావగింజయంత యైన గలదె.

సానం. 2 ఆ 26 పు

మ. పరిశీలించితి మంత్రతంత్రములు చెప్పఁగ వింటి సాం
ఖ్యాదియోగరహస్యముల్ములు వేదశాస్త్రములు వక్కా-
ణించితిఁగ శంక వోదరయఁగ గుమ్మడికాయలోన నవగిం
జంతైన.........

కాళ. హ. శ. 77

సీ. ఇపు డేమి గంటి నా కెక్కడి సిద్ధసం
కల్పత గుమ్మడుకాయలోన
నావగింజయుఁ బోదు హంసి నా చింతాభ
రంబులో లేశమాత్రము నుడుగుట
గలదె......

ప్రభా. 4-52

గురు డేకాదశమం దున్నాఁడు

స్థితి చాల ఉచ్చదశలో నున్నదనుట
అబ్బో! కుఱకుల కిప్పుడు గురుఁ డేకాదశమం దున్నాడు.
ఎక్కడఁ జూచిన మామిడాకుతోరణములు; మంగళ్ళ
వీరణములు.

సాక్షి. 245 పు.

గురువునకు బొమ్మ వేయుట

గురువుకు పంగనామములు పెట్టు.

చ. కర మనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీఁకుఁ
బాలుఁ జక్కెరలును బెట్టి పెంచి పలికింపుచు మాటలు
నేర్పినందుకా విరసపుఁ గూతలఁగ మిగులవేసన గొవ్వెడ

ఇంతికియ్యెడఁ గురువుకు బొమ్మ పెట్టితిరి క్రూరవిచారము
కీరవారమా

కవిరా. 3. ఆ

తే. అప్పుడే వాని బావ బా వనుచు మేర
మీఱి నడువంగఁ గని మందె మేల మంచు
నోర్చుకొని నోర్చుకొనియుంటిఁ గాక యీయుత్పలాక్షి
గురువుఁకు బొమ్మపెట్టుట యరయనైతి.

కువల. 5. 45

గురువుతో గుటగుటలు

గురువుగారితోనే పాండిత్యప్రకర్ష ? గురువుగారితోనే గర్వపు పలుకులా ?

వ. ......కుటిలాత్మా అటమటమ్మున విద్య గొనుటయుంగాక గుటగుటలు గురువుతోనా యని కటకటంబడి...

మను. 5. 19

క. కటకట గురువులతోనే
గుటగుటలా నేను గోరు కోరిక వితగా
నటునిటు ప్రొద్దులు పుచ్చుచు
నటమట జెరగాయ సుద్దులాడెద వౌరా !

తారా 3. 78

సీ. గుట్టెఱుంగుది దేల గురులతో గుటగుటల్
బిగియక చనఁగదే బిసరుహాక్షి

చంద్రాం. 6. 135

తే. శిష్యుఁడై యింటఁ జనువునఁ జేరె రత్న
హారి శేఁ డౌట సురభి ని మ్మనుచుఁ గోరె

సంతకంతకు మత్సరం బతిశయిల్లె
గురువులో గ్రుద్దులాట చేకూరె నిపుడు.
త్రిశంకు. అం. 2. పే. 17

గుల్లపఱుచు

నాశముచేయు, ఏదియు లేకుండ చేయు, అవమానపఱచు.

ద్వి. బోయబొంకులు బొంకి పోయెదో లేక
మాయప్పు నేఁటితో మాన్పి పుచ్చెదవొ
నిను నేఁడు ముఖమున నెత్తురుఁ గ్రామి
కాని గుల్లపఱుపక కాలికికి రావు.
హరిశ్చ. 2 భా. 165

గువ్వకుత్తుక

హీనస్వరము.

ద్వి. నెవ్వగఁ గుందుచు నీరస్నానములఁ
గ్రొవ్వి బల్తురె గువ్వకుత్తుక పడక.
హరి. ద్వి. 2 భా

గువ్వకరిగొను

చుట్టుకొను. (గలగల మను)

క. అచ్చోట్లటి తీర్థవాసులు
వచ్చి తగునె నీకుఁ బుణ్యవాహిని నిటు వా
క్రుచ్చితి వని వడి నందఱు
గచ్చు కదలినట్లు గువ్వకరిగొని తిట్టగా.
జై. 4. 72

గుసగుసలుపోవు

లోలో రహస్యముగ నొరులదోషములు మున్నగువానిం గూర్చి మాటలాడుకొను.

వి. తే. కూర్చు నెచ్చెలు లొకయెడఁ గూడిమాడి
తొడరువేడుక నొకరెండుగ డెలిసేవ
గడుప నొల్లదొ హల్లకగంధు; లిందు
గుసగుసల్పోవ నేదెస దోసఁగు పొసఁగు ?

వ్యాఖ్యా. చాటు.

గ్రుక్కు మిక్కనక

కిమ్మనక, కుక్కురి బిక్కిరి లాడక (కదలక, మెదలక)

చ. బలిమి దదీయు లప్పుడు సభాముని ముఖ్యుల రెట్టఁబట్టి యూ
తలఁ బడవైచుచున్ దమకుఁ దామె 'యవారణఁ దత్తదాస
నంబులు గొని కూరుచుండిరి తపోధనులున్ సురలున్
వెడంగుపా టొలయఁగ గ్రుక్కుమిక్కుమనకుండి రొదుం
గుచు నక్కడక్కడన్.

ప్రభా 1. 82

తే. ఏటువడి గ్రుక్కుమిఁక్కన కిట్టు లొంటి
నేసి తా గాసి నొందుట కేమి కతమొ ?
యగు నగును మేలు మేలు గయాళికలికి
కలికితను గంటి తెరగంటి కలువగంటి.

శకుం (కృష్ణ) 3. 20

గ్రుక్కిళులు మ్రింగు

లోలోపల నాసపడుచు (గుటకలు మ్రింగు)

తే. ఎనయ నేవేళ నెం డైన నేపు రేగి
పురిని గల జారు లత్యంతమోహు లగుచు,
గ్రుక్కిళులు మ్రింగికొనుచు నొక్కొక్క రొకరి
తిరుగుచుందురు దానింటి తెఱవు బట్టి.

హంస. 4. 35

గ్రుడ్లులోపలి చిన్నకూన

ప్రపంచపు మొగ మెఱుఁగని పసికూన

ద్వి. అటువలెఁ బసిబాలుఁ డని పలుమాఱు
తటపటమాటలఁ దప్ప నాడెదవు
వెఱవక నోటిలో వ్రేలు పెట్టినను
గఱవనేఱఁడుగదే కాంత ! నీసుతుఁడె
అడ్డపట్టులపాప యవునఁటే లేక
గ్రుడ్డులోపలి చిన్ని కూనయో యమ్మ

సారం. 2. 305

గ్రుడ్లుతినుటయెగాక గూడెక్కికూసెదవు

గూటిలో పెట్టిన పక్షిగ్రుడ్లను బట్టి పొట్టన బెట్టుకొంటయు కాకఁ జాల గూడెక్కి కూసినదఁట.

తీఱని ఒక అప్రియ మొనర్చుటయగాక, మఱొక దానికిఁ గూడఁ దలపడుట.

వ. ఏమేమీ గ్రుడ్లు దింటయుంగాక గూడెక్కి కూసెద వే
వేశ్యయు దాసియు నీకన్నుల కెంత ప్రియమైన నయిరిగాక
నాకు సవతుగా నిట్లు పలుక నెట్లు నోరాడె ?

క్రొచ్చికోరాడు

క్రొచ్చు=తవ్వుసాధనములతో నేలఁ ద్రవ్వు.
కోరాడు=నేలఁ బొడిచి (ఏనుగులు మున్నగునవి) దుమ్ము (కొమ్ములు, తొండములు మున్నగువానితో) పైకెత్తి చల్లు.
క్రొచ్చికోరాడు అనిన=గుద్దలిమున్నగు సాధనములతో ద్రవ్వి, ఆత్రవ్వినమట్టి వెలుపలఁ జేయు అని అర్థము.

తే. వారునీయేడుదీవ్రులవరుసవెదకి
మఖతురంగము లేకున్న మగిడిరాక
ప్రాభవంబునదోర్దండబలము మెఱసి
క్రొచ్చికోరాడిత్రవ్విరినుతలమెల్ల.

భాగ. 9. 205.

గెంటు, గొంటు

కొంకు, టొంకు,

గెంటు గొంటులేక •

చెక్కు-చెదరక.

సీ. లే. భవనఘటనకు మొదునికంబమునుబోలె
భువనములఁకెల్ల నీవాదిభూతుఁ డగుట
నిట్టనిలుచునిక్కచేఁగాదె నెట్టుకొనియె
గెంటు గుంటును లేక లక్ష్మీకళత్ర!

పాండు. 2. 55.

గేదఁగితేనె నాకించు

మొగిలిపూవుఁతేనె నాకించు.

తీపిచేయు, ఏదేని రుచి చూపు.
ఏమాటలు చెప్పి లో గొను.

కల్లికి తిక్క చనుదెంచినపుడెల్ల
గేదఁగి తేనె నాకించవలయు
చింతా. 5. 47. పు.

కోరికలు

సాగని, అంతులేని తగని కోరికలు.

చాలకుండిన నగుఁ జెట్టబాలుఁ డితఁడు
కొసరి గొంతెమకోరికల్ కోరినేని
యిపక స్తోఁబోల దిడఁబోల దీరు దివియ
బేను రాకున్న తైర్థికుల్ వెళుచు లంద్రు.
పాండు. 4. 166.

తరాయఁడు

చిగాఁడు, సన్యాసి
చింతా. 2. 13. పు.

తరాయఁడు, దొంగలమిండఁడు

ఁ జూచుటకు సన్యాసి; దొంగలముతాకు నాయకుఁడు.

క్మ నదురుగుండె పిక్కబెదురు లేక
కుండవచ్చుఁ బేదయులుకు దక్కి
మణి గోచిపాఁతరాయఁడు దొంగల
ుండఁ డనెడు మాట మేలు దెలిసి.
కుచే. 3. 47

సంతకంతకు మత్సరం బతిశయిల్లె
గురువుతో గ్రుద్దులాట చేకూరె నిపుడు.
త్రిశంకు. అం. 2. పే. 17

గుల్లపఱుచు

నాశముచేయు, ఏదియు లేకుండ చేయు, అవమానపఱచు.

ద్వి. బోయబోంకులు బొంకి పోయెదో లేక
మాయప్పు నేఁటితో మాన్పి పుచ్చెదవొ
నిను నేఁడు ముఖమున నెత్తురుఁ గ్రామి
కాని గుల్లపఱుపక కాలికికి రావు.
హరిశ్చ. 2 భా. 165

గువ్వకుత్తుక

హీనస్వరము.

ద్వి. నెవ్వగఁ గుందుచు నీరస్నానములఁ
గ్రొవ్వి బల్తురె గువ్వకుత్తుక పడక.
హరి. ద్వి. 2 భా

గువ్వకరిగొను

చుట్టుకొను. (గలగల మను)

క. అచ్చోటి తీర్థవాసులు
వచ్చి తగునె నీకుఁ బుణ్యవాహిని నిటు వా
క్రుచ్చితి వని వడి నందఱు
గచ్చ కదలినట్లు గువ్వకరిగొని తిట్టిరా.
జై. 4. 72

గోడబారు

ప్రహారి (సరిహద్దులోనిది)

సీ. మూష్కరత్వము వాని ముంగొంగుబంగారు
కూహకత్వము వాని గోడబారు.

రామలిం. 12.

గోడపెట్టు, చెంపపెట్టు

ప్రహారి. (సరిహద్దులోనిది.)

ఆలుమగలు పోట్లాడికొని, ఆలు మగనిచెంపపైఁ గొట్టె నఁట. ఆ వ్రేటుధాటి కతఁడదరిపోయి గోడపైఁ బడ రెండవ చెంపన బలముగ గోడదెబ్బ తగిలెనఁట. అంత నాతఁడు దాడ తడవికొనుచు గోడపెట్టు, చెంపపెట్టు నాదే ? అనె నఁట.

అటు, ఇటు, పోటు అని భావము.

ఆ. తలఁప నెమరుదమ్ము దెలియనివారికి
జేరి గోడపెట్టు చెంపపెట్టు.

హరిశ్చం (వీర) 3. ఆ. 76 పే.

గోడచేర్పు

జడుఁడ

ద్వి. సుకవాసి పనిపంద చూపుగుజ్జంబు
మామిడిక్రింది సోమరి మేదకుండు
భూమితుంటరి యెనుబోతుపై వాన
మొండరి చల్లచప్పుడు గోడచేర్పు.

హరిశ్చ. 2 భా.

గోడుపోసికొను

ఉసురుపోసికొను

వ...... పాపజాతికానా! కన్నులు దెరువని పాపనిపై
నీలాపనిందలు గడియించి యూనిసువు గోడు పోసికొంటి
వందులానీ కేమి గలిగనే ?

సారం. 3.217

సీ. గీ. లంజతల్లు లనఁగ లక్షింపఁగా నిట్టి
కట్టిడులకు నలువ కరుణలేక
ప్రాఁతి మాలినట్టి బ్రతుకులు నిడుపుగాఁ
జేసి విటులగోడు వోసికొనియె.

కవిక. 4. 110

వ......ఈక్రూరుని చేతులు వెండికొండక్రిందఁ జిక్కి-నవాఁ
డట్లె యుడంగఁద్రొక్కి- నుగ్గునూచంబు సేయక మరల
వరంబులిచ్చి హారుండు దమ గోడుఁబోసికొనె ననువారును.

ఉ. రా. 4. 94

గోడుకూడుచు

అవస్థపడు

తే. ఎద్దు పోట్లాడి కొమ్ముల నెత్తి వేయ
నేదె లోకదికుక- నెలఁగఁగ గ్రేపుదల్లు
లాస్థ దన్నంగ నమ్మహావస్థచేత
గోడిగై పుట్టియును గోడు కుడువవలసె.

హంస. 5. 42

తే. కోపమా లేదు నీరార్చు గోడవ యెటుఁగ
గడ్డి వేయఁడు కవణంబు కానివావి
జంబుకాధీశ చూడు మీ చాయ నేను
గుజ్జనై పుట్టి యీగోడు గుడువవలసె.

శుక. 3. ఆ. 153 పే.

క. 2. కుందుచు మొఱబెట్టికొనుచు గోడు గుడుచుచుఁ
బసవ. పు. 6. 198

గోదావరిఁ గలుపు

వెచ్చపెట్టు

సీ. విప్రధర్మం బెల్ల వీటబుచ్చి విరాళి
శోకలఁ బో నేర్చితే కుమార
కులము గోదావరిఁ గలిపి వేశ్యాసంగ
మాసచేఁ గావించితే సుపుత్రి

నిరంకు. 2. 83

గోదావరిపాలు జేయు

గోదావరిఁ గలుపు

కవిమాయ నాటకం

గోపనపరుఁడు

ఆంతరంగిక కార్యనిర్వాహకుఁడు.

వ......సహదేవుం జూచి నీవు మదీయ గోపనపరుండవై
సర్వావస్థలయందును మత్సమీపంబున నిల్చునది.

భార. శాంతి. 1. 378

గోముఖవ్యాఘ్రము

ఆవుముఖముఁగల పులిని చూచి ఆవను భ్రాన్తిచే నితర మృగములు సమీపమునకు రాఁగా నది వానినిబట్టి మ్రింగివేయుచుండును.

చూ. సంస్కృత న్యాయములు 22 పేజి.

పయోముఖ విషకుంభమువలె.

కుత్తుక విసము; నాలుక విసము మాదిరి.

వ...... నేయి పూసినకత్తి యగుటం దెలియక గోముఖ వ్యాఘ్రుం బగుట వివరింపనేరక.

పంచ. వేం. 1 ఆ. 24 పు.

కళా. 6. 267

ఆ. కొఱవి చేతఁ బట్టుకొని చంద్రుఁ డదె వచ్చె
గ్రీష్మసమయభానురీతి మెఱయఁ
దనకు నేల యమృతదామాఖ్య గోముఖ
వ్యాఘ్ర మనఁగ నిట్టివాఁడె సుమ్ము.

కళా. 6. 268

సీ. గోముఖవ్యాఘ్రమై గుదిగొను మాయత్త
వదినగారికి మాఱు పలుకరాదు;

రాధి. 4 ఆ.

శశి (ఉప్పు) 3. 44 పు.

గోరంత

నలుసంత.

క. బౌరా యని జను లెన్నఁగఁ
గూరిమితోఁ దండ్రిమాట గురువాక్యముగా

గోరంతయు జవ దాఁటక
యారాజకుమారచంద్రుఁ డలరఁగ నంతన్.

సారం. 1. 57

గోరంతలు కొండంతలు చేయు

కాసంత దానిని బ్రహ్మాండమంత చేయు. అల్పపు దానిని అతిశయముగ నుడువు.

ఉ. ఎంతకుఁ దెచ్చె నే సరసిజేక్షణ చెన్నుము విందుమీఁద జ
న్మాంతరవర్తనంబు హృదయంబున కిత్తఱి నెచ్చరించి గో
రంతలు కొండలంత లగునట్లుగఁ జేసితి మంచుఁ జేటికా
వాంతసతాళవృంతమృదువాతహిమాంబుకణాళిఁ జేర్చినన్.

ఆము. 5. 77

గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు.

గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు పడినట్లు.
ఒక ఆపదపై భరింపరాని మహాపద యింకొకఁడు పడుట.
ఉన్నది ఉండఁగా ఉపాకర్మ యింకొకటి అనునట్లు.
"అయ మపరో గండస్యోపరి స్ఫోటః" వలె

చూ. సంస్కృతన్యాయములు—— 263. పే.

ఉ. కాఁక నెదిర్చి సంగరముఖంబున హెచ్చిన రాజవంశమున్
గూఁకటి వ్రేళ్ళతోఁ బెఱికి గోత్రవధంబును జేసినట్టి యా
వ్రేఁకపుఁగీడు గాక ప్రజ వేచఁ దలంచిన గోరుచుట్టుపై
రోఁకటిపోటు చందముగ రోసి జనుల్ ననుఁ జూచి తిట్టరే.

జైమి. 1. 64

ఆ. సుజనవినుత గోరుచుట్టుపై రోఁకటి
పోటు దాఁకినట్లు పో తలంప
మొదల శోకజలధి మునుగంగ నంపుపై
నీవు పల్కినట్టి నిష్ఠురోక్తి.

హరి. 5. 89

క. అటవిఁ బతి బాసి కడు లం
పటములు పడు నన్ను పాము పట్టె నయో యు
త్కట గోరుచుట్టుపై రోఁ
కటిపోటనుమాట నిజము గాఁగ నయ్యెన్.

నలచ. 6. 19

గోవావులకోడెలు

పోట్లావుల కోడెదూడలు.
(గోవావు=గోవ+ఆవు. సాధువుకాని యావు)
కోడెదూడలను నియమించుటే కొంచెము దుష్కరము.
అందు పొడుచువానిని నియమించుట మఱింత కష్టము.
అల్లే—అడఁచివైవ నలవి కానివని భావము.

మ. తలపోతల్ దలలెత్తెఁ దాల్మి సడలెం దాపంబు దీపించెఁ జే
తలు డిందెన్, ధృతి వీడుకోలుగొనియెన్ దైవాఱెఁ గన్నీరు
కోర్కులు గోవావులకోడెలై నిగిడె, సిగ్గుల్ దూరమై
పోయె నగ్గలమయ్యెం దమకంబు పద్మముఖికిం గందర్పుచే
నెంతయున్.

విక్ర. 4. 154

గోవిందలు

నమస్కారములు.

రగడ. సత్యలోకమున సతముగ నెనసిన
విష్ణువునకు గోవిందలు సలుపుచు.
హంస. 4. 213

గోళ్ళురాచు

ఒరసికొని కదియు

ఉ. ఆయెలప్రాయముర్ భవదుదంచితకీర్తియు గోళ్లురాచఁగాఁ
గాయజుఁ డాకెపై నలిగి కత్తులు నూఱుచు నుంకు నంతటర్
నీయవలోకనం బాదవ నేలకుఁ గోలకుఁ దెచ్చుచున్నవాఁ
డాయెలనాగబోంట్లు తెలియర్ వినిపింతురు నాకు
నెంతయుర్.

కళా. 7. 35

గౌతమునిగోవు

తాకినంతనే క్రిందఁ బడి చచ్చి బ్రహ్మహత్యాదోష
మాపాదింపఁ జేయునది.

తే. ఒండొకఁడ వైన నిపుడు నీ పిండియుడమె
బ్రాహ్మణుఁడవౌట మాచేత బ్రదుకుఁ గంటి
తడవఁ బని లేదు నిన్నా గౌతముని గోవ
నుచు వాడించి విడిచిన నాగ్రహించి.

మను. 4.90

ఘంటాపథము

చాల వెడలుపు గల రాజమార్గము

సీ. తే. 2 వేదశాస్త్రపురాణాది విద్య లెల్ల
దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు.
నైష. 2.49

సీ. గీ. నడచె దుండీరదేశంబు నడిమిచాయ
గగనఘంటాపథంబునఁ గమలహితుఁడు
పాండ్యభూపాల శుద్ధాంతభవన హేమ
దీర్ఘికలయందుఁ దనసీడ తేజరిల్ల.
కాశీ. 1.128

ఘంటాపథముగఁ జెప్పఁగలదు

కొంకు టొంకు లేక చెప్పఁగలదు.

తే. నిదుర మబ్బుననున్న నెన్నెఱిని నెఱను
బోరయఁబోక ఘంటాపథమ్ముగ నిగమములు
వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఘటాఘటీలు

చూ. హేమాహేమీలు.

తే. ..... ణిగమము లోలి నుడువఁజాలుఘటాఘటీలయాంధ
నందె వేసినచేయి రామాఖ్యు డనదె
వ్యాఖ్యా. చాటు.

ఘుణాక్షరన్యాయము

ఘుణ మను నొక జాతి పురుగు కఱ్ఱలను దొలువఁ దొలువ నొకపు డది యక్షరముల యాకారముగ నేర్పడును. అది యప్రయత్నముగ నేర్పడినదే కాని పురుగు యొక్క ప్రయత్నముచే గాదన్నట.

అప్రయత్నముగ మేలితనము లభించుట.

కం. ప్రతిపద్యముఁ జోద్యముగాఁ
గృతిఁ జెప్పిన నొప్పుఁగాక కృతి నొక పద్యం
బతిమూఢుఁడైనఁ జిత్రతఁ
బ్రతిపాదింపఁడె ఘుణాక్షరన్యాయమునన్.

విక్ర. 1.17

చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 23

ఘోటకబ్రహ్మచర్యము

ఆ. కదిసిచూడ ఘోటకబ్రహ్మచర్యంబు
పింగళాజపంబు పిల్లిశీల
మజగరోపవాస మల బకధ్యానంబు
నక్కవినయ మిట్టి నయము లెల్ల.

నైజ. 2.19

చూ. సంస్కృతన్యాయములు పే. 23-24

ప్రథమభాగము సమాప్తము.